SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

E. Jóna, Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník ■ Š. Ondruš, Význam a pôvod slovies *hútať — hútorit* ■ M. Marsinová, Odvodzovanie adjektív a adverbií typu *milučký, milučko* ■ L. Dvonč, Slová typu *detektívka, bondovka, mayovka* v slovenčine ■ M. Patáková, Jedna z podôb expresívnosti u Hronského

DISKUSIE

J. Štolc, Niekoľko poznámok o číslovkových tvaroch ■ V. Uhlár, O viacrodovosti deverbatíva zo základu *zhreb-: zrebe, zreby, zrebie* ■ F. Kočiš, Jazyk v interpretácii umeleckého textu

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum Vincenta Blanára. Š. Peciar ■ Lexikografická konferencia v Smoleniciach. M. Pisárčiková — E. Smiešková ■ F. Miko, Estetika výrazu. M. Ivanová-Šalingová

ROZLIČNOSTI

6 | 35 | 1970

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
Eugen Jóna
VÝKONNÝ REDAKTOR
Ladislav Dvonč
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Holý, Gejza Horák, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička,
REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

E. Jóna, Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník 321
Š. Ondruš, Význam a pôvod slovies *hútať — hútorit* 332
M. Marsinová, Odvodzovanie adjektív a adverbií typu *milučký, milučko* 340
L. Dvonč, Slová typu *detektívka, bondovka, mayovka* v slovenčine 349
M. Patáková Jedna z podôb expresívnosti u Hronského 357

DISKUSIE

J. Štolc, Niekoľko poznámok o číslovkových tvaroch 365
V. Uhlár, O viacrodovosti deverbatíva zo základu *zhreb-: zrebe, zreby, zrebie* 369
F. Kočiš, Jazyk v interpretácii umeleckého textu 374

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum Vincenta Blanára. Š. Peciar 381
Lexikografická konferencia v Smoleniciach. M. Pisárčiková — E. Smiešková . . 382
F. Miko, Estetika výrazu. M. Ivanová-Šalingová 387

ROZLIČNOSTI

O skloňovaní slova *pani*. Š. Peciar . . . 392
Resumé 394
Index k 35. ročníku SR. M. Považay . . . 396
Obsah (35. ročníka SR) 398

misie sa Blanár zaslúžil o aktivizáciu a dobrú organizáciu onomastického výskumu na Slovensku.

Pri životnom jubileu, ktoré Vincenta Blanára zastihlo na vrchole tvorivých síl, želáme nášmu jubilantovi veľa úspechov do ďalšej činnosti.

Š. Peciar

Lexikografická konferencia v Smoleniciach

V dňoch 4. až 7. mája 1970 konala sa v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach lexikologicko-lexikografická konferencia, ktorú usporiadali Ústav svetovej literatúry a jazykov SAV a Ústav jazykov a literatúr ČSAV za spolupráce Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Témou boli všeobecné teoretické otázky lexikológie a problematika dvojjazyčných slovníkov. Program štvordňovej konferencie, na ktorej sa zúčastnili aj hostia z Dánska, Juhoslávie, Poľska a Sovietskeho zväzu, sa sústredil do týchto okruhov: lexika ako systém, dvojjazyčný slovník ako konfrontácia dvoch lexikálnych sústav, lexikálna jednotka v lexikografickom spracovaní a koncepcia pripravovaného veľkého slovensko-ruského slovníka.

Konferenciu otvoril J. Ružička v mene Vedeckého kolégia jazykovedy SAV ako orgánu, ktorý má na starosti koordináciu jazykovedného výskumu v SSR. V úvodnom príhovore zdôraznil vedomú kontinuitu s prvou celoštátnou konferenciou lexikografov, konanou v Bratislave v dňoch 5. až 7. júna 1952, a s poradou o prekladových slovníkoch v Piešťanoch v dňoch 13. až 16. októbra 1959. Upozornil na rozdiel východiskových teoretických pozícií na konferencii v roku 1952 (lingvistická koncepcia daná prácami J. V. Stalina) a na súčasnej konferencii 1970, ktorá má program zameraný viac jazykovedne a hodlá riešiť otázky lexikológie v spojení s najvšeobecnejšími pojmami jazykovedy bez náznakov jednotnej teoretickej platformy a s priestorom pre diskusiu a konfrontáciu.

K téme prvého okruhu hovoril V. Blanár o systémových vzťahoch v slovnej zásobe a spracovaní slovníka v tom zmysle, že lexikografická teória a prax sa musí vyrovnať nielen so systémovým začlenením pomenovacích jednotiek, ale aj s dynamickým rázom slovnej zásoby, ktorý sa prejavuje i v synchronickom priereze. K otázke dvojjazyčných slovníkov pripomenul, že lexikografia má v tomto okruhu zásadný podiel na rozvíjaní konfrontačného štúdia príbuzných i nepríbuzných jazykov.

L. V. Kopeckij v referáte *Aktuálne otázky lexikológie a lexikografie z hľadiska súčasných lingvistických teórií* poukázal na zmeny, ktoré sa odohrali vo vývoji lingvistických teórií za posledných 20 rokov. Najmä prevažujúci záujem o syntax a transformačnú generatívnu gramatiku ukazuje, že systematická analýza alebo interpretácia syntaktických konštrukcií s ich transformáciami si vyžaduje venovať pozornosť aj lexikálnej náplni slov, ktoré ich tvoria, aj syntagmatickým možnostiam týchto slov. Na druhej strane práce o transformačnej a generatívnej syntaxi majú pre lexikografiu a najmä lexikológiu

veľký význam, lebo ukazujú na potrebu detailnejšej charakteristiky syntagmatiky slova.

Jazykovedné teórie o systéme v lexike boli témou referátu M. Ivanovej-Šalingovej. Referentka rozdelila jednotlivé sémantické teórie podľa lingvistických škôl, smerov, aj podľa významných osobností, ktoré sa danej problematike venovali. Ďalej jednotlivé teórie porovnávala, kriticky hodnotila a ukazovala smer vývoja v danej problematike.

Problémami vymedzenia a hraníc slova-lexémy z hľadiska morfologického i sémantického sa zaoberal Š. Peciar v referáte *Slovo ako lexikálna jednotka*. S ohľadom na lexikografickú prax analyzoval kritériá tvaru a slova pri kategóriách slovesných podstatných mien, príčastí, komparatívu, zvratných slovies a slovesného vidu. Zo sémantických problémov rozoberal kritériá homonymie.

V. Schwanzer predniesol referát *O sémantickej determinovanosti lexikálnych jednotiek*. V ňom predložil návrh modelu významovej štruktúry lexikálnej jednotky. Týmto modelom zisťuje predovšetkým štruktúrne pochody pri vzniku metaforických významov a pri zmene významu. Použitie sémantických modelov a analýza na zložky významu majú pomôcť presnejšie rozlíšiť významy a jednotlivé významové odtienky lexikálnych jednotiek.

Otázky kontrastívnej lexikológie a lexikografie ako vedného odboru, ktorý treba budovať, boli témou referátu J. Horeckého. Nemajú sa skúmať a porovnávať len významové štruktúry jednotlivých porovnávaných slov, lež aj štruktúrne významy a ich sémantické dištinktívne príznaky, teda také prvky v nich, ktoré by mohli byť konštitutívnymi prvkami významovej štruktúry nie iba jedného slova, ale všetkých slov, alebo aspoň istých skupín slov. To platí pri výskume slovnej zásoby obidvoch spracúvaných jazykov.

V referáte *Význam a použitie slova* podal K. Oliva prehľad problematiky v tomto okruhu. V dosiaľ nerozpracovanej otázke zdôrazňuje, že súvislosť medzi významom a použitím treba skúmať z mnohých hľadísk a valencia možného voľného spojenia je jedným z najdôležitejších. Pojmy význam a použitie slova sa nekryjú, význam slova sa odvodzuje z použitia a dostávame sa k nemu zovšeobecnením, t. j. zachytením spoločných čŕt z mnohých použití.

Metafora ako zmena významu slova z hľadiska lexikológa a lexikografa bola témou referátu J. Balouna. Metaforu chápe ako lingvistický funktív plniaci isté prehovorové štylistické funkcie. Metaforičnosť ukazuje, že slovný význam nie je plochý alebo lineárny, lež viacvrstvový. Pri spracúvaní a zaraďovaní metafor (prenesených významov) do slovníka treba brať do úvahy zameranie a typ slovníka.

Druhý deň rokovania sa začal referátom V. G. Gaka (Moskva) o probléme vzájomných vzťahov jazyka a reči v dvojjazyčnej lexikografii. Vyjasnenie týchto vzťahov pokladá V. G. Gak za základnú teoretickú otázku. V dvojjazyčných slovníkoch hľadá totiž používateľ 1. spresnenie významu slova, 2. slovo (znak), ktoré by bolo schopné úplne nahradiť v konkrétnom texte slovo (znak) východiskového jazyka. Používateľ často nachádza preklad na pojmovej rovine, no takýto ekvivalent sa mu do konkrétnej situácie nehodí. Tu sa práve naráža na hranicu medzi jazykom a rečou, t. j. ide o prechod od znaku na jazykovej rovine k znaku na rovine reči. Jazykový znak charakterizuje V. G. Gak ako vzťah medzi označujúcim a označovaným (pojmom). Takéto znaky bežne zachytávajú slovníky, najmä jednojazyčné. Znak na rovine reči predstavuje už vzťah medzi označujúcim + označovaným predmetom, denotátom

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 35 — 1970
ČÍSLO 6

Eugen Jóna

PROFESOR JURAJ PALKOVIČ A JEHO SLOVNÍK

Od narodenia Juraja Palkoviča (27. 2. 1769) prešlo už dvesto rokov, od jeho smrti (13. 6. 1850) stodvadsať, ale doteraz nemáme celkový obraz o jeho činnosti v odbore jazykovedy ako donedávna ani v iných oblastiach. Najnovší literárnohistorický a kultúrnohistorický výskum epochy nášho národného obrodenia umožňuje nám lepšie poznať korene, priebeh, jednotlivé zložky národného hnutia, pravdivejšie vystihnúť dobovú podmienenosť hlavných etáp a spravodlivejšie hodnotiť účasť jednotlivých osobností v tomto hnutí, medzi nimi aj prácu J. Palkoviča. V prvých desaťročiach 19. storočia bol J. Palkovič nesporne jednou z vedúcich osobností národného, najmä literárneho života Slovákov vo vtedajšom Uhorsku, ba jeho účinkovanie presahovalo i do českého prostredia podobne ako činnosť jeho vrstovníka B. Tablica a z mladšej generácie J. Kollára, P. J. Šafárika a i. J. Palkovič celý svoj dlhý život venoval literárnej, vedeckej, učiteľskej, redakčnej i publicistickej a osvetovej práci medzi slovenským ľudom. V otázkach spisovného jazyka mal svoje vyhranené názory, ktoré presadzoval a bránil rovnako proti názorom mladej generácie na Slovensku, ako i v Čechách. Je pochopiteľné, že po generačných bojoch obraz J. Palkoviča ostal u nasledujúcich generácií zafarbený subjektívne, zväčša negatívne. Kladné vlastnosti J. Palkoviča zreteľne vystúpili pri dôkladnejšom, lepšom poznaní faktov z literárnej histórie (napr. u M. Pišúta v akademických *Dejinách slovenskej literatúry II*) a vôbec z dejín slovenského národného hnutia (u M. Vyvíjalovej v monografii *Juraj Palkovič 1769—1850. Kapitoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí*, Bratislava 1968).

V tomto príspevku nám ide o charakteristiku a hodnotenie najdôležitejšej jazykovednej práce J. Palkoviča — jeho slovníka.

Juraj Palkovič pristúpil k slovnikárskej práci po dlhšej činnosti učiteľskej, spisovateľskej a redaktorskej: od r. 1803 do smrti bol profesorom evanjelického lýcea v Bratislave, kde na Stolici reči a literatúry slovenskej (československej) prednášal gramatiku a literatúru podľa J. Dobrov-

ského[1] a J. Nejedlého.[2] Prvá jeho slovnikárska práca súvisí s vydaním prekladu biblie r. 1808. Na konci Nového zákona (str. 343–391) vydal „Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích v Biblí Páně, čtoucím Čechům, Slovákům a Moravanům k snadnějšímu porozumění". Toto „Vysvětlení" malo predovšetkým praktický cieľ. Popri vecnom výklade slov vysvetľujú sa menej známe české slová z biblie. Na ich vysvetlenie používa autor slovenské slová z rozličných krajov, ale v hláskovej podobe českej. Často sa pokúša aj o etymologický výklad slov. Ukázal tu dobrý zmysel pre rozdiely vo význame slov. Pri zostavovaní týchto vysvetliviek pomáhal Palkovičovi Š. Leška,[3] ktorý bol sám autorom slovnikárskych prác a pracoval už aj pri slovníku J. Dobrovského a J. Jungmanna.[4] Vo „Vysvětlení" sa vykladali napr. slová *lucerna* (lampáš), *ocas* (chvost), *prkno* (deska), *pytel* (vrece, mech), *suk* (hrča) a iné.

Úmysel vydať väčší slovník mal Palkovič už pri vydávaní biblie (r. 1808). Východiskom mu bola reč Kralickej biblie;[5] jej komentáre si vyexcerpoval. V čase príprav svojho slovníka zoznámil sa s vynikajúcimi lexikografickými prácami J. Ch. Adelunga,[6] J. Dobrovského a S. B. Lindeho.[7] Od

---

[1] J. Dobrovský (1753–1829), vedúca osobnosť v prvom období českého národného obrodenia (za osvietenstva), zakladateľ slavistiky, vydal – okrem nemecko-českého slovníka (1802, 1821) a okrem staroslovienskej gramatiky (1822) a iných prác – Podrobnú gramatiku českého jazyka (*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*, 1809 a 1819) a Dejiny českej reči a literatúry (*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, 1792).

[2] J. Nejedlý (1776–1834), od r. 1801 profesor českého jazyka na pražskej univerzite, básnik, prekladateľ a vydavateľ časopisu Hlasatel český (od r. 1806), napísal po nemecky Praktickú gramatiku českú (*Praktische böhmische Grammatik*, 1804 a ďalšie vyd.).

[3] Š. Leška (1757–1818), sprvu ev. kantor a redaktor v Bratislave (Prešpurské noviny 1783–87), neskoršie ev. farár, superintendent v Prahe, kazateľ v Malom Köröši, zaujímal sa o slovníkové práce (pomoc pri slovníku J. Dobrovského, J. Jungmanna a J. Palkoviča). Posmrtne vyšlo jeho dielo Výber slov európskych, najmä slovanských v maďarčine (*Elenchus vocabulorum Europaeorum, cumprimis slavicorum magyarici usus* 1825).

[4] J. Jungmann (1773–1847), vedúca osobnosť v českom národnom obrodení v druhom období (za klasicizmu a romantizmu). Ako básnik a prekladateľ, literárny historik (*Historie literatury české 1825*) a teoretik (*Slovesnost* 1820, 1845, 1846), ale predovšetkým ako slovnikár (*Slovník česko-německý I–V*, 1834–39) mal vedúcu úlohu pri formovaní moderného českého jazyka.

[5] *Bible Kralická* (I–VI, 1579–93), preklad biblických kníh z pôvodných jazykov do češtiny, vypracovaný kolektívne členmi Jednoty bratskej v predbelohorskej dobe rozkvetu českého jazyka a literatúry. Preklad Nového zákona pochádza od J. Blahoslava. Jedným z prekladateľov bol i P. Jesenský. Reč Kralickej biblie stala sa vzorom spisovného jazyka i na Slovensku („bibličtina").

[6] J. Ch. Adelung (1732–1806), nemecký filológ, predovšetkým autor gramatických prác a veľkého slovníka nemeckého jazyka (5 zv. 1774–86, 2. vyd. 1793–1802 v 4 zv.). Prehľad všetkých jazykov sveta podal v knihe *Mithridates* (1806; dokončil J. S. Vater).

[7] S. B. Linde (1771–1847), poľský jazykovedec, slavista, rektor lýcea a hlavný bibliotekár vo Varšave, vydal slovník poľského jazyka (1807–14, 6 zv.), ktorý sa stal vzorom mnohým slovanským slovnikárom.

Adelunga si osvojil zásadu, že z jazyka nemožno bezdôvodne vylučovať cudzie slová. Dobrovského zásad sa pridŕžal pri normovaní slovnej zásoby spisovného jazyka hlavne na základe starých pamiatok a na základe jazykového úzu. Linde mu bol vzorom v metóde spracovania jednotlivých hesiel. Pri svojej práci sa opieral o lexikálny materiál J. Ribaya[8] a Š. Lešku, ale hlavne o svoje excerpty. Pôvodne mu chcel dať k dispozícii svoj materiál J. Jungmann, ktorý súčasne chystal český slovník, ale Palkovič nebol ochotný pracovať kolektívne a ani neschvaľoval Jungmannovo jazykové novátorstvo. A tak po dvanásťročných prípravných prácach sám vydal dvojzväzkový slovník pod názvom *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, mit Beifügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten zunächst für Schulen durchaus neuberarbeitet... herausgegeben von Georg Palkowitsch, prof. der böhmisch-slawischen Sprache und Literatur zu Pressburg.* Erster Band. A—N. Prag 1820, OŽ. Pressburg 1821.

Palkovičov predslov k slovníku je stručný, ale veľmi obsažný, zhrnuje hlavné lexikografické zásady, ktoré ho viedli pri vypracúvaní slovníka. Dobre si je vedomý toho, že napísal nový slovník z každej stránky. Hlavným cieľom mu bolo zozbierať slovnú zásobu (Sprachschatz) českého jazyka (nárečia, Mundart) a tým prispieť k jeho zdokonaleniu a kultivovaniu i k jeho prijatiu. Okrem tohto hlavného cieľa chcel Palkovič napísať dobrý školský slovník, preto pridáva k nemčine i latinčinu. Hlavný zreteľ mal však na československých spisovateľov, kazateľov, obchodníkov a vôbec tých, ktorí pri písomných alebo ústnych prejavoch musia alebo chcú používať čisté české nárečie (jazyk). Potom chcel vyhovieť potrebe najmä tých ľudí, ktorí si popri češtine chcú osvojiť aj slovenčinu a moravčinu, pokiaľ sú odlišné od češtiny. Zdôrazňuje pritom, že rozdiely nie sú veľké, ako by sa azda zdalo nejakému cudzincovi alebo neinformovanému človekovi. Slovenské a moravské slová pridáva k českým, pretože nemožno tak skoro očakávať slovenský alebo moravský slovník (idiotikon) a pretože poznanie týchto „obmien" češtiny je potrebné veľmi mnohým, napr. vojakovi, obchodníkovi, podnikateľovi. Autor nechcel zanedbávať ani záujmy jazykovedcov ani potreby čitateľov starých textov. Čo do úplnosti slovník — podľa jeho mienky — prevyšuje všetky ostatné slovníky, ktoré inak náležite využil. Slovník obsahuje ako nóvum slovenské a moravské slová označené osobitnými skratkami (sl., mor.), ale aj inak mnohé české slová, ktoré sa doteraz v slovníkoch nevyskytovali. Pritom autor neuvádza a nechce uvádzať

[8] J. Ribay (1754—1812), ev. farár v Cinkote a v Torži, osvietenský spisovateľ, celý život zbieral slovenské slová a frazeologické spojenia, ale jeho práce ostali v rukopise; využili ich iní slovnikári, najmä J. Palkovič. Dlhé roky si písal s J. Dobrovským o jazykových, národopisných a historických otázkach.

mnohé nepodarené slová (Missgeburten) ako *aučastonec, chvalebný, človiečik, krkotoč, městna, velitvár* a stovky iných. Tým naznačuje svoj odpor k starším, ale i najnovším novotvarom. Niektoré heslá sú usporiadané podľa príbuznosti slov (t. j. mierne hniezduje slová), takže v jeho slovníku je viac slov ako hesiel. Jednotlivé významy heslového slova vychodia prirodzene zo základného významu. Ako príklady uvádza heslá: *jemný, moc, mírný, duch, hlava, lhota, lomcuji, kouřím se* atď.

Autor uznáva, že niektoré heslá („články") budú sa zdať veľmi dlhé, obšírne, ale množstvo a rozmanitosť látky si túto obšírnosť vyžadujú. Ako príklady uvádza heslá: *co, dám, do, držím, jsem, k/ke, kdo* (pri tomto hesle výslovne uvádza, že ho sčasti spracoval podľa Lindeho), *kladivo, kléště, malování, mám, matka, míra, na, Němec* atď.

Latinčinu uviedol autor nielen kvôli školskej mládeži, ale i kvôli mnohým učencom a v Uhorsku i advokátom, úradníkom ap. V tomto nasledoval Tomsu[9] a Tomsa zas Schellera.[10] Niekde, pravda, chýbal latinský výraz (ekvivalent) vo všetkých týchto slovníkoch, a to v takých prípadoch, kde vôbec niet latinského slova pre nový pojem.

Aby sa ukázal význam i použitie niektorého slova, autor uvádzal doklady a príklady z českých spisovateľov klasického obdobia, t. j. z Kralickej biblie, z Veleslavína, z Komenského a iných, a to najmä pri neznámych a zriedkavých slovách (napr. *klopotný, lpím, harcuji* atď.). Tieto doklady má z vlastných zbierok, pretože Ribay vo svojich excerptoch udával autora veľmi zriedka, Leška nikdy. Pri citátoch uvádza mená spisovateľov; pre úsporu miesta cituje iba kapitoly; strany alebo verše len v niektorých prípadoch.

Autor predpokladá, že slovenským a moravským výrazom budú radi nielen literáti z povolania, lexikografi, ale i dôstojníci pri vojsku a iní ľudia, ktorí v týchto krajinách bývajú. Češtinu v tomto slovníku pokladá za vysokú, t. j. spisovnú slovenčinu. Rozdiel medzi češtinou v Čechách a touto „vysokou slovenčinou" na Slovensku je len v tom, že aj vzdelaný Slovák vyslovuje *ř* vždy len ako *r, au* ako dlhé *ú* (s výnimkou inštrumentálu na *au*, ktoré v obyčajnom živote znie ako *ou*), *ý* vždy ako dlhé *í, ě* nie ako *je*, ale iba ako obyčajné *e* s mäkkými predchádzajúcimi spoluhláskami *d, t, n*. Pritom poznamenáva, že Bratislavčania a Nitrania vyslovujú rovnako ako Česi a Moravania pjet, devjet atď. Zo slovníka sa možno podľa autora ľahko naučiť čistú slovenčinu, ktorú používajú kazatelia u Slovákov, najmä

[9] F. J. Tomsa (1758–1814), český spisovateľ, autor jazykových príručiek, najmä slovníka.

[10] I. J. G. Scheller (1735–1803), nemecký pedagóg a lexikograf, autor učebníc latinčiny, najmä slovníkov latinských a nemeckých, usporiadaných jednak abecedne, jednak etymologicky.

u evanjelikov, v svojich kázňach a slávnostných rečiach, slovenskí spisovatelia a vôbec všetci vzdelanejší ľudia, ktorí chcú pekne po slovensky hovoriť. Všetci títo spisovatelia pridržajú sa českej gramatiky a pri písaní zachovávajú aj *ř*. Len široké masy ľudu a niekedy v obyčajnom živote aj „poprední ľudia" hovoria: *bol* alebo skôr *bow som, mal* alebo *maw som* miesto *byl sem, měl sem; najedol* alebo *najedow som sa* miesto *najedl sem se; hýbaj, uhljár, penjáze, šteňa, prasa, koňa, swječka* miesto *hýbey, uhlír, peníze, štěně, prase, koně, swíčka; Skalica, Bystřica, Senica, práca, duša* atď. miesto *Skalice, Bystřice, Senice, práce, duše; Buoh, kuon, dobruo, sladkuo, w zlom, dobrom, pěknom, pijemo,*[11] *žijemo, trpow* miesto *Bůh, kůň, dobré, sladké, w zlém, dobrém, pěkném, žijeme, pijeme, teprw; čo, keby,* miesto *co, kdyby, když, kdy; mjesým, metjem, wjem, nabjerám, mjera, mjerný, mjenim, zrjem* miesto *mísým, metu, wím, naberám, míra, mírný, míním, zřím; milujem, muštujem, naberem, mávám,* miesto *miluji, muštuji, naberu, mívám; milujau, dáwajau, chráňá* al. *chránja, chválá* al. *chválja,* miesto *miluji, dávají, chrání, chválí* (3. plur.); *spánje* alebo *spánja, dowolenje* al. *dowolenja, djeťa* atď. miesto *psání, dowolení, dítě; wčil, teraz* miesto *nyní* atď.

Jemnejším výrazom podľa autora rozumie aj obyčajný Slovák tak dobre ako oným hrubším, ktoré používa. Autor vie, že v jednotlivých krajoch v šarišskej, zemplínskej, gemerskej župe sa ľud odchyľuje od spisovnej reči ešte viac a hovorí napr. *buw, bula, zpuasob, kwanše* miesto *byl, byla, způsob, kůnče,* t. j. *hříbě;* miesto *t* alebo miesto *d* niekedy vyslovuje *c* alebo *dz,* napr. *dzice, dziw, kupowac* miesto *dítě, diw, kupowat; sedzem* miesto *sedem* atď.

Čitateľ starých spisov bude sa zaujímať o zastarané slová, ktoré sa v slovníku označujú skratkami obs. (= obscurum) alebo ol. (= olim).[12]

Dôrazne pripomína ďalej, že ani zastarané ani slovenské a moravské slová nie sú v slovníku preto, aby sa bez všetkého prijali do spisovného jazyka. Niektoré z tých slov, napr. *pleso,* prevziať do spisovného jazyka nebolo by neužitočné. Pravda, podľa Palkoviča aj to len „si volet usus, consensus eruditorum".[13] Aby sa čistota jazyka nenarušila, aby sa nijaký zmätok nespôsobil, označil autor pochybné alebo podozrivé slová krížikom alebo otáznikom a zlé dvoma alebo troma krížikmi. Takto označil aj niektoré slová, ktoré sa vyskytujú v jeho vlastných spisoch, napr. *nestoj* (per-

[11] Formy *pijemo, žijemo, trpow* sú z Palkovičovho rodného kraja (z Gemera — Malohontu) a okolia (z Novohradu).

[12] Latinské slová *obscurum* = nejasné, temné, *olim* = dávno, t. j. archaické, zastarané slová.

[13] Lat. *si volet usus, consensus eruditorum* sú citáty z latinských veršov Horáciových a z výroku Quintiliánovho (= ak chce úzus súhlas vzdelancov, t. j. jazyková prax).

petuum mobile), *podnebí* a iné. Ani odborné názvy a výrazy, napr. v baníctve *lozuji, nadrazím*, nemajú sa podľa Palkoviča inak používať. Ďalej autor pripomína, že prevzal slová a výrazy požičané z latinčiny a nemčiny, pokiaľ sa udomácnili a pokiaľ ich dobrí spisovatelia používajú. Podobne uviedol slová prevzaté z ruštiny a srbčiny. Autor sa tu právom stavia proti vtedajším českým, nemeckým a iným slovnikárom, ktorí ani najbežnejšie prevzaté cudzie slová vo svojich slovníkoch neuvádzajú, hoci sa napr. u Adelunga a niektorých iných slovnikárov vyskytujú. Z vlastných mien osôb, krajín, miest, riek, vrchov atď. sú v slovníku len niektoré, najmä ak v nemčine alebo latinčine znejú inak ako v češtine.

Pre úsporu miesta vyvolil si autor veľmi „prirodzenú a ľahkú metódu": Slová, ktoré sú bezprostredne odvodené od iných, uviedol v tom istom hesle len príponou, t. j. skrátene, takže v tom istom hesle sa uvádza viac slov. Takto usporené miesto využil autor tak, že uvádza mnoho nových slov, dokladov, upozornení atď. Tým sa jeho práca zdvojnásobila, lebo na tento spôsob musel celý slovník prerobiť. Autor vysvetľuje, prečo na konci druhého dielu dal zoznam nemeckých slov s uvedením strán, na ktorých sa príslušné heslá vyskytujú alebo jednoducho s prekladom nemeckého slova. Tento register má nahradiť nemecko-český slovník pre tých čitateľov, ktorí si nemôžu zadovážiť takýto slovník.

Počet hesiel podľa jednotlivých písmen v Palkovičovom slovníku je takýto:

A	269		12740
B	868	O	2912
C	598	P	6589
Č	355	Q	7
D–Ď	1245	R	1795
E	45	Ř	192
F	276	S	3001
G–J	496	Š	1878
H	1121	T	1128
I	110	U	802
K	2753	W	2622
L	1064	X	1
M	1466	Y	5
N	2074	Z	2830
	12740	Ž	411
			36813

V úvode k svojmu slovníku sám Palkovič zdôrazňoval, že jeho slovník treba hodnotiť ako „dobrý školský slovník" a vôbec praktickú príručku, teda nie ako čisto vedecké dielo — thesaurus akademického typu.

Najvýznamnejší vtedajší kritik Palkovičovho slovníka J. K.,[14] t. j. mladý Ján Kollár, ako vysvitá z jeho korešpondencie s Jungmannom, stavia veľmi vysoké požiadavky na lexikografa a na jeho dielo — slovník. V slovníku vidí výkvet národnej kultúry. Rozoznáva slovníky všeobecné a čiastočné („krajoslovníky", idotica). Spojením oboch typov vzniká „smíšený slovník, kterého cena a užitečnosť nikdy valná býti nemůže... obecnému životu mnoho, učenému málo podává". Ideálny slovník podľa Kollára má mať tieto vlastnosti: „jasný, přirozený pořádek, citování studnic, bezpečnou etymologii, nejdokonalejší ouplnost a nejmožnější čistotu vlastních, ne cizích slov".

Takéto ponímanie slovníka si Kollár osvojil na štúdiách v Nemecku a u Jungmanna (náhľady Lindeho), pravda, aplikovať ho na Palkovičov slovník nebolo celkom na mieste. Palkovičovi kritik vyčítal predovšetkým jeho pomer k novým slovám, ktorý pokladá za diktátorstvo („nesnášenlivé povětří"). V slovníku — ako aj v iných prípadoch — nemáme dávať prednosť podľa Kollára ani novému ani starému, ale dobrému.

Druhá výčitka týkala sa slovakizmov, ich neúplnosti (tak pri litere *b* chýbajú slová, ako je napr. *bahor, baláchati, blčeti, bodkastý, behačka, budovisko* a i.), ich pravopisu alebo vôbec formy (nemali sa písať českým pravopisom, s českou kvantitou atď., napr. *pláč, zkrátka, léto, pára* atď.).

Okrem drobností (má byť *papluh* nie *paplauch, obuch* je chrbát valašky alebo sekery, nie valaška ap.) vyčíta kritik predovšetkým množstvo cudzích slov, hlavne nemeckých a latinských, hoci Palkovič v úvode spomenul, prečo ich uvádzal: mali ich Veleslavín, Komenský atď., bolo ich treba čitateľom vysvetliť. Kollár pri cudzích slovách pripomína odstrašujúci príklad Poliakov, ktorí prijali do svojho jazyka priveľa cudzích slov. Reč tým stráca individuálnosť, pôvodnosť. Podľa Kollára treba radšej čerpať zo „sestřenských studnic" slovanských. Kollár mal zásady celkom správne, ale voči Palkovičovi nebol spravodlivý.

J. Jungmann v úvode k svojmu slovníku[15] hovorí o Palkovičovej práci spravodlivejšie, že „relativní ouplnost, ač prilišně krátkosti šetřil, z největšího dílu potřebám času vyhověla..." Vývin novej češtiny bol taký rýchly, že už Palkovičov slovník nedostačoval. Nahradil ho Jungmannov slovník, ktorý zachytil a spracoval staršiu i najnovšiu slovnú zásobu.

V našej literatúre sa doteraz nevenovala pozornosť vzájomnému pomeru Bernolákovho[16] a Palkovičovho slovníka: či súvisia vzájomne, či čerpali

---

[14] V časopise Krok I, časť 4, 1823, 128—141.

[15] Porov. pozn. 4. Slovník I, 1835, str. V.

[16] A. Bernolák (1762—1813) začal zbierať slovníkovú látku už za mladi, ale nepodarilo sa mu slovník vydať; vyšiel po jeho smrti pod názvom *Slowár slowenski*

z podobných prameňov, či si ich autori vzájomne priamo alebo nepriamo pomáhali, akou metódou pracovali, v čom sú si podobné a v čom rozdielne atď. Tu si chceme všimnúť tieto otázky na rozbore niekoľkých hesiel.

Prvá otázka sa týka prameňov a materiálu. Bernolák na svojom slovníku začal pracovať približne o dve desaťročia skôr ako Palkovič. Materiál zbieral ešte vtedy, keď bernolákovská literatúra nebola rozvitá, bola len v začiatkoch. Pravdepodobne preto Bernolák ani neskoršie neudáva texty, z ktorých čerpal slovníkovú látku. Musíme len predpokladať, že Bernolák okrem vlastného úzu zachytil aj úzus svojich súčasníkov podľa ústnej i písomnej praxe. Je totiž vylúčené, že by bol zbieral materiál zo svojej pamäti, alebo získaval len prekladaním slov latinských, resp. českých, nemeckých alebo maďarských do slovenčiny. Podľa samého slovníka by sa mohlo usudzovať, že to bola hlavná metóda práce. Uvádza totiž mená latinských autorov, z ktorých cituje, a citáty prekladá do iných jazykov, najmä do slovenčiny; preklady latinských citátov do iných jazykov našiel už hotové v starších slovníkoch. Tieto citáty so všetkými prekladmi dodávajú Bernolákovmu Slováru nadmerný rozsah. Predovšetkým túto vec vyčíta kritika Bernolákovi (Weingart,[17] a predtým Šafárik[18] a i.). U Palkoviča je otázka prameňov a materiálu jasná: uvádza veľký počet českých spisovateľov, z ktorých čerpal doklady, i ľudí, ktorí mu pomáhali zbierať slovenské slová z nárečí (Ribay, Leška), len pre úsporu miesta v slovníku samom neuvádza diela a strany, prípadne i dlhšie citáty, hoci ich vo svojich výpiskoch asi mal, lebo ich nedostatok vyčíta materiálu Ribayovmu a Leškovmu.

Palkovič sa opieral aj o svoje vlastné znalosti jazyka (seba cituje ako spisovateľa, t. j. excerpoval aj vlastné spisy). Okrem iného svedčia o tom i tvary na *-mo* v 1. os. pl. z gemerského nárečia, ktoré uvádza v predslove. Kritika vyčíta Palkovičovi predovšetkým stručnosť pri uvádzaní materiálu (Jungmann, Weingart a i.).

V tom je základný rozdiel medzi oboma slovníkmi: Bernolákov sa usiluje zhromaždiť čo najväčšie bohatstvo slov bez ohľadu na rozsah, Palkovičov obsahuje veľký počet základných slov bez uvádzania citátov pre úsporu miesta.

Na celkovú charakteristiku podáme rozbor niekoľkých hesiel z písmena B.

česko-latinsko-německo-uherský, Budín 1825—1827. O Bernolákovom Slovári naostatok písala K. Habovštiaková (*Bernolákovo jazykovedné dielo*, Bratislava 1968). Tam je zhrnutá i dôležitejšia literatúra.

[17] M. Weingart, *Příspěvky k studiu slovenštiny*, Bratislava 1923, 56 a n.

[18] P. J. Šafárik, podľa J. Vlčka (*Dějiny české literatury II*, 1, 318).

Slovko *ba* sa charakterizuje v oboch slovníkoch skratkou adv. Dnes, napr. v *Slovenskej gramatike* (1955), pokladá sa *ba* za spojku odporovaciu (str. 292) a stupňovaciu (str. 362), inak zosilňuje, stupňuje iné slovo, a tak môže byť pri slovách pritakacích i záporných *ba áno, ba nie* ap.

Bernolák rozdeľuje heslo *ba* na tri významy: 1. pritakací, syn. *ano* (a pridáva boh. *brž, nibrž, anobrž*, ktoré u Palkoviča tvorí 3. význam); 2. syn. totižto (ale príklad neukazuje na tento význam, ani inde sa tento význam nenachádza), 3. asi vo význame predsa, konečne, ktorý dnes samo *ba* nemá. Palkovič heslo *ba* delí na dva významy: 1. pritakací, 2. predsa, konečne (ako Bernolákov tretí význam). Pod číslom 3. má odkaz (s.) na heslo *anobrž*. Chýba teda u Palkoviča význam totižto, ale tento význam je i tak pochybný.

U Bernoláka je heslo *ba* rozsiahlejšie ako u Palkoviča, Bernolák má viac príkladov a spojení, na rozdiel od Palkoviča uvádza i maďarské ekvivalenty. Má o jeden význam viac ako Palkovič, ale tento význam práve nie je bezpečne doložený. U Palkoviča je heslo *ba* stručnejšie, ale pritom podáva všetky významy isté a doložené.

Pri hesle *by, bi* je rozdiel medzi Bernolákom a Palkovičom väčší. Bernolák časticu *bi* síce označuje ako conj.: „spojku" vyjadrujúcu konjunktív resp. optatív (t. j. náš kondicionál), ale vlastne ju pokladá za časť slovesného tvaru, resp. za morfému *(bich, bisi,* alebo *bis, bis, bi, bisme,* boh. *bichom, biste, bi).* Píše sa často s iným slovom dovedna (ktobi rékel, jakobi ap.). Kým v prvom význame vyjadruje sa slovom *by* kondicionál, v druhom význame podľa Bernoláka sa vyjadruje želanie (desiderium), napr. *Pilbich.* Palkovič má pri *by* len odkaz 1. na *aby* (dass, ut) a 2. na *byťby.* Pri *aby* má podobné riešenie ako Bernolák pri *bi (by)* i *abi,* t. j. uvádza tvary kondicionálu slovesa *byť (abych, aby sy* alebo *abys, aby, abychom* alebo *abysme, abyste* al. *abyšte, aby)* a v druhom význame ako synonymum *žeby. Byť* a *byťby* uvádza ako conj. vo význame nem. *wenn gleich,* lat. *etsi.* Obidvaja autori uchýlili sa teda k etymológii slovka *by* (súvisí so starým aoristom slovesa *byť*), nevykladali ho ako partikulu.

Predložku *bez, beze* spracovali obidvaja autori skoro rovnako, i príklady majú tie isté, pravdepodobne z rovnakých prameňov. Gramatické údaje sú v oboch slovníkoch tie isté (lat. praep. reg. genit.), vysvetlenie o variante *beze* u Bernoláka po latinsky, u Palkoviča po nemecky.

Podstatné mená spracúvajú obaja autori podobne, ale sú medzi nimi i dôležité rozdiely.

Napr. pri slove *bor* Bernolák uvádza na prvom mieste význam pinetum, syn. *borový háj* (les), na druhom mieste význam pinus, syn. *borový strom,* kým Palkovič naopak, hoci má i heslo *borovice* vo význame pinus (strom). Pri slove *borovice* Palkovič v tom istom hesle (hniezde) uvádza i deminutívum na *-čka,* Bernolák venuje každému slovu osobitné heslo. Pri slove *bor* upozorňuje „aliud est (iné je) smrečina a jedlina". V hesle *borovica* (aj inde) uvádza synonymá *bor, borový (borovicový) strom, lúč, smolnica, smolina* (ako vidieť, nejde vždy o skutočné synonymá). Heslo *borovička* významove bohato člení (Palkovič nie): nielen dem. k *borovica* (strom), ale i zrnko, pálenka a zelina. Ďalej Bernolák uvádza i odvodené slová *borovičkár, borovičkárka,* privlastňovacie príd. mená *borovičkárčin, borovičkárov,* ďalej *borovinka* ako dem. k *borovina.* Podobne

postupuje aj pri iných slovných čeľadiach, takže Czambelovi sa zdalo, ako keby Bernolák pracoval podľa hotového zoznamu slov.[19]

Slovesá uvádza Bernolák v základnom tvare neurčitku, Palkovič v 1. osobe singuláru. Obidvaja autori majú pri slovesách bohatú exemplifikáciu, príslovia, porekadlá, Bernolák i bohatú synonymiku.

Vo významovom členení hesla *biť* je až zarážajúca zhoda. Svedčí to alebo o spoločnom prameni, alebo o tom, že upravovatelia Bernolákovho slovníka mali pred sebou Palkovičov slovník. Nepatrný rozdiel je v tom, že Bernolák osobitne uvádza význam hrom bije (Palkovič má toto spojenie pod č. 5) a že Palkovič zas ako osobitný význam uvádza *bíti* = dorážeti.

O tom, že upravovatelia a redaktori Bernolákovho Slowára mali pred sebou Palkovičov slovník, svedčí aj uvádzanie niektorých českých hesiel, napr. Bernolák: + *barev predavač* v. predavač (až dvakrát v rozličnom abecednom poradí), Palkovič: *Barev prodávač.*

Medzi heslami Bernolákovho Slowára sa nájdu novotvary (*beloskvelosť* ap.), ktoré sa neujali, Palkovič je zásadne proti novotvarom.

Pokiaľ ide o sémantiku niektorých slovenských slov, ako je napr. slovo *bača*, u Palkoviča je lepšie vystihnutá (der Oberschafhirt, der auf den Salaschen die Käse macht); Bernolák pokladá slová *bača* a *ovčár* za synonymá, z ktorých *bača* („ein bauerlicher Schafler") označuje ako ľudové (vulg.).

Bernolák zozbieral a spracoval mnoho slovenských slov, ktoré Palkovič neuviedol, napr.: *babrať* (a odvodeniny), *bačiť* (a odvodeniny ľud.), *bahra* (*bahor* pripomína Palkovičovi aj Kollár), *báleš* (ľud.), *banovať* (ľud.), *bár, bárbi* a mnoho iných.

Palkovič pokladá za obšírne, bohaté svoje heslá *co* (vyše troch stĺpcov s trinástimi významami, u Bernoláka čo — štyri a pol stĺpca, pravda v tom i maďarské príklady), *dám* (dva a pol stĺpca s piatimi významami, k tomu ešte jeden a trištvrte stĺpca, dovedna štyri a štvrť) *dáti se*, u Bernoláka *dať, dať si, dať sa* (dovedna deväť a trištvrte stĺpca), do (vyše dvoch stĺpcov, Bernolák má necelé dva stĺpce) atď., no Bernolákove heslá sú zväčša ešte obšírnejšie, aj keď odpočítame maďarské príklady.

Keď porovnáme Bernolákov a Palkovičov slovník pri písmene B štatisticky, dostaneme takéto výsledky: všetkých hesiel u Bernoláka je 3 003, u Palkoviča 868.

Slov s hviezdičkami alebo krížikmi je u Bernoláka 1060, hniezdovaných slov je u Palkoviča 256, t. j. dovedna u Bernoláka 3003, u Palkoviča 1124 slov. Ak označené slová u Bernoláka odpočítame, ostane 1943 neoznačko-

[19] S. Czambel, *Potreba nového slovníka slovenského a maďarského*, Budapešť 1891, 3 n.

vaných, správnych slov, t. j. o 35 % menej. U Palkoviča 256 slov uvedených s inými slovami v hniezde, nie v samostatných heslách je 29,5 %.

Ak tento pomer zovšeobecníme, môžeme urobiť približný odhad v absolútnych číslach:

Všetkých hesiel je
u Bernoláka 80 807, bez 35 % asi 52 000 slov,
u Palkoviča 36 313 plus 29,5 % asi 47 000 slov.

V nemecko-slovenskom Repertóriu u Bernoláka sa uvádza 23 112 hesiel, t. j. ani polovica slov pokladaných za správne.

Výsledok tohto štatistického porovnania ukazuje, že z Bernolákovho slovníka pri úspornejšom usporiadaní by vypadlo 35 % slov a takto by sa Bernolákov a Palkovičov slovník temer vyrovnali čo do počtu slov pokladaných za správne.

Z porovnania oboch slovníkov vychodia tieto uzávery: 1. Palkovičov slovník sa vyznačuje stručnosťou, Bernolákov obšírnosťou. Palkovič dosiahol stručnosť miernym hniezdovaním odvodených slov, nepočetnou exemplifikáciou, Bernolák obšírnosť uvádzaním množstva príkladov najmenej s troma prekladmi, odvodených slov i variantov slov, ktoré sa mohli uviesť pri základnej podobe slova. 2. Oba slovníky majú často podobné príklady, príslovia ap. pravdepodobne preto, že čerpali z rovnakých prameňov, ale i preto, že upravovatelia Bernolákovho Slowára prevzali niektoré výrazy z Palkoviča. 3. Oba slovníky presne vyznačujú slová nespisovné, sú teda normatívneho charakteru. Bernolákov slovník hodnotí slová z hľadiska spisovnej slovenčiny západného typu, Palkovič z hľadiska spisovnej češtiny s niektorými osobitnými znakmi. 4. Oba slovníky dovedna nám umožňujú lepší pohľad na slovnú zásobu slovenčiny v prvej polovici 19. storočia.

Podrobnejším rozborom oboch slovníkov sme zistili,[20] že Palkovičov slovník nadväzuje na české, poľské, nemecké slovníky viac ako Bernolákov, ktorý tesnejšie súvisí s vývinom lexikografie v Uhorsku.

Česko-(slovensko)-nemecko-latinský slovník J. Palkoviča je na svoj čas vynikajúce lexikografické dielo: autor v ňom v primeranom rozsahu zachytil a spracoval slovnú zásobu češtiny (bibličtiny) ako spisovného jazyka časti Slovákov v prvej polovici 19. storočia spolu s najdôležitejšími slovami bežne hovorenej slovenčiny.

[20] Príspevok je vybraný z väčšej našej práce o Bernolákovom a Palkovičovom slovníku.

Šimon Ondruš

VÝZNAM A PÔVOD SLOVIES *hútať — hútoriť*

Myslenie je najvyššia forma pohybu.
F. Engels

Slovenská slovná čeľaď *páčiť sa, prepáčiť, opáčiť, páčiť* predstavuje v porovnaní so slovnou zásobou ostatných slovanských jazykov a nárečí špecificky slovenské prvky.[1] Rovnako špecifickým slovenským prvkom je aj sloveso *hútať*. Nijaký iný slovanský jazyk ho nepozná.

Kým sloveso *páčiť sa* je rozšírené na celom území slovenského jazyka, sloveso *hútať* je typické pre stredoslovenskú nárečovú oblasť, a tým aj pre spisovnú slovenčinu so stredoslovenským základom. O stredoslovenskosti slovesa *hútať* svedčí aj fakt, že Slovník slovenského jazyka podáva príkladové vety na toto sloveso iba od spisovateľov zo stredného Slovenska (Jégé, Tajovský, Ondrejov, Timrava, Jesenská). Anton Bernolák vo svojom Slowári sloveso *hútať* vôbec nemá, čo je pri západoslovenskom základe Bernolákovej slovenčiny prirodzené.[2]

Všeobecným slovanským slovesom pre pojem „cogitare" je praslovanské *mysliti/myslěti:* naše *myslieť*, české *myslit*, hornolužické *myslić*, dolnolužické *mysliś*, poľské *myśleć*, ukrajinské *myslyty*, bieloruské *myslić* ruské *myslit'*, bulharské *misľa*, macedónske *misli*, srbsko-chorvátske *mysliti*, slovinské *misliti*. Praslovanské sloveso *mysliti/myslěti* je druhotné, odvodené od podstatného mena *myslъ* „myseľ, myšlienka, mienka",[3] ktoré taktiež žije vo všetkých slovanských jazykoch: naše *myseľ*, české *mysl*, hornolužické a dolnolužické *mysľ*, poľské *myśl*, ukrajinské, bieloruské a ruské *mysl'*, bulharské *misăl*, macedónske *misla*, srbsko-chorvátske *misao*, slovinské *misel*.

Praslovanské *myslъ* je z hľadiska morfematického súhrnu celého slova slovanskou inováciou. Z hľadiska koreňa je však dedičstvom z indoeurópsk-

---

[1] Š. Ondruš, *Význam a pôvod slovesa* páčiť sa, SR 35, 1970,

[2] Zistenie, že sloveso *hútať* sa na západnom Slovensku nepoužíva, nám osobnými informáciami potvrdili naši kolegovia z fakulty: K. Palkovič (rodák z Brodského pri Kútoch), J. Štibraný (rodák zo Smoleníc), R. Krajčovič (rodák z Trakovíc pri Piešťanoch). Jedine M. Gašparík z Trnavy pozná z rodinného prostredia spojenia typu *Čo toľko vyhutuje?* V kultúrnom prostredí Trnavy ide pravdepodobne o vplyv spisovnej slovenčiny.

Moravskoslovenské *zhútať sa* „rozmyslieť si, spomenúť si", ktoré uvádza V. Machek v *Etymologickom slovníku jazyka českého*, str. 192, chápeme ako import zo Slovenska. Dostalo sa ta alebo valašskou kolonizáciou, ktorá prechádzala cez stredné Slovensko, alebo pri výmene pracovníkov medzi panstvami v bývalom Uhorsku a na Morave.

[3] Porov. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch II*, Heidelberg 1955, 184: *„myslit'* ... Denominativum von *myslъ* „Gedanke".

skeho prajazyka. Indoeurópsky základ *mūdh-* bol v praslovančine rozšírený o príponu *-sl-: mūdh-sl-* > *myslь*. Významove a z hľadiska responzibilnosti korennej morfémy je mu najbližšie grécke slovo *mythos*, ktoré neznamená iba „slovo, reč, rozprávanie", ale aj „myseľ, myšlienka, mienka".[4] Obdobne aj odvodené sloveso *mytheomai* neznamená iba „hovoriť, rozprávať", ale aj „uvažovať, premýšľať". Podrobnejšou významovou a hláskovo-morfematickou analýzou sa dá dokázať, že indoeurópsky základ *mūdh-* „reč — myseľ", „hovoriť — myslieť" je odvodený od prvotného slovesného koreňa *meuH-, muH-*, resp. po zániku laryngál *meu-, mū-* vo význame „dávať do pohybu, hýbať, hnať, tlačiť": latinské *moveo*, litovské *mauti* atď.

Vývinová významová členitosť indoeurópskeho odvodeného základu *mū-dh-* „hýbať, tlačiť, hnať" → „hovoriť", „myslieť" je, ako uvidíme aj na ďalších príkladoch z tohto významového poľa, dobrým indikátorom aj pre genetickú analýzu slovenských slovies *hútať* a *hútoriť*, ktoré sú významove plne responzibilné s významovou členitosťou gréckeho *mythos* „reč — myseľ", *mytheomai* „hovoriť — premýšľať".

Z hľadiska rozsahu zemepisného rozšírenia na slovanskom jazykovom území, ako aj z hľadiska priemernej frekvencie stojí v slovanských jazykoch po slovese *myslieť* na druhom mieste jeho synonymum *dumať*. Jedine vo východných slovanských jazykoch, najmä v ruštine, sa sloveso *dumať* dostalo v synonymickej konkurencii so slovesom *myslieť* na prvé miesto, a to tak z hľadiska ekvivalentnosti vzhľadom na latinské *cogitare*, nemecké *denken*, ako aj z hľadiska relatívnej frekvencie.

Významová členitosť praslovanského slovesa *dumati* na území slovanských jazykov zodpovedá významovej členitosti indoeurópskeho *mūdh-*, resp. gréckeho *mythos, mytheomai*. Kým pre územie východných a západných jazykov je charakteristický význam „myslieť, premýšľať, uvažovať", zatiaľ v južnej slovanskej oblasti prevláda význam „hovoriť": bulharské *dumam* „hovorím", *duma* „slovo", *dumane* „rozhovor, beseda", macedónske *duma* (sloveso) „1. hovoriť, 2. myslieť", *duma* (subst.) „1. slovo, 2. myseľ, myšlienka". Obdobne aj srbsko-chorvátske archaické *dumati* znamená aj „hovoriť", aj „uvažovať, premýšľať".

Slovenčina je jediný slovanský jazyk, ktorý má pre významovú oblasť *cogitare* okrem slovies *myslieť* a *dumať* aj tretie synonymum *hútať*. O veľkej životnosti tohto slovesa v minulosti svedčí skutočnosť, že tí obyvatelia stredného Slovenska, čo sa v osemnástom storočí odsťahovali na „Dolnú

---

[4] Porov. W. Gemoll, *Griechisch-deutsches Wörterbuch*, München — Wien 1965, 512: *mythos* 1. Wort, Rede, Erzählung, Gespräch; 2. Gedanke, Meinung, Rat.

zem", ktorí dodnes žijú v Maďarsku a v Juhoslávii odrezaní od kompaktnej jazykovej vlasti na Slovensku, používajú sloveso *hútať* v tom neutrálnom bezpríznakovom význame a v tej relatívnej frekvencii, akú má u nás na Slovensku sloveso *myslieť*.[5]

Akého pôvodu je sloveso *hútať?*

Metódou pozitívne zistených významových responzií, ktorú sme v základných pravidlách rozviedli v príspevku na šiesty slavistický kongres v Prahe r. 1968,[6] zisťujeme toto:

Latinské základné sloveso *agere* znamená „hýbať, hnať, tlačiť", ale aj „hovoriť". Od neho odvodené *agitare* má okrem významov základného slovesa aj ďalší význam „myslieť", porov. spojenie *mente agitare*. Predponová odvodenina *co-agitare* > *cōgitare* má už význam „myslieť" na prvom mieste.[7]

Významová členitosť latinskej slovnej čeľade *agere-agitare-cogitare* zodpovedá významovej členitosti vyššie uvedeného indoeurópskeho koreňa *meu-, mū-* „hýbať, hnať, tlačiť" a jeho odvodeniny *mūdh-* „hovoriť, myslieť", porov. grécke *mythos, mytheomai,* praslovanské *myslь*.

Tieto pozitívne zistené prípady genetickej motivácie slovies významu „myslieť" a „hovoriť" nás oprávňujú vysloviť pracovnú zásadu: Ak je koreň slovenského slovesa *hútať* hláskove responzibilný so slovanskými korennými morfémami významu „hýbať, hnať, tlačiť", ide o geneticky totožné morfémy.

Podľa uvedenej induktívnej pracovnej zásady rekonštruujeme naše sloveso pre obdobie pred desiatym storočím v podobe *gǫtati*.

Pretože nosové spoluhlásky *m, n* sa vo vývine praslovančiny v období vznikania nosových samohlások v pozícii zatvorenej slabiky neutralizovali, umožňuje sloveso *gǫtati* dvojakú hláskovú rekonštrukciu pred vznikom nosoviek, a tým aj dvojaký genetický výklad nášho slovesa *hútať:*

1. *gǫtati* < *gont-*. Podľa tejto rekonštrukcie sa naše *hútať* javí ako odvodenina praslovanského slovesa *gen-/gon-* „ženiem, hnať". Sloveso *hútať*

---

[5] Toto tvrdenie opierame o vlastné pozorovanie reči Slovákov v Békéscsabe, Szarvasi, Tótkomlósi a na iných slovenských ostrovoch v Maďarsku počas pôsobenia na univerzite L. Kossutha v Debrecíne v rokoch 1959—1961.

[6] Š. Ondruš, *Etymologická segmentácia slovanských slov z hľadiska štruktúry indoeurópskeho koreňa a laryngálnej teórie,* Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. 107—118.

[7] Porov. Pražák — Novotný — Sedláček, *Latinsko-český slovník,* Praha 1948, str. 53: *agitō* pohybovati, poháněti... řečí nebo myšlením projednávati, přemítati, uvažovati, rozvažovati, rozmýšleti; str. 239: *cōgitō* mysliti, přemýšleti, přemítati, uvažovati.

Der kleine Stowasser. Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch, München 1968, str. 50: *agō* bewegen, treiben... besprechen, reden; *agitō* bewegen, treiben... besprechen, reden... bedenken, überlegen, erwägen; str. 112: *cōgitō* denken, überlegen, erwägen.

má podľa toho ten istý pôvod ako sloveso *hnať*. Významový vzťah medzi *gen-* „hnať" a *gon-t-* „hútať" je ten istý ako medzi základným latinským *agere* „hýbať, hnať" a odvodeným *cogitare* „myslieť, hútať".

Rekonštrukciu *hútať* ako *gǫtati* < *gont-* podporuje aj ďalšia okolnosť. Podľa Benvenistovho modelu odvodeného indoeurópskeho koreňa mala príponová odvodenina koreňa *gen-t-* „hnať, tlačiť" tieto alomorfové obmeny:

1. *gent-*	3. *gont-*
2. *gnet-*	4. *gnot-*
5. *gṇt-*	

Druhá alomorfová obmena žije v slovanskom slovese *gnetǫ — gnesti* „tlačiť (cesto)".[8] Otázka, či je sloveso *gǫtati* „hnať, tlačiť" → „myslieť" pokračovaním tretej alomorfovej obmeny *gont-* alebo pokračovaním piatej alomorfovej obmeny *gṇt-* > *gunt-* > *gǫt-*, sa nedá jednoznačne riešiť. To však na etymol. výklade slovesa *hútať* ako odvodenine slovesa *hnať* nemení.

2. Fonologicko-fonetické vývinové zákonitosti praslovančiny, ako aj pozitívne zistené významové responzie dovoľujú sloveso *hútať* < *gǫtati* rekonštruovať aj v podobe *gomt-*. V tomto prípade sa sloveso *hútať* ukazuje ako odvodenina praslovanského slovesa *žьmǫ — žęti* „stláčať, žmoliť": ruské *žmu — žať*, srbsko-chorvátske *žmem — žeti*[9] a i. Slovenčina, obdobne pravdepodobne preto, že sa v mnohých tvaroch dostávala do komunikačného konfliktu so slovesom *žnem — žať*. Slovenčina však má pomerne bohaté odvodeniny tohto slovesa, napr. *žmoliť* „stláčať, stískať, mädliť", *žmúriť* „stláčať, pritláčať oči, pozerať cez stlačené, privreté oči", *žmýkať* „stláčať bielizeň, aby z nej vyšla voda".

Ak je naše sloveso odvodeninou praslovanského základného slovesa *gem-, gom-* „tlačiť", dostáva sa do pokrvného vzťahu s ruskými slovesami *gomit* „hlasno vravieť, hlasno rozprávať", *gomonit* „vravieť s krikom", subt. *gom* „hlasná vrava" a i.[10]

Prvá rekonštrukcia slovesa *hútať* < *gǫtati* so staršou praslovanskou podobou *gont-*, t. j. genetické spájanie so slovesom *ženiem — hnať*, ako aj druhá rekonštrukcia v podobe *gomt-*, t. j. etymologické spájanie s praslovanským slovesom *žьmǫ — žęti* „tlačiť" predstavujú dva rozdielne etymologické výklady z hľadiska praslovančiny. Ak však zoberieme do úvahy to,

---

[8] Spájaním praslovanského *gnetǫ — gnesti* „stláčať, utláčať" s koreňom slovesa *gen-* „hnať" sa neruší genetická spojitosť slovesa *gnetǫ — gnesti* s responzibilnými germánskymi (nem. *kneten*, angl. *knead*) a baltskými slovami (staropruské *gnode* „korýtko na hnetenie cesta"). Poukazuje sa iba na to, že alternácia *gent-/gnet-* nie je iba praslovanská, ale už staršia.

[9] M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch I*, Heidelberg 1953, 427.

[10] M. Vasmer, tamže, 290—291: *gom* „Lärm, lautes Reden", *gomit* „lärmen, laut sprechen", *gomonit* „schreien, lärmen".

že obidve praslovanské slovesá, *ženǫ — gъnati*, aj *žьmǫ — žęti*, pred palatalizáciou *gen-* a *gem-*, sú pravdepodobne odvodeninami prvotného indoeurópskeho koreňa *ag-* „hýbať, hnať, tlačiť“ (latinské *agō*, grécke *agō* atď.), dostanú tieto dva etymologické výklady spoločného menovateľa. Podľa laryngálnej teórie malo historicky doložené indoeurópske sloveso *ag-* v predhistorickom období, v období pred zánikom laryngál trojhláskovú stavbu koreňa v podobe H_2eg-. Pribratím sufixu *-n-* vznikla odvodenina H_2egn- s druhou alomorfovou podobou H_2gen-, ktorú predstavuje praslovanské sloveso s koreňom *gen-* „ženiem — hnať“. Pribratím sufixu *-m-* vznikla odvodenina H_2egm- s druhou alomorfovou podobou H_2gem-, ktorú predstavuje praslovanské sloveso s koreoňm *gem-* > *žьmǫ — žęti* „tlačiť, žmoliť“.

Odvodenosťou praslovanského *gen-* „hnať“ aj praslovanského *gem-* „žmoliť, tlačiť“ od prvotného indoeurópskeho koreňa H_2eg- > *ag-* „hnať, tlačiť“ sa naše sloveso *hútať* dostáva do prastarého pokrvného vzťahu s latinským slovesom *cogitare* „myslieť, hútať“, ktoré je taktiež odvodené od koreňa H_2eg > *ag-* „hnať, tlačiť“. To však neznamená, že tento koreň, resp. jeho odvodeniny H_2gen-/H_2gem- obsahovali abstraktný význam „myslieť“ už v indoeurópskom prajazyku. Vznik abstraktného významu „myslieť“ z konkrétneho významu „hýbať, hnať, tlačiť“ je viazaný už na samostatný vývin slovesnej čeľade *agere — agitare — cogitare* v latinčine a slovesného základu *gen-/gon-*, resp. *gem-/gom-*, v odvodenej podobe *gont-*, resp. *gomt-* v tej časti praslovančiny, z ktorej sa formovala slovenčina.

Správnosť našej rekonštrukcie slovesa *hútať* < *gǫtati* okrem interných hláskových a významových momentov potvrdzuje aj jedna závažná vonkajšia okolnosť: prevzatie nášho slovesa do maďarčiny. Maďarské sloveso *gond-ol-* „myslieť“ nemá doteraz nijaký ugrofínsky genetický výklad.[11] Možno ho teda vysvetliť iba vonkajším vplyvom, totiž tak, že bolo prevzaté od predkov Slovákov v desiatom, najneskoršie na začiatku jedenásteho storočia, teda v období pred zánikom nosoviek v slovenčine. Zo starého slovenského *gǫtati* < *goNtati* vzniklo maďarské *gond-ol-* (prípona *-ol-* je v maďarčine druhotná). Fakt, že oproti slovensko-praslovanskému *gǫt-* < *goNt-* s neznelou zubnicou na konci koreňa má maďarčina na konci koreňa znelú zubnicu *gond-*, nie je prekážkou genetického spájania maďarského a slovenského slovesa v tom zmysle, že maďarské *gondol* bolo pre-

[11] G. Bárczi, *Magyar szófejtő szótár*, Budapest 1941, 96: „*gond-* ... isml. er., az ajánlott fgr., iráni és török származtatások teljesen valószínűtlenek,“ čiže „neznámeho pôvodu, navrhované ugrofínske ,iránske a turecké výklady úplne nepravdepodobné“. Podobne *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I, Budapest 1967, 1074—1075: „*gond* ... ismeretlen eredetű“, čiže „neznámeho pôvodu“.

vzaté zo slovenčiny. Znelostnú asimiláciu v susedstve sonór pozná maďarčina nielen v prevzatých, ale aj v domácich ugrofínskych slovách. Svedčia o tom prípady *költ* > *köld*, resp. *külť* > *küld* „poslať" a iné.[12]

V akom vzťahu sú slovesá *hútať* a *hútoriť*?

Kým *hútať* „myslieť" je typické pre stredné Slovensko, zatiaľ *hútoriť*, resp. v nárečovej hláskovej podobe *hutoric* je charakteristické hlavne pre východné Slovensko. Spojovací most medzi nimi predstavuje východoliptovské *hútor* „vrava, hlasná vrava". Náš kolega z fakulty Milan Rúfus, rodák zo Závažnej Poruby pri Liptovskom Mikuláši, pozná toto slovo z autopsie. Zo spisovateľov je doložené napr. od Martina Rázusa, rodáka z Vrbice a farára v Pribyline.[13]

Podstatné meno *hútor* „vrava" v porovnaní so slovesom *hútoriť*, *hutoric* jasne ukazuje, že substantívum *hútor* je prvotné a sloveso *hútoriť*, *hutoric* druhotné.

Hoci je sloveso odvodené od substantíva *hútor* typické hlavne pre východnú slovenčinu (okrem spišskej oblasti), predsa je známe aj tam, kde je doložené *hútor*, t. j. vo východnom Liptove a okrem toho aj na Orave, ktorá má aj ináč značný počet slov korešpondujúcich s východoslovenskou oblasťou. Z východného Liptova je literárne doložené od Martina Rázusa: *Van vĺn sa kypriac prelieva, už* nehútorí, *nespieva*. Z Oravy sú doklady od Martina Kukučína: Hútorí *jedna s druhou bez prestania*. Aj Pavol O. Hviezdoslav ho používal: *Bývalo smavé-hravé, milo* hútorilo.[14]

Kým sloveso *hútať* pozná iba (stredná) slovenčina, zatiaľ *hútoriť*, *hutoric* je okrem severného stredného Slovenska (Orava a časť Liptova) a východného Slovenska známe aj na území východoslovanských jazykov. Patrí sem ukrajinské *hutoryty* „hlasne rozprávať", *hutirka* „reč, rozhovor, vrava, beseda",[15] bieloruské *gutaryc* „rozprávať sa, besedovať", *gutarkovy*, *gutarlivy* „zhovorčivý",[16] ruské spisovné *gutoriť* „zhovárať sa, besedovať" (doložené od spisovateľov Nekrasova, Saltykova-Ščedrina, Turgeneva, Pantelejeva)[17] a nárečové *gutor* „zábavné, žartovné rozprávanie", *gutora*, *gutorka* „kto veľa rozpráva, taraj".[18]

---

[12] Porov. Š. Ondruš, *Zur Theorie der Semasiologie und Etymologie*, Acta Universitatis Debreceniensis de Lodovico Kossuth nominatae VII/1, Budapest 1961, 131—141; etymológia slovesa *küld* na str. 135—139, tam aj príklady na asimiláciu v susedstve sonór.

[13] *Slovník slovenského jazyka* I, Bratislava 1959, 544, heslo *hútor*.

[14] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 544.

[15] *Ukrajinsko-rosyjskyj slovnyk*, Kyjiv 1953, 376.

[16] *Belaruska-ruski slounik*, Moskva 1962, 220.

[17] *Slovaŕ russkogo jazyka I*, Moskva 1957, 482.

[18] M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch I*, 324.

Širšia slavistika doteraz nepoznala, a preto ani nebrala do úvahy slovenské sloveso *hútať* a, prirodzene, ani jeho maďarské prevzatie *gondol* „myslieť", ktoré jasne svedčí o praslovanskej podobe koreňa *goNt-*, resp. po asimilácii v maďarčine *gond-*.

Okolnosť, že sa slovenské slová *hútať, hútor, hútoriť* nebrali v slavistike do úvahy, ovplyvnila aj etymologický výklad uvedených východoslovanských slov. Doterajšie výklady pokladáme za neadekvátne, nesprávne. Spájajú sa totiž so slovom *hovor, hovoriť*, resp. praslovanským *govorъ, govoriti*. Berneker myslí, že koreň *gou-* bol rozšírený o sufix *-t-*, čiže rekonštruuje základ *gout-* > *gut-*.[19] Fraenkel a podľa neho aj Vasmer predpokladajú kontamináciu slova *gou-or-* (hovor, hovoriť) s východoslovanským *taratoriť* „tárať".[20] Naproti tomu Preobraženskij predpokladá kontamináciu celých slovies *govoriť* a *torotoriť*.[21] Ani jeden z uvedených výkladov teda nepredpokladá, že by uvedené slová mohli mať praslovanský základ *goNt-*.

Tak, ako bolo od koreňa *geu̯-/gou̯-* príponou *-or-* odvodené v praslovančine slovo *gov-or-, govoriti*, obdobne bolo od praslovanského základu *goNt-* príponou *-or-* odvodené *goNt-or-* ako substantívum a od neho druhotné sloveso *goNtor-i-ti* „vravieť".

Ak rekonštruujeme *hútať* < *gǫtati* ako *goNt-*, t. j. ak ho spájame so slovesom *hnať*, významový vzťah medzi praslovanským *gen-/gon-* „hnať" a *gontor, gontoriti* „vrava, vravieť" je ten istý ako medzi maďarským *hajt* „hnať" a *hajtogat* „vravieť, veľa vravieť".[22] Obdobný vzťah je medzi srbsko-chorvátskym *muvati* < *mlvati* „hnať sa, tlačiť sa, posúvať sa" a ostatným slovanským *mlviti* „vravieť". Tejto tendencii k významovému posunu „hnať" > „vravieť, hovoriť" plne zodpovedá aj využitie nášho slovesa *hnať* v ľudových rozprávkach. V zbierke Prostonárodné slovenské povesti napríklad čítame: *Ale táto štebeta, ako trochu k rozumu prišla, neprestala to jedno* honiť, *že či ona ozaj žiadnych bračekov nemala.*[23] V tomto kontexte sloveso *honiť* bezpečne neznamená „hnať, naháňať, honiť", ale „vravieť, hovoriť". Otázka, či tento význam slovesa *honiť* v ľudovej reči vznikol interným domácim vývinom alebo vplyvom maďarského *hajt* „hnať" –

---

[19] E. Berkener, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 2. vyd. Heidelberg 1924, 364.
[20] M. Vasmer, tamže, 324.
[21] A. Preobraženskij, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1910–1914, 172.
[22] *A magyar nyelv értelmező szótára III*, Budapest 1960, 51: „*hajtogat* 1. boríl, 2. hajlít, 3. többször mond".
[23] P. Dobšinský, *Prostonárodné slovenské povesti I*, Bratislava 1966, 109.

hajtogat „vravieť, hovoriť, veľa hovoriť“, nie je pre konštatovanie sémantickej responzibilnosti uvedených významov podstatná.

Pri analýze významového vývinu slovnej čeľade *gǫtati, gǫtorъ, gǫtoriti* vyvstáva otázka, ktorý z významov uvedenej slovnej čeľade je prvotný a ktorý druhotný. Z formálneho, morfematického hľadiska a z významov historicky zachovaných by sa mohlo zdať, že význam „myslieť, hútať“ je prvotný, resp. starší, kým význam „vrava, vravieť“ druhotný, mladší. V historickej dobe je totiž význam „myslieť“ zachovaný v základnej morféme *gǫt-a-ti*, kým význam „vrava, vravieť“ v odvodenej morféme *gǫtor, gǫtoriti*.

Významový historický vývin mnohých slov z uvedeného sémantického okruhu však svedčí o opaku. O prvotnosti konkrétneho významu „vravieť“ a druhotnosti abstraktného významu „myslieť“ svedčí grécka slovná čeľaď *logos — logidzomai — logismos — lokistikos*. To isté potvrdzuje aj hierarchia významov gréckeho *mythos, mytheomai*, v ktorých význam „reč, slovo, hovoriť“ je základný, prvotný, kým význam „myseľ, rozmýšľanie, rozmýšľať“ druhotný. Aj významový vývin latinskej čeľade *agere — agitare — cogitare* má vývinový smer „hnať“ > „hovoriť“ > „myslieť“.

Významová vývinová diferenciácia praslovanskej čeľade *gǫtati — gǫtorъ — gǫtoriti* sa dá dobre vysvetliť podľa Kuryłowiczovho pravidla o sémanticko-formálnej tendencii vývinu slov. Toto pravidlo hovorí:

Ak základná morféma M_x s prvotným významom S_1 nadobudne aj druhotný význam S_2, vzniká tendencia zachovať druhotný význam S_2 v prvotnej neodvodenej morféme M_x, kým pre prvotný význam sa odvodí zo základnej morfémy M_x odvodený útvar M_{x+y}:[24]

$$\begin{matrix} M_x\ S_1 \\ \quad S_2 \end{matrix} \longrightarrow \begin{matrix} M_{x+y}\ S_1 \\ M_x \quad S_2 \end{matrix}$$

Ak do tohto Kuryłowiczovho pravidla vsadíme praslovanské lexémy *gǫtati, gǫtorъ, gǫtoriti*, dostaneme tento vývinový obraz:

$$M_x = \text{gǫtati} \quad \begin{matrix} S_1 = \text{„vravieť“} \\ S_2 = \text{„myslieť“} \end{matrix} \longrightarrow \begin{matrix} M_{x+y} = \textit{gǫtorъ, gotǫriti} \text{ „vrava, vravieť“} \\ M_x = \textbf{gǫtorъ, gotǫriti} \text{ „vrava, vravieť“} \end{matrix}$$

To znamená, že v zmysle tejto tendencie predpokladáme, že praslovanské *gǫtati* malo starší význam „vravieť“ a mladší význam „myslieť“, pričom sa pre starší význam odvodil nový tvar *gǫtorъ, gǫtoriti* „vravieť“,

---

[24] O správnosti Kuryłowiczovho pravidla svedčí veľké množstvo prípadov z hláskového a významového vývinu slovanských slov. Porov. napr. srbsko-chorvátske *brod* 1. brod 2. parník → brodište „brod“, brod „parník“. Ruské žena 1. žena, 2. manželka → ženščina „žena“, žena „manželka“. Obdobne poľské *żenszczyzna* „žena“, *żona* „manželka“.

kým mladší význam zostal v pôvodnej neodvodenej morféme *gǫtati*, ktorá sa v tomto význame zachovala iba v strednej slovenčine. Odvodený útvar *gǫtorъ, gǫtoriti* zachovala okrem slovenčiny aj ukrajinčina, ruština a bieloruština.

Marta Marsinová

ODVODZOVANIE ADJEKTÍV A ADVERBIÍ TYPU *milučký, milučko*

V súvislosti s prípravou Krátkeho normatívneho slovníka[1] nastoľujú sa pri revízii materiálu mnohé otázky, ktoré naše jazykovedné príručky alebo štúdie dosiaľ neriešili. Ukazuje sa napr. nejednotnosť v spôsobe odvodzovania niektorých slovných typov,[2] čo môže mať v istých prípadoch dôsledky aj v spisovnej výslovnosti a v pravopise príslušných slov.

Skupina takýchto problémov sa vynára pri revízii hesiel *Slovníka slovenského jazyka* (zv. I—VI, Bratislava 1959—1968), ako aj pri revízii príslušného materiálu, z ktorého sa koncipovali stupňujúce expresívne adjektíva typu *milučký, milušký, milunký* atď. a adverbiá typu *milučko, milunko* atď.

Na prvom mieste sa ukazuje potrebným urobiť si k týmto otázkam prehľad príslušnej literatúry.

Už A. Bernolák v *Etymológii*[3] píše o odvodzovaní uvedeného typu adjektív. Podľa neho sa prídavné mená „zdrobňujú" príponami *-ičkí* a *-účkí*. Bernolákove doklady však ukazujú, že ráta aj s príponou *-ičičkí (maľičičkí, hladičičkí)*, v gramatike[4] aj s príponami *-inkí, -iľinkí, -uľinkí* a *-učičkí (maľinkí, maliľinkí, maluľinkí, malučičkí)*, ba podľa dokladov excerpovaných zo *Slowára*[5] aj s príponami *-únkí* (*kraťúnkí* II, 1073), prípadne *-unkawí, -uškawí* (*drobunkawí, drobuškawí* I, 498); *drobúškawí* (II, 1308 v hesle *maličkí*). Bernolák v cit. Etymológii venuje pozornosť i zmenám v zakončení odvodzovacieho základu

[1] O tom pozri napr. v *Správe o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1969* od J. Horeckého, SR 35, 1970, 240.

[2] Porov. napr. moju štúdiu *Názvy typu murárčina* v SR 35, 1970, 152—161.

[3] A. Bernolák, *Etymologia vocum slavicarum*, Tyrnaviae 1791. Citujeme podľa vydania SAV: *Gramatické dielo Antona Bernoláka*, Bratislava 1964, 449.

[4] A. Bernolák, *Grammatica Slavica*, Posonii 1790, delí tieto „zdrobnené" adjektíva na prvotné *(maľinkí, maľičkí)* a dvojnásobné *(maliľinkí, maluľinkí, malučičkí)*, ale nezmieňuje sa o odvodzovaní ako v neskôr vydanej Etymológii. Citujeme podľa vyd. SAV ako v pozn. 3, str. 175.

[5] A. Bernolák, *Slowár slowenskí, česko-latinsko-ňemecko-uherskí*, Budín 1825—1827.

(„mäkčiteľná spoluhláska pred *-účki* dostáva mäkký príznak"), ale v samom Slowári sa predloženej zásady nepridŕža dôsledne, ako na to poukážeme ešte neskôr. Tak tam nájdeme napr. *slaďučki* (IV, 2995), *pekňučki* (III, 2069), *drobňúčki* (I, 498), *kraľúčki* (II, 1073), ale *čistučki* (I, 300) bez zmäkčenia na konci odvodzovacieho základu.

Ľ. Štúr v *Nauke reči slovenskej*[6] uvádza spolu s príkladmi „zmenšených" adjektív aj ďalšie prípony *-inki (malinki), -uški (drobnuški, sladuški, bjeluški)* a *-uštički (drobnuštički, sladuštički)*, ale nespomína *-unkaví, -uškaví*, ktoré sme našli u Bernoláka. Aj u Štúra je pokus o triedenie; rozdeľuje prípony na prvostupňové *(-ički, -učki, -uški, -inki, -unki)* a druhostupňové *(-ičički, -uštički, -ilinki, -ulinki)*, ale o podrobnostiach odvodzovania nemá zmienky.

Hojné doklady v zhode so Štúrovou normou možno nájsť v Jančovičovom slovníku.[7] Na rozdiel od Bernoláka niet tu dokladov na alternáciu kmeňovej spoluhlásky pri odvodzovacom základe, napr. *drobnučki* (68), *krátučki, krátunki* (118), *peknučki* (188), *sladučki* (289).

M. Hattala[8] týmto otázkam nevenoval pozornosť.

V rozpore so štúrovskou normou uvádza F. Mráz vo svojej gramatike[9] výlučne doklady na alternáciu kmeňovej spoluhlásky v odvodzovacom základe, ako to bolo u Bernoláka, teda napr. *maľunký, teňunký*, ale teoreticky sa o veci nezmieňuje. Inventár jeho odvodzovacích prípon je skromný, čo iste súvisí s tým, že ide o školskú gramatiku.

Týmito otázkami sa nezaoberal ani S. Czambel a v abecedných ukazovateľoch jeho príručiek, počnúc *Slovenským pravopisom*,[10] ako i vo všetkých vydaniach *Rukoväti*[11] nájdeme len heslo *celičký, celučký*.

Na rozdiel od Czambela stretáme sa v Kálalovom slovníku[12] s hojnými dokladmi, ale s veľkým kolísaním v spôsobe odvodzovania, napr. s mäkčením odvodzovacieho základu *pekňučký, pekňunký* (460), ale *hladučký, hladu(li)nký* (168), *sladulinký, sladušký* (613) bez mäkčenia; *krátušký* od *krátky* (269), ale *blizučký, blizunký* od *blízky* (29), *nizúčky, nizuľký* od *nízky* (384) so skrátením koreňovej dĺžky a pod.

V týchto súvislostiach hodno tiež spomenúť, že u Kálala, a to z Detvy, teda zo stredného Slovenska, nachádzame ďalší sufix *-uľkavý (sladuľkavô* str. 613), paralelný s už uvádzaným *-uškavý* (u Bernoláka).

Vážneho *Pravidlá*[13] prevzali z Czambela heslo *celičký, celučký*, ale uvádzajú aj ďalšie doklady v abecednom pravopisnom slovníku, napr. *hebučký* (132), *maličký* i *maličičký, malučký* i *malučičký* (174); *slabučký, slabunký* (275). Pokiaľ sa dá zistiť, rešpektujú pri odvodzovaní štúrovskú prax bez mäkčenia spoluhlásky v odvodzovacom základe. Porov. napr. *chuducký* (140), *kratušký* (161), *zlatušký, zlatulinký* (349).

---

[6] Ľ. Štúr, *Nauka reči slovenskej*, Prešporok 1846.
[7] Š. Jančovič, *Slovňík slovensko-maďarskí*, Prešporok 1863 (1848).
[8] Porov. napr. M. Hattala, *Mluvnica jazyka slovenského*, Pešť 1864.
[9] F. Mráz, *Slovenská mluvnica*, Viedeň 1864, 67.
[10] S. Czambel, *Slovenský pravopis*, Budapešť 1890.
[11] S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, Turč. Sv. Martin 1902, 301. — 2. vyd. 1915. — 3. vyd. 1919, 268.
[12] K. Kálal a M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, Banská Bystrica 1923.
[13] *Pravidlá slovenského pravopisu*, Turč. Sv. Martin 1931, 102.

Počet takýchto dokladov sa v ďalších vydaniach Pravidiel rozrastá, no ani v poslednom, teraz deviatom vydaní,[14] niet v úvodnej časti zmienky a smerníc o spôsobe odvodzovania týchto adjektív. A predsa v abecednom slovníku sú heslá ako *kratučký, kratušký, kratunký,* hoci je *krátky* (203), ale *blízky: blízučký, blízunký* (125).

Slovenský frazeologický slovník P. Tvrdého[15] v obidvoch vydaniach má už dostatočný počet dokladov na tento typ adjektív a pridŕža sa Pravidiel.

V *Slovníku slovenského jazyka* i v materiáli, z ktorého sa koncipoval, naproti tomu nájdeme jednak alternácie v odvodzovacom základe (pozri napr. heslo *chlpaťučký* I, 562; *červeňučký* Ráz.;[16] *chutňučký* Jaš., Smrč., Naše div.; *maľunký* Vaj.; *ceľučký, mladulký, kraľučký* z rozličných rukopisov), jednak kvantitatívne alternácie v odvodzovacích formantoch *slabúčko, slabúško* IV, *109; ľahúčko* Jaš.; *peknúčko* Ráz.-Mart.; *(po) tichúčky* Jes-á; *miernúčko* (!) KŽ 1954, ako aj iné nedôslednosti, na ktoré postupne poukážeme. Tým, že sa niektoré z nich dostali aj do SSJ, zaiste narúšajú ustálenosť spisovného jazyka.

V našich gramatikách a príručkách ani v štúdiách z oblasti odvodzovania slov sa dosiaľ neurobil potrebný rozbor, ale sa zväčša mechanicky prepisoval len inventár odvodzovacích formantov. Tak J. Damborský v *Slovenskej mluvnici*[17] podobne ako Štúr spomína ďalšie stupne zmenšovania, ale o samom spôsobe odvodzovania nepíše. B. Letz v *Kmeňoslovných úvahách*[18] obišiel túto odvodzovaciu skupinu. Len jednotlivé doklady tohto druhu uvádza v stati Deminutíva v poézii Janka Kráľa[19] a po slovensky reprodukuje príslušnú stať z Bernolákovej Etymológie.[20] Ten istý autor v *Gramatike slovenského jazyka*[21] sa trochu zaoberá sémantikou týchto adjektív a potom vymenúva inventár odvodzovacích formantov, pridávajúc k doteraz menovaným ako ďalšie: *-ulenký (milulenký, krasulenký)* a *-urenký (zlaturenký)* iste s krajovým zafarbením, ale odchýlky pri spôsobe odvodzovania si nevšíma, aj keď niektoré z nich uvádza napr. *pekuninký* namiesto očakávaného *peknuninký.* J. Štolc v rozsiahlej štúdii *K morfológii deminutív v slovenčine*[22] chcel podrobiť dovtedajšiu kodifikátorskú prax kritickej analýze, ale v súvislosti s daným typom adjektív sa problematiky nedotkol, hoci popri sebe uvádza príklady *blízučký, úzučký, nizučký,* teda dva so zachovaním pôvodnej dĺžky odvodzovacieho základu, tretí *(nizučký)* so skrátenou pôvodnou dĺžkou (§ 117); alebo bez hodnotenia uvádza podoby *staričký* (§ 117), *dobrutký* (§ 124), *dobrutitký* (§ 125). Ani v najnovšom vydaní *Slovenskej gramatiky* od E. Paulinyho – J. Ružičku – J. Štolca[23] nenájdeme nič nové z hľadiska normy. *Slovotvorná štruktúra slovenčiny* od J. Horeckého[24] spomína niekoľko príkladov na adjektíva tohto typu len

[14] *Pravidlá slovenského pravopisu,* 9. zrevid. vyd., Bratislava 1967.
[15] P. Tvrdý, *Slovenský frazeologický slovník,* Trnava 1931. — Druhé, doplnené vydanie, Praha — Prešov 1933.
[16] Skratky autorov citujeme podľa *Slovníka slovenského jazyka VI,* Bratislava 1965, 835—836.
[17] J. Damborský, *Slovenská mluvnica I,* 5. vyd., Nitra 1930, 120.
[18] B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy,* Turč. Sv. Martin 1943.
[19] Porov. c. d., 53—60.
[20] Porov. c. d., 174—205.
[21] B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka,* Bratislava 1950, 201—202.
[22] *Jazykovedné štúdie* III, Bratislava 1958, 19—81.
[23] E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* 5. vyd., Bratislava 1968, 198.
[24] J. Horecký, *Slovotvorná štruktúra slovenčiny,* Bratislava 1959, 169.

okrajovo. *Morfológia slovenského jazyka*[25] má stručnú poznámku o nich v rámci akostných prídavných mien pri odvodzovaní prídavných mien z prídavných mien a pri odvodzovaní príslovíek, ale o norme odvodzovania sa nezmieňuje. Štúdia *Stupňovanie expresívnosti v slovenčine* od M. Hayekovej[26] sa zaoberá sémantickou problematikou spomínaných adjektív.

Nezostáva teda iné ako zrevidovať dostupný materiál, poukázať na rozpory v ňom a pokúsiť sa o zistenie normy.

Doteraz sa najviac pozornosti venovalo formantom, ktorými sa tieto stupňujúce adjektíva odvodzujú (ako sme to videli už z prehľadu literatúry), ale nepovedalo sa nič o ich produktivite ani o ich podobe, resp. o vyskytujúcich sa variantoch ich podôb.

Všimneme si preto predovšetkým tento jav. Najproduktívnejší a najviac frekventovaný je formant *-učk-*, v druhom stupni *-učičk-*;[27] po ňom nasleduje *-unk-* s druhým stupňom *-unink-*, potom *-ušk-* so zriedkavým druhým stupňom *-uštičk-*, napokon variantný formant *-ulk-/uľk-* s druhým stupňom *-ulink-*. Neproduktívne formanty *-ičk-*[28] a *-ičičk-*, *-ink-* a *ilink-*, *-ininк-* sú vlastne iba varianty k paralelným formantom začínajúcim sa na *-u:* *-učk-* atď. a vyskytujú sa len pri základe *malý* (*maličký, malinký, maličičký, malilinký, malininký* popri *malučký* až *maluninký*) a pri príslovkách *pomaly* a *trochu*. Bernolák v cit. Etymológii uvádzal príponu *-ičkí* na prvom mieste s dokladmi *maľičkí, hlaďičkí, naničkí/nahičkí, staričkí, tichičkí* (str. 449), ale v Slowári označuje *kraťičkí* (II, 1073) za bohemizmus a ďalšie adjektíva na *-ičkí*, ktoré boli v Etymológii, už v Slowári nemá. Podoby *celičký, každičký* a *staričký*[29] sú archaizmy, ktoré ešte pri-

[25] *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava 1966, 199 a 579.

[26] M. Hayeková, *Stupňovanie expresívnosti v slovenčine*, Jazykovedné štúdie XI (v tlači).

[27] J. Štolc v c. d. uvádza len bez bližšieho určenia doklady *drobutký, drobutitký*. Formanty *-utk-* a *-utitk-* treba pokladať za nárečové varianty formantov *-učk-* a *-učičk-*.

[28] V českom systéme odvodzovania adjektív tohto typu sú formanty s *-i-*, teda *-ičký, -inký*, alebo pri príslovkách *-ince* (napr. *jemnince, bledince*) *bežnejšie*. F. Trávníček v *Mluvnici spisovné češtiny* I (Praha 1951) na str. 368 v § 228 uvádza ako príklady *kratičký, každičký, mladičký, stařičký, kratinký, mladinký*. Zo *Slovníka spisovného jazyka českého* (predbežne I—III, Praha 1960—1968) môžeme uviesť aj ďalšie: *celičký* (I, 200), *maličký, malinký* (I, 1162) *hladičký* (I, 588), *bledičký* (I, 133), *bledinký* (I, 133). Podobne z *Příručného slovníka jazyka českého* I—VIII (Praha 1935—1957): *zlatičký* (VIII, 533), *stařičký* (V, 702).

[29] Podobu *celičký* máme doloženú zo Sládkoviča a z časopisu Orol (1872). Doklad z Lenkovej poézie z r. 1953 možno pripustiť len ako poetizmus z dôvodu rýmu: *maličkou* sa rýmuje s *celičkou*. SSJ (I, 159, heslo *celučký*) ho uvádza ako rovnocenný variant k *celučký*. — *Každičký* sa vyskytuje podľa našich dokladov v poézii J. Kráľa a v Dobšinského Úvahách o slovenských povestiach (1871). V novšej literatúre máme jeden doklad z Jilemnického (1929). SSJ ho neuvádza. — *Staričký* je v SSJ (IV, 226) ako samostatné heslo charakterizované ako zriedkavé a doložené z Dobšinského a z Vansovej. Štolc ho uvádza v cit. štúdii bez udania prameňa.

Z tejto analýzy vyplýva, že heslá *celičký, každičký, staričký* do súčasného spisovného jazyka nepatria. Nie sú konštruktívne ani v poézii (*maličký — celičký* je planý rým).

púšťala štúrovská norma, ba *celičký* sa dostalo aj do slovníka Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931, ale dnes sa tento spôsob odvodzovania pokladá za bohemizmus.[30] Ako ustálené, v spisovnom jazyku bežné, ale svojím tvorením celkom osihotené podoby si súčasná spisovná slovenčina ponechala len podoby *maličký, malinký* a ďalšie, ako sme ich už menovali. Používajú sa všeobecne, v písanej i hovorenej reči, majú ich priemerní aj jazykovo vynikajúci autori. Podľa *maličký* sa zachoval formant s *-i-*ovým začiatkom aj v etymologicky a tvarovo príbuznom sekundárnom adjektíve *pomaličký, pomalinký*, doloženom od klasikov i súčasných autorov.

Zriedkavý je formant *-k-* *(milký, milenký, učenký, studenký, červenký).*[31]

Ako celkom zriedkavé, ba skôr ako krajové varianty k formantu *-ulink-* môžeme hodnotiť *-ulenk/-urenk-*, ktoré uvádza B. Letz,[32] a *-uškav-, -uštičk-*.[33]

Podoby *malinkatý* a *malilinkatý* sú v slovenskom texte bohemizmy, ktoré do spisovnej slovenčiny nepatria.[34]

Takýto je stav v súčasnej spisovnej slovenčine. Produktívne sú *u*-ové varianty, a to bez kvantity. Teda dĺžky, ktoré mal Bernolák (napr. *-účk-, -únk-, -úškav-*) boli krajovým prvkom západoslovenským, prípadne poslovenčeným českým tvarom, preto sa už v štúrovskej kodifikácii nevyskytli a nedostali sa ani do súčasnej spisovnej slovenčiny.

Čo sa týka konsonantického zloženia týchto formantov, odchýlka od normy sa vyskytuje pri formante *-unk-;* v hovorenej reči v rozličných maznavých prejavoch počuť niekedy *drobuňký* namiesto správnej podoby *drobunký*.

V prehľade sufixov sme uviedli varianty *-ulk-/-uľk-*. V zhode s pomerne ustáleným *-unk-* (ale aj *-ink*) by sme očakávali tvrdosť *-ulk-*, ale blízke deminutívne substantíva s formantmi *-ulk-/-uľk-* sa rovnako uvádzajú s oboma podobami. Napr. Letz (cit. gramatika, 153) má poradie *-uľko, -ulko*, ale v dokladoch má poradie opačné: *Števulko (-uľko), Janulko (-uľko).* Pri ženských má len príponu *-uľa* s mäkkosťou, a tak aj *-uľka:*

[30] Porov. pozn. 28.

[31] Tento formant *-k-* možno použiť len v prípadoch, kde v kmeni základného slova toto *-k-* nebolo, teda napr. nie od adjektív typu *sladký, hladký.*

[32] B. Letz, cit. *Gramatika slovenského jazyka*, 202: *zlaturenký, milulenký, krasulenký.*

[33] Porov. Bernolák v cit. *Slowári* a Štúr v cit. *Nauke.*

[34] Doklady na podoby *malinkatý* a *malilinkatý* sa dostali do slovníkovej excerpcie SAV po r. 1967. Doklad na *malinkatý* je z Kultúrneho života (autor J. B.): *Malý nočný kabaret bol záznamom programu z* malinkatého *divadielka*, doklad na *malilinkatý* z próz Vl. Bednára *Veterné mlyny* (1967): *A tie jeho* malilinkaté *kyptiky ťuďuďu.* — Z čes. slovníkov porov. F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, 4. vyd., Praha 1952, 879: *malinkatý* = veľmi malý (citově); cit. PSJČ má obe podoby *malilinkatý* (II, 688) i *malinkatý* (II, 689); SSJČ má len *malinkatý* (I, 1163).

Marčuľa, Marčuľka, Katuľa. Sám Letz pri adjektívach (c. d., 202) uvádza len formant *-uľk-* s dokladmi: *kratuľký, sladuľký, mäkuľký.* Súčasná Slovenská gramatika troch autorov sa otázke vyhla neuvedením tohto formantu.

V dokladoch z literatúry a zo SSJ máme: *peknuľký* (Ráz.-Mart. a KŽ), *chutnuľký* (Jes-á, tri razy), *drobnuľký* (SSJ I, 333), *drahuľký* (SSJ I, 324). Zaiste preto by bolo vhodné v normatívnych príručkách uzákoniť podľa substantív typu *Januľko* a *Marčuľka* aj pri adjektívach mäkkosť. Tak je to v doterajších gramatikách i v uvedených dokladoch.

Podobne ako od adjektív odvodzujú sa stupňujúce expresívne tvary aj od niektorých zámen, a to *každý* a *sám.* Od *každý* sú to podoby *každučký, každučičký* i *každunký* (SSJ I, 688). Ako sme už uviedli, podoba *každičký* je v súčasnom spisovnom jazyku archaizmom. Od *sám* uvádza SSJ podoby *samučičký, samučký, samulinký* (SSJ IV, 26).

Pri odvodzovaní expresívnych prísloviek paralelných s doteraz uvádzanými menami a zámenami sa ukazuje aj v inventári odvodzovacích formantov paralelnosť. V prístupnom materiáli chýbajú doklady len na tie, ktoré sme aj pri adjektívach označili ako okrajové (nárečové, krajové, teda *-ulenk-, -urenk-, -utk-* a pod.). Pozoruhodné je však dĺženie vokálu *-u-* v týchto formantoch. Ako sme už spomenuli, Bernolák vplyvom západoslovenských nárečí i vplyvom češtiny uvádzal dosť pravidelne tieto formanty s *-ú-*.[35] V štúrovskej norme sa konštituovala krátkosť, ale v posledných desaťročiach začína u nás k príslovkám prenikať dĺžka, napr. *blizúčko* (Jil.), *hladúčko* (Zván), *ľahúčko* (Jašík, KŽ), *miernúčko*(!) (KŽ), *peknúčko* (Ráz.-Mart.), *slabúčko* (Jes.), *slabúnko* (T. J. Gašpar i čas. Sokol 1867), *tichúčky* (Jes-á), *pomalúčky* (Urbk.), *poľahúčky* (Podj.)

Autori príslušných hesiel v SSJ si počínali nerovnako. Paralelne s adjektívami zväčša nechávali aj pri adverbiách krátkosť, napr.: *ľahučko, ľahunko, ľahulinko* (SSJ II, 10), ale v hesle *slabučký* je prihniezdované *slabučko/slabúčko, slabušku/slabúšku,* ďalej však len *slabunko* i *slabulinko* (SSJ IV, 109).

Adverbium *málo* podobne ako adjektívum *malý* má dva varianty pri odvodzovaní: *málučko/máličko, máličičko/málučičko, málulinko/málunko* (SSJ II, 85 a 89). Iste sa používa aj *málininko, málinko, málilinko,* hoci písomne nie sú tieto formy doložené v našom materiáli.

Stupňujúce expresívne podoby v dvoch variantoch ako pri adjektíve *malučký/maličký* máme aj od príslovky *pomaly: pomaličky* (nár. i *pomaľučky*), *pomalinky/pomaličky,* zried. i *pomalilinky* (SSJ III, 237). Všetky sú

[35] Porov. napr. v Bernolákovom *Slowári: dobrúčko* (I, 410) *drobňúčko* (I, 498), *tichúčko* (IV, 3306), *kraťúčko* (II, 1073) a pod.

doložené materiálom zo súčasných autorov. Nazdávame sa však, že v spisovnej slovenčine je rovnako oprávnené, hoci len raz doložené *pomalučky*.[36] Odvodené je celkom pravidelne. A tak patrí do slovníka spisovnej slovenčiny, čo i s obmedzením ako zriedkavé.[37]

Aj od príslovky substantívneho pôvodu *trocha/trochu* máme podobne odvodené expresívne podoby: *trošku/trošku; trošičku/trošičku, trošičku, trošinku, trošilinku, trolilinku, trolinka* i *trolinku* (SSJ IV, 592).

Aj tu sa zachoval *i*-ový variant formantu ako pri *maličky, máličko, pomaličky*. Je tu však ešte jedna pozoruhodná skutočnosť. SSJ[38] uvádza popri náležitých podobách *trošička, trošičku* aj varianty s dĺžkou vo formante: *trošíčku, trošíčka*. Je zaujímavé, že v materiáli majú prevahu podoby s dĺžkou. Dĺženie je tu obdobné ako pri príslovkách *slabúčko, ľahúčko, tichúčko*. Ak vychádzame z faktu, že ide o pôvodné substantívum, a uvážime, že deminutíva sa neodvodzujú predĺžením (napr. *kachľa — kachlička*), nezdá sa náležité ani dĺženie v príslovke. Pri ustaľovaní normy treba starostlivo uvážiť, či dať prednosť tvarom s emfatickou dĺžkou, ktoré sú v dokladoch v prevahe, alebo zachovať analógiu s adjektívami.

Od častice *ledva* máme doložený expresívny tvar *ledvučičko* od Hviezdoslava.

Z hľadiska normy treba však venovať pozornosť nielen formantom, ale aj odvodzovaciemu základu adjektív aj adverbií, či už ide o ich zložky konsonantické alebo vokalické a o alternácie v nich.

Dĺženie vokálu v odvodzovacom základe neprichodí do úvahy.[39] Stretáme sa však s javom krátenia. Tak máme už od Bernoláka krátkosť proti dĺžke odvodzovacieho základu *krát-* v adjektívach a adverbiách *kratučký, kratušký, kratunký, kratulinký, kratučko, kratunko* a pod.[40]

Pozornosť si zaslúžia aj ďalšie adjektíva a adverbiá, ktoré podľa posledného cit. deviateho vydania Pravidiel slovenského pravopisu majú takéto podoby: *blízučký, blízunký* (125), *nizučký, nizunký* (246) a *uzučký* (367). Z nich podoby *nizučký, nizunký, nizučko* sú najviac ustálené. Bernolák tieto podoby nemá, nie sú ani v Štúrovej Nauke, ani v Jančovičovom slovníku, ale z Orla tatránskeho máme doklad na skrátenie pôvodnej dĺžky:

[36] *Pomalučky* sa nachodí v texte od J. Barča-Ivana, *Mastný hrniec*, 1941. Jančovič v c. d. 207 mal adj. *pomalučkí.*

[37] V excerptoch máme doložené neodôvodnené varianty: *pomalúčky* (Urbk.) a *pomaľučky* (Pláv. 1954).

[38] Podobný prípad je *troštičku* (SSJ IV, 594) bez kvantity, ale u u Jančoviča bolo *troští˘ku* (337).

[39] Podoba *pomáličky* je nárečová a vyskytuje sa tam, kde je proti spisovnému *pomaly* aj v základnom slove nárečová dĺžka: *pomály.*

[40] Výnimkou je tu cit. Jančovičov slovník, ktorý aj pri derivácii zachováva dĺžku základu. Na str. 118 máme *krátučkí, krátučko, krátunkí.*

ňizunki.[41] Krátkosť v odvodzovacom základe má aj Kálal: *nizúčky, nizuľký* (384). Počnúc Vážneho Pravidlami (1931) sú ustálené podoby bez kvantity.[42] Slovník slovenského jazyka (II, 384) sa tejto normy pridŕža a podoby s dĺžkou uvádza obyčajným typom ako nárečové.

V derivátoch od základu *úz-* zachováva Bernolák pôvodnú dĺžku: *úzučki, úzučko* (Slowár IV, 3858), Jančovič (356) má krátkosť *uzučký.* Aj Kálal má *uzulinký* bez kvantity (355), ale Vážneho Pravidlá už zas dĺžku *úzučký* (314). Tak i Pravidlá z r. 1940 (314). V tomto prípade normujú Pravidlá slovenského pravopisu krátkosť až od r. 1953.

Na podobu *blizúčky* (od *blízky*) s krátkosťou máme iba jeden doklad z literatúry.[43] Ale krátkosť uvádza aj Kálal *blizučký, blizunký* (29). Všetky ostatné doklady zachovávajú dĺžku podľa doterajšej normy Pravidiel.

Ak si všímame ďalšie prípady odvodzovania tohto typu, pozorujeme, že pôvodná dĺžka sa zachováva:[44] *biely — bielunký, bielušký, bielučičký, bielulinký* (SSJ I, 93); *čierny — čiernušký* (I, 209); *hlúpy — hlúpučký* (I, 486); *múdry — múdručký* (Jes-á); *poriadny — poriadnučký* (Hečko); *smiešny — smiešnučký* (Šolt.); *svieži — sviežučký* (IV, 371) a pod. V prípadoch *kratučký, nizučký, blizučký, uzučký,* odchylných od tohto bežného odvodzovania, by sa dalo vychádzať z ustálených skrátených základov pri stupňovaní, napr. *krát-k-y,* ale *krat-ší.* Potom treba však žiadať, aby sa tento komparatívny základ použil aj pri základe *bliz-*, takže by bolo normou *kratučký* atď., *blizučký, nizučký, uzučký.* Pravda, pri stupňovaní máme krátenie aj pri *biely — belší,* ale tam ide o krátenie dvojhlásky, teda o trochu iný prípad. Tento zásah treba v pravopisnej komisii prediskutovať, ale zdá sa, že v štyroch uvedených prípadoch *(blizučký — blizučko, kratučký — kratučko, nizučký — nizučko* a *uzučký — uzučko)* — ktoré sú zapamätateľné, ak sa na ne upozorní — bude treba jednotne kodifikovať krátkosť. Krátkosť by mala ostať aj pri odvodzovaní ďalšími formantmi, teda napr. *kratulinko, blizuninko, nizulinký.*

V odvodzovacom základe niektorých adjektív tohto typu pozorujeme aj iné zmeny.

Pravidelné odvodzovanie je od základov, ktoré nie sú zakončené na *-k-*, teda *mokrý — mokručký, mierny — miernučký, poriadny — poriadnučký, bledý — bledučký, zlatý — zlatučký, hlúpy — hlúpučký, tichý — tichučký.*

Treba však pripomenúť, že pri kmeňoch zakončených na *d, t, n, l* sa

---

[41] *Preletuj len malje a* ňizunkje *vrški.* Orol tatránski 1, 1845/6, str. 129.

[42] Prevažná časť dokladov z JÚĽŠ SAV má krátkosť, ale v niektorých prekladoch Z. Jesenskej sa vyskytuje podoba s dĺžkou: *nizučký.*

[43] Doklad je od Jilemnického: *Michal k nej pristúpil* blizúčko(!) z r. 1929. Podobný doklad je aj z čas. Národná obroda 1945.

[44] Doklady uvádzame podľa SSJ alebo podľa autorov.

v praxi porušuje norma. Spomenuli sme už, že Bernolák v Etymológii má tvary *chuďučkí, kraťúčki, hladňúčki, maľúčki*, ale v Slowári má popri *pekňučkí* (III, 2069) a *sladučkí* (IV, 2995) aj podoby bez zmeny kmeňa, napr. *čistučkí* (I, 300), *mladučkí* (II, 1408). F. Mráz uvádza podoby *maľunký, maľučký, teňunký, teňulinký* (67) v rozpore so štúrovskou normou.

Do hovorovej reči súčasného spisovného jazyka začínajú prenikať — sčasti aj vplyvom češtiny, kde je alternácia pravidlom — podoby ako *kraťučký, miľučký, maľučký*. Prenikajú osihotene aj do literatúry, napr. *maľunký* (Vaj.), *červeňučký* (Ráz.), *mladuľký* (Ráz.), *chutňučký* (Jašík, Smrč.). Aj do Slovníka slovenského jazyka sa dostalo heslo *chlpaťučký* (I, 562) hoci doklady, z ktorých sa vychádzalo, majú správnu podobu *chlpatučký* (Jes-á, Mor.).

Ak sa základ adjektíva, od ktorého odvodzujeme expresívum, končí na *-k-*, vynecháva sa tento formant podobne ako pri odvodzovaní slovies od toho istého základu,[45] teda: *hlad-k-ý, hlad-učký/-unký (hladiť); krát-k-y, krat-učký/-unký/-ušký (krá-tiť); kreh-k-ý, kreh-učký/-unký (kreh-nú-ť); ľah-k-ý, ľah-učký/-unký; mäk-k-ý, mäk-učký/-unký/-uľký (mäk-núť); slad-k-ý, slad-učký/-unký/-uľký/-ušký (slad-nú-ť); ten-k-ý, ten-učký/-unký* a pod.

Zaujímavosťou pri tejto derivácii sú odvodeniny od základu *drobný*. Počnúc Bernolákom máme odvodzovanie od základu *drobn-* i od základu bez koncového *-n-*, teda *drob-*. Dokladov na vynechané *-n-* je prevažná väčšina. Bernolák má v Slowári *drobúčki, drobúški, drobúškawí* (II, 1308), ale aj *drobnúčki* (I, 198). Štúr v Nauke má len podoby s *-n-: drobnuški, drobnuštičkí* (53—4), ale Jančovič uvádza *drobnučkí* popri *drobulinkí, drobuškaví* (68). Aj u Kálala je striedanie: *drobnučký, drobnušký, drob(n)ulinký, drob(n)unký, drobuškavý* (116). Počnúc Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1931 až do posledného, deviateho vydania sú podoby bez *-n-*. V našom materiáli máme jediný doklad na zachované *-n-*, a to z Vajanského: *drobnušký*.[46] Na rozdiel od Pravidiel Tvrdý v obidvoch vydaniach frazeologického slovníka, ako aj Slovník slovenského jazyka (I, 333) majú obidva varianty, hoci to nezodpovedá stavu v jazyku. Podobný stav je v češtine.

V týchto súvislostiach nemožno obísť expresíva *pekunký, pekučký, pekuninký*, kde sa rovnako vynecháva formant *-n-*. Nemáme ich predbežne doložené z literatúry, ale len z gramatík. F. Mráz má vo svojej mluvnici podoby *pekunký* aj *pekučký*, B. Letz v Gramatike slovenského jazyka

[45] Pozri M. Marsinová, *Slovesá z prídavných mien v slovenčine*. Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 126. Vyskytujú sa však aj výnimky, ktoré sa v cit. štúdii nespomínajú, napr. *s-ten-k-núť, s-ten-č-iť*.

[46] *Rovné miesto porastené* drobnuškou *pažiťou* (Vaj.).

pekuninký. Ide iste o krajové podoby k *peknučký*, lebo Mráz je žilinský rodák, B. Letz rodom z Rajca a autorka tohto príspevku pozná aj podobu *pekulinký* zo svojho rodného žilinského nárečia.

Podobný osihotený prípad uvádza Kálal v podobe *krasulinký* (namiesto *krásnulinký*) (268).

Záverom môžeme konštatovať: Expresívne adjektíva a adverbiá typu *milučký, milučko* predstavujú v slovenčine živý, produktívny typ. Hojne sa využívajú v beletrii aj esejistike, no ešte vo väčšej miere v hovorenej reči, vo familiárnom štýle, v detskej a maznavej reči, čo iste vedie k výskytu rozličných variantov.

Ako sme poukázali, spôsob odvodzovania vykazuje vcelku pravidelné postupy. *U*-ové formanty sú bežné (*sladučký, tichunký, drahuškу* atď.), *k*-ový formant je zriedkavý, *i*-ový formant je obmedzený lexikálne (*maličký, pomaličký, máličko, pomaličky, trošičku*). Výnimky s vokalickou alebo konsonantickou zmenou v kmeni odvodzovacieho základu, ako sú *kratučký, nizučký, blizučký, uzučký, drobučký* a typ *sladučký* sa môžu vymenovať. Pre zachovanie pravidelnosti sa žiada nepripúšťať dĺžku ani v príslovkách typu „sladúčko", ale zachovávať krátkosť ako pri adjektívach (*sladučký — sladučko*).

Ladislav Dvonč

SLOVÁ TYPU *detektívka, bondovka, mayovka* V SLOVENČINE

1. V podrobnom opise odvodzovania podstatných mien v spisovnej češtine, ktorý vypracoval kolektív pracovníkov Ústavu pro jazyk český ČSAV,[1] sa po prehľade jednotlivých slovotvorných kategórií venuje v osobitnej kapitole pozornosť niektorým sémanticko-slovotvorným skupinám mien.[2] Pri vydelení týchto skupín pomenovaní sa vychádza z divergencie tzv. onomaziologickej a sémantickej štruktúry slovnej zásoby a jej dôsledkov v slovotvornej sústave. Onomaziologické kategórie, ako píše na začiatku spomenutej kapitoly jej autor F. Váhala, sú síce vlastnou základňou,

[1] *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen*, sprac. kolektív pracovníkov Ústavu pro jazyk český ČSAV za redakcie F. Daneša, M. Dokulila, J. Kuchaře, Praha 1967.

[2] Tamže, 654 n.

bázou slovotvornej sústavy českej slovnej zásoby, v niektorých prípadoch však vzájomné vzťahy v sémantických skupinách sú pevnejšie ako v onomaziologických kategóriách a často dávajú podnet k analogickému tvoreniu i celkom mechanickému, t. j. bez zreteľa na onomaziologickú, prípadne slovotvornú kategóriu. Jednou zo slovotvorných skupín kryštalizujúcich sa na základe sémantickej spolupatričnosti sú názvy druhov kníh. Túto sémanticko-slovotvornú skupinu charakterizuje autor ako neveľmi početnú skupinu druhových názvov niektorých kníh, väčšinou hovorových. Tvoria sa (1) od mena hlavného hrdinu knihy (všeobecného, druhového alebo vlastného), (2) od mena autora knihy, (3) na základe účelu knihy. Slovotvorný formant je pri všetkých hovorových názvoch *-ka* (prípadne jeho rozšírená podoba *-ovka*), v niektorých spisovných názvoch aj prípona *-ice* (v češtine). Ako príklady autor uvádza tieto: 1. deriváty od druhového mena hrdinu knihy: *detektívka, indiánka, kovbojka;* názvy utvorené od vlastného mena hrdinu: *bufalobilka* (Buffalo Bill), *kliftonka,* resp. *cliftonka* (Clifton), *holmeska — holmesovka* (Holmes). V druhej skupine uvádza tieto príklady: *mayovka* (K. May), *vernovka,* obvykle *verneovka* (J. Verne), *wallaceovka* (E. Wallace); tieto podľa autora vychádzajú vlastne z posesívneho adjektíva *(Mayova, Vernova,* predtým tiež *Verneova, Wallaceova kniha, poviedka, novela*). Pre obe skupiny desubstantívnych útvarov je príznačné, hovorí autor, že ich základy sú „veskrze jména cizí". V tretej skupine názvov utvorených na základe účelu knihy autor uvádza dva typy: a) *čítanka,* b) *cvičebnice, početnice, učebnice,* príp. aj *mluvnice.*

Názvy prvej skupiny, t. j. názvy utvorené od mien hlavného hrdinu knihy, a druhej skupiny, od mien autorov kníh, tvoria v rámci sémanticko-slovotvornej skupiny názvov niektorých druhov kníh užšiu skupinu, keďže ide o pomenovania odvodené v oboch prípadoch od mien osôb, ktoré majú súvislosť s istým druhom knihy. Tým sa dosť výrazne líšia od názvov druhov kníh z tretej skupiny, ktoré sú utvorené na základe účelu knihy. V tomto príspevku si všimneme stav pri pomenovaniach z prvej a druhej skupiny názvov v spisovnej slovenčine.

2. K názvom utvoreným od druhových mien hrdinu patria aj v slovenčine, rovnako ako v češtine, pomenovania *detektívka, indiánka, kovbojka. Slovník slovenského jazyka* zaznamenáva výrazy *detektívka* detektívny román al. film, *indiánka*[2] dobrodružná kniha o živote Indiánov (s pripojenou charakteristikou „často na nízkej ideovej a umeleckej úrovni"), *cowboyka* hovor. príbeh (knižný), film zo života cowboyov, často na nízkej ideovej a umeleckej úrovni.[3] Všetky tieto slová sú utvorené príponou *-ka.*

[3] Dnes sa už aj v slovenčine zväčša používa zdomácnená podoba *kovboj (kovbojka, kovbojský, kovbojsky).* Pozri L. Dvonč, *K pravopisu a výslovnosti slova cowboy,* SR 29, 1964, 184—185.

Z hľadiska štylistického sú to výrazy hovorové. Počet slov v tejto skupine je pomerne malý, čo zrejme súvisí s tým, že sú pomerne silne obmedzené možnosti vzniku ďalších typov románov podľa druhového mena hrdinu alebo od mena príslušníka nejakého národa alebo kmeňa *(indiánka)*. Jednako nejde o uzavretú skupinu pomenovaní. Ako príklad novšieho pomenovania s príponou *-ka* môžeme uviesť pomenovanie *gangsterka* ako jednoslovné označenie gangsterského filmu (na oznamoch filmov v Bratislave).

Keď vychádzame z pomenovaní *detektívka, indiánka, kovbojka, gangsterka*, zdá sa byť nepochybné určenie, že tu ide o odvodzovanie od druhového mena hrdinu knihy *(detektív, Indián, kovboj, gangster)*. Pochybnosti vzbudzuje existencia pomenovania *kriminálka* ako označenia kriminálneho príbehu:

Sklamanie z *kriminálky*. Prinajmenšom iba ako sklamanie možno hodnotiť televíznu kriminálnu komédiu J. L. Thompsona Zločincom proti svojej vôli. (Večerník, 17. 6. 1970, str. 5)

Tu nemožno hovoriť o odvodzovaní od druhového mena hrdinu knihy, keďže podstatné meno *kriminál* neoznačuje osobu. Z dokladu vidíme, že slovo *kriminálka* je použité v rovnakom význame ako dvojslovné pomenovanie *kriminálna komédia*. Ako uvádza J. Horecký, malú, ale živú skupinu tvoria v spisovnej slovenčine také podstatné mená, v ktorých prípona *-ka* má vlastne len funkciu prevádzať združené pomenovania do podoby jedného podstatného mena.[4] Napr. od dvojslovných názvov s prídavným menom na *-ací* sú utvorené názvy *premietačka, pátračka, stopovačka* a pod. Hovorove podfarbené, píše ďalej J. Horecký, sú najmä slová utvorené od dvojslovných pomenovaní s prevzatým prídavným menom: *lokálka, gremiálka, globálka, vicinálka, generálka, kapitálka, verzálka*. Podľa Horeckého tento typ je nový, nie je vôbec doložený v starších obdobiach. Ukazuje sa, že pri pomenovaniach *detektívka, indiánka, kovbojka, gangsterka* nejde o odvodzovanie pomocou prípony *-ka* od mena hlavného hrdinu knihy (všeobecného, druhového alebo vlastného), teda o odvodzovanie od podstatného mena, ale o prevádzanie združených pomenovaní (s podstatným menom bližšie určeným prídavným menom) do podoby jedného podstatného mena pomocou prípony *-ka* (odvodzovacím základom je tu časť prídavného mena, ktorá ostáva po odtrhnutí prípony *-ný* alebo *-ský*): *detektívny príbeh, román, film, detektívna hra* a pod. — *detektívka, indiánsky príbeh — indiánka, kovbojský príbeh, román — kovbojka, gangsterský film, príbeh — gangsterka*. To isté je aj v prípade *kriminálna komédia — kriminálka*, ktorý sme citovali vyššie. So vzťahom k podstatnému

[4] Pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 112.

menu *detektív, kovboj, Indián, gangster* môžeme rátať len v tom prípade, ak vychádzame z vyjadrení *príbeh o detektívovi (detektívoch), kovbojoch, Indiánoch* a z ich prevádzania do jednoslovných pomenovaní pomocou prípony *-ka*. Ale aj v takomto prípade slová *detektívka, kovbojka, indiánka, gangsterka* patria medzi podstatné mená, v ktorých prípona *-ka* má iba funkciu prevádzať združené pomenovania do podoby jedného podstatného mena, a nie podstatné mená, v ktorých ide o odvodzovanie od iného podstatného mena pomocou prípony *-ka*.

Pokiaľ ide o názvy utvorené od vlastného mena hrdinu knihy (alebo filmu), o ktorých v češtine hovorí F. Váhala, v spisovnej slovenčine máme doložené napr. pomenovania *bondovka, tarzanovka, winnetouovka.*

Silvia Solarová a George Nader v západonemeckej *„bondovke"* Dynamit v zelenom. (Večerník, 18. 1. 1969, str. 3) — Svojím dobrodružným a napínavým dejom, farbistými opismi a nezvyčajným prostredím nezaostáva za predchádzajúcimi *„tarzanovkami"*. (Propagačný leták KMČ, 7. ročník, školský rok 1969/70) — Doznel posledný výstrel a s ním aj rovnomenný film, posledný z populárneho radu *winnetouoviek*. (Televízia 5, 1970, č. 16, str. 2)

Pomenovania tohto typu sú vcelku produktívne. Napr. pomenovanie *bondovka* je úplne nové. Označuje sa ním román anglického spisovateľa Iana Fleminga, v ktorom vystupuje ako hlavná postava tajný agent č. 007 James Bond (s právom použiť bez akéhokoľvek obmedzenia strelnú zbraň). Pravda, *bondovka* je aj film, v ktorom vystupuje James Bond. Pomenovanie *tarzanovka* je už staršie (Tarzan je hlavná postava románov Ch. Burrougsa). Pomenovania typu *tarzanovka, winnetouovka* atď. sa u nás hojne používajú najmä odvtedy, čo sa znovu začala vydávať bez nejakého väčšieho obmedzenia tzv. dobrodružná literatúra. Aj tieto pomenovania podobne ako predchádzajúce sú hovorového rázu.

F. Váhala spomína ďalej názvy utvorené od mena autora knihy. V slovenčine sem patria — rovnako ako v češtine — pomenovania *mayovka, vernovka,* resp. *verneovka* a *wallaceovka.* Slovník slovenského jazyka uvádza výrazy *verneovka* a *wallaceovka: verneovka,* zried. i *vernovka* hovor. dobrodružný román J. Verneho; *wallaceovka* hovor. dobrodružný román od E. Wallacea. Oba výrazy SSJ označuje ako hovorové. K výkladu významu pomenovania *wallaceovka* by sme dodali, že by tu bolo vhodnejšie hovoriť presnejšie o detektívnom románe od E. Wallacea. Inak pomenovania tohto typu, t. j. pomenovania odvodené od mena autora knihy sú veľmi produktívne. Takto sa tvoria v slovenčine (rovnaký stav je aj v češtine) pomenovania *mayovka* (K. May), *queenovka* (E. Queen), *christieovka* (A. Christie), *foglarovka* (podľa českého spisovateľa Foglara). Nemusí ísť pritom iba o román, ale aj o jednoslovné pomenovanie iného umeleckého

diela, napr. *Verdiho dielo* (Verdiho opera) — *verdiovka*. Opäť ide o výrazy hovorové.

Pravá hodnota *mayoviek*. (Televízia 5, 1970, č. 16, str. 2) — Pre zberateľov kníh K. Maya sme v tomto ročníku pripravili ďalšiu *„mayovku"*. (Propagačný letáčik KMČ) — To je ten obraz, ktorý sa aj v našom detskom čítaní akosi posplietal s *mayovkami*. (P 24 — Pravda na víkend 2, 1969, č. 44, str. 8) — Spoločnosť nakrúcala predtým *wallaceovky* a *mayovky*. (Večerník, 30. 10. 1969, str. 3) — Táto kniha patrí medzi najobľúbenejšie a najprekladanejšie *„vernovky"*. (Propagačný letáčik KMČ) — Tzv. *„vernovku"* si už akosi tradične predstavuje ako knihu predovšetkým len dobrodružnú. (J. Verne, Zelený lúč, prel. J. Felix, Bratislava 1962, 174) — Výhrady voči „verdizmu" či proti zneužívaniu populárnych *verdioviek* bývajú rovnako zneužívané. (Pravda, 17. 3. 1965, str. 2)

Pri pomenovaniach *detektívka, indiánka, kovbojka* sme konštatovali, že ide o tvorenie príponou *-ka*, a to o prevádzanie dvojslovných pomenovaní pomocou prípony *-ka* do podoby jednoslovnej. Všimnime si teraz tvorenie slov typu *tarzanovka* a *mayovka*. Pôvod slov typu *mayovka* osvetľuje F. Váhala: pôvodne išlo o tvorenie privlastňovacích prídavných mien na *-ov*, resp. správnejšie o prevádzanie spojení typu *Mayov román, Wallaceov román* do jednoslovných pomenovaní s príponou *-ka: mayovka, wallaceovka*. Pri pomenovaniach *tarzanovka, winnetouovka, bondovka*, v ktorých sú mená hlavných hrdinov diel, môžeme predpokladať tvorenie od spojení *Tarzanov príbeh, Winnetouov príbeh* a pod. Pôvodne teda ide aj tu o univerbizáciu pomocou formantu *-ka*. Dnes sa však už v týchto prípadoch začína vydeľovať samostatná prípona *-ovka*, čo vidieť z toho, že sa prípona *-ovka* pridáva k niektorým menám zakončeným na *-i*, pri ktorých neexistuje tvar privlastňovacieho prídavného mena na *-ov*, napr. *Verdi — verdiovka* (porov. *Verdiho dielo*, nie „Verdiovo"). Výraz *verdiovka* je analogicky utvorený podľa slov typu *mayovka*.[5] Ide tu o ten istý formant *-ovka*, o ktorom sa hovorí v cit. súbornom opise tvorenia podstatných mien v spisovnej češtine pri menách pušiek, napr. *henryovka*.

F. Váhala uvádza ako príklady niektoré pomenovania, v ktorých ide o odvodzovanie od mien hrdinu diela alebo autora diela príponou *-ka: Buffalo Bill — bufalobilka, Clifton — cliftonka*, resp. *kliftonka, Holmes — holmeska* (aj *holmesovka* s príponou *-ovka*). My v spisovnej slovenčine doklady na takto utvorené pomenovania nemáme, hoci používanie prípony *-ka* v našom jazyku nemôžeme vylúčiť. Najskôr by sme s touto príponou mohli počítať pri pomenovaní *cliftonka (kliftonka);* treba však uviesť, že dnes meno *Clifton* medzi čitateľmi detektívnej literatúry na Slovensku je

[5] Pozri J. Furdík, *Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba*, JČ 21, 1970, 54 n.

vcelku málo známe (poznajú ho skôr starší čitatelia), a tak sa ani nestretávame s pomenovaním utvoreným od tohto vlastného mena.

Podstatné mená typu *detektívka, bondovka, wallaceovka* atď. predstavujú teda skupinu pomenovaní, v ktorých prípona *-ka* má funkciu previazať združené pomenovania, prípadne viacslovné výrazy do jednoslovnej podoby (jednoslovného podstatného mena). To sa ukazuje aj z ich štylistickej charakteristiky: ako hovorové výrazy stoja proti pomenovaniam štylisticky neutrálnym, napr. *detektívny román, film, príbeh — detektívka, kovbojský román, film, príbeh — kovbojka, Wallaceov román — wallaceovka, román o Tarzanovi — tarzanovka.* Pri pomenovaniach typu *tarzanovka* a *mayovka* dochádza k vydeleniu novej prípony *-ovka,* na čo ukazujú výrazne deriváty typu *verdiovka.*

Pokiaľ ide o význam rozoberaných slov, treba konštatovať, že tu dnes nejde iba o pomenovania niektorých druhov kníh, ale aj filmov, alebo napr. iných umeleckých diel: divadelných hier, opier a pod. *(verdiovka).* Osobitne sa treba zmieniť o význame pomenovaní utvorených od mien hlavných hrdinov diel alebo autorov takýchto diel. Slovník slovenského jazyka slovo *verneovka,* resp. *vernovka* vykladá takto: dobrodružný román J. Verneho; podobne sa určuje význam pri slove *wallaceovka* (dobrodružný román od E. Wallacea). Podľa toho slovom *verneovka (vernovka)* sa môžu označiť iba diela J. Verna, diela, ktoré napísal J. Verne. Myslím však, že tu dochádza, aspoň v niektorých prípadoch, k istému rozšíreniu významu slov tohto typu v tom zmysle, že tu nejde vždy o označenie diela podľa mena autora knihy, ale širšie aj o označenie istého typu diela. Napr. *verneovkou* nie je už dnes iba dielo J. Verna, ale aj hocaké iné umelecké dielo napísané podobne, ako sú spracované diela J. Verna. Podobne *bondovka* nie je už dnes iba dielo s Jamesom Bondom ako hlavnou postavou, ale aj príbeh, v ktorom hlavný hrdina s iným menom koná podobne ako James Bond. Vidieť to z dokladu *Silvia Solarová a George Nader v západonemeckej „bondovke" Dynamit v zelenom,* ktorý sme uvádzali vyššie; vo filme Dynamit v zelenom James Bond nevystupuje. Významovú zmenu pri slove *bondovka,* o ktorej tu hovoríme, naznačuje autor tým, že výraz *bondovka* dáva do úvodzoviek. Takéto rozšírenie významu pozorujeme nielen pri slovách typu *bondovka, verneovka (vernovka), wallaceovka* atď., ale aj pri prídavných menách, ktoré sú odvodené od mien osôb, napr. príd. mená *verneovský, vernovský* sa v najnovšom českom slovníku vykladajú takto: „jsoucí v duchu, po vzoru Vernových románů".[6] (V Slovníku slovenského jazyka sa toto slovo neuvádza.) K týmto zmenám dochádza nielen pri pomenovaniach kníh (filmov atď.), ale napr. aj rozličných druhov to-

[6] *Slovník spisovného jazyka českého IV,* Praha 1967, 59.

varov, porov. *fordka* (pôvodne automobil od Forda, vyrobený Fordom, neskôr typ ľudového vozidla), *baťovky* a pod.

Pokiaľ ide o odvodzovací základ, F. Váhala hovorí, že „pro obě tyto skupiny desubstantivních útvarů je příznačné, že jejich základy jsou veskrze jména cizí". Doterajšie pomenovania, ktoré konkrétne poznáme, skutočne majú za základy vždy cudzie slová alebo cudzie mená *(verneovka — vernovka, wallaceovka, verdiovka, mayovka, christieovka, bondovka* atď.). Ide v absolútnej väčšine prípadov o diela cudzích autorov (rovnako aj mená hlavných hrdinov diel, resp. vôbec postáv takýchto diel sú cudzieho pôvodu), a tak nie je ani prekvapujúce, že základmi sú tu cudzie mená. Nie je však vylúčená možnosť vzniku pomenovania tohto typu príslušnou príponou od domáceho základu.

Pri odvodzovaní príslušného pomenovania od mena *Jules Verne* máme dve podoby: *verneovka* a *vernovka*. Dnes sa už vcelku ustaľuje používanie podoby *verneovka*, aj keď prísne vzaté táto podoba nie je správna, lebo svojím pôvodom ide tu v mene *Verne* o tzv. nemé *-e*. Meno autora týchto románov sa však u nás dnes už používa v dvoch podobách, a to jednak v pôvodnej francúzskej podobe *Jules Verne* s výslovnosťou *Žül Vern* (bez koncového *-e*), jednak v upravenej, akejsi „poslovenčenej" podobe *Július Verne*, pričom sa v mene *Verne* podľa pravopisnej podoby vyslovuje aj koncové *-e*. Podobu *verneovka* možno chápať ako derivát tejto podoby mena *Verne* s vyslovovaným koncovým *-e*.[7] Podoba *vernovka* patrí k pôvodnej podobe mena *Jules Verne* s nevyslovovaným *-e*; koncové *-e* sa pred príponou *-ovka* vynecháva podobne ako pri skloňovaní anglických a francúzskych mien s nemým koncovým *-e*, napr. *Shakespeare — Shakespeara*, alebo pri odvodzovaní od mien tohto typu *(Shakespearov — shakespearovský, shakespearovec* a pod.). Pri odvodzovaní od francúzskych a anglických mien na *-ce* (vysl. *s*), *-ge* (vysl. *ž* vo francúzštine, *dž* v angličtine) a *-che* (vysl. *-š*) ostáva *e* aj v deriváte na *-ovka* na označenie výslovnosti so *s, ž, dž* alebo *š*, napr. *Wallace — wallaceovka*, teda rovnako, ako pri odvodzovaní iných slov od takto zakončených mien, napr. *Laplace — Laplaceov, laplaceovský, laplaceovec* a pod.[8]

V odvodzovacom základe sa ponecháva pôvodná podoba mena osoby, napr. *May — mayovka, Wallace — wallaceovka, Christie — christieovka, Queen — queenovka*. F. Váhala uvádza pomenovania *bufalobilka* a *kliftonka* (popri *cliftonka*), v ktorých sa pravopisne upravil, počeštil odvodzovací základ (porov. *Buffalo Bill, Clifton*). V slovenčine podobné prípady pravo-

[7] Pozri môj príspevok *Výslovnosť a skloňovanie mien Verne a Morse*, SR 23, 1958, 58—59. Porov. aj podobu pomenovania *morzeovka* s písaným aj vyslovovaným *e* (od priezviska *Morse*, v ktorom sa koncové *-e* nevyslovuje).

[8] Pozri L. Dvonč, *Robespierrovec, Laplaceov*, SR 29, 1964, 314—315.

pisnej úpravy odvodzovacieho základu v tejto skupine pomenovaní nemáme zatiaľ doložené (porov. však *Darwin — darvinista, Luther — luterán, Marshall — maršalizovať*[9] a pod.).

3. Súhrnne možno konštatovať, že v spisovnej slovenčine rovnako ako v češtine sa používajú pomenovania typu *detektívka, bondovka* a *mayovka*. Pri pomenovaniach typu *detektívka* ide o prevádzanie združených pomenovaní do podoby jedného podstatného mena: *detektívny román, príbeh, film — detektívka*. Pri pomenovaniach typu *bondovka, mayovka* ide dnes o tvorenie príponou *-ovka* od mien hrdinov diel alebo autorov diel. Pokiaľ ide o význam pomenovaní utvorených od priezvisk, prejavuje sa tu snaha o rozšírenie významu, napr. pod pomenovaním *bondovka* sa nemusí rozumieť iba román o Bondovi, ale aj iný román s postavou, ktorá koná podobne ako James Bond, podobne *verneovka (vernovka)* nemusí byť iba román J. Verna, ale aj iné dielo, napísané podľa vzoru Vernových románov. Doteraz známe podoby takto utvorených slov sú odvodené od cudzích slov, nie je však vylúčená možnosť tvorenia takýchto slov aj od domácich pomenovaní. Pri pomenovaniach typu *detektívka* pozorujeme bohatú homonymiu, napr. *detektívka*[1] (detektívny román, detektívny film, príbeh, detektívna hra a pod.) — *detektívka*[2] (ženská prechýlená forma k mužskému pomenovaniu detektív), podobne *indiánka* ako označenie románu alebo filmu o Indiánoch je homonymné s výrazom *Indiánka* (ženská forma k *Indián*) a ďalej s výrazom *indiánka* s významami: 1. žena tmavej pleti, opálená žena, 2. cukrár. druh čokoládových zákuskov, alebo aj výraz *kovbojka* ako označenie kovbojského románu (filmu) je homonymný s výrazom *kovbojka* ako ženskou prechýlenou formou k mužskému pomenovaniu *kovboj*. Pomenovania hovorového rázu s príponou *-ovka* neobmedzujú sa v slovenčine len na pomenovania niektorých druhov kníh (filmov, hudobných diel, divadelných hier), ale sú tu aj iné skupiny slov tvorených touto príponou, napr. názvy áut *(dodgeovka)*, názvy liehovín a tekutín *(becherovka)*, pušiek *(henryovka)* atď. Podobne ako v češtine bude potrebné zistiť rozsah ich používania, čím sa spresnia doterajšie naše poznatky o jazykových prostriedkoch hovorového štýlu spisovnej slovenčiny,[10] v tomto prípade pomenovaní, v ktorých pôvodne ide o univerbizáciu dvojslovných alebo viacslovných výrazov, neskôr aj samostatné analogické tvorenie podľa iných výrazov s vydelením novej prípony *-ovka* (*verdiovka* podľa *mayovka* a pod.).

[9] V. Dujčíková-Slivková, *O prípone -izovať a -izácia*, SR 19, 1954, 253.
[10] K tomu pozri Š. Peciar, *Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny*, Jazykovedné štúdie VIII, Bratislava 1965, 42—70.

Marta Patáková

JEDNA Z PODÔB EXPRESÍVNOSTI U HRONSKÉHO

V textovej výstavbe modernej prózy sa ako charakteristický prvok uplatňuje subjektívny postup. Táto tendencia sa v Hronského próze prejavuje predovšetkým v expresívnosti výrazu.[1]

Jedným z prostriedkov prehlbovania obrazu reality prírodnej i spoločenskej a jednou z mnohých podôb expresívnosti je v Hronského románe Chlieb[2] opakovanie výrazu.[3]

Opakuje sa slovo, spojenie slov, vety, vetné štruktúry,[4] no nejde len o ten druh opakovania, ktorý má výrazne estetizujúci účinok, ale aj o také opakovanie výrazu, ktoré sa využíva ako prostriedok na zvnútornenie a prehĺbenie pohľadu na život človeka. Teda nemožno povedať, že by Hronského opakovania mali jednotný charakter či už z hľadiska formy, alebo z aspektu vyjadrovaného obsahu.

Z formálneho hľadiska by sme mohli hovoriť o opakovaniach horizontálnych a vertikálnych.

Najpočetnejšie sú opakovania prvej skupiny. Majú podobu jednoduchého opakovania slov tesne za sebou. Sú charakteristickým prvkom hovorového štýlu. Tento model opakovania sa takmer napospol nachádza v dialógoch, zriedka v autorskej reči. Súvisí predovšetkým so snahou o intenzitu výrazu, alebo s citovým zafarbením najrozmanitejšieho druhu, je teda vyjadrením výrazovej expresivity:

Čakám, čakám, keď vám človek toľký svet prejde... (181). — *Nevydrží, nevydrží,* už je i teraz strápený... (147). — *Potvory, potvory, potvory,* nariekal... (239). — *Službička, službička,* istý chlebíček, lenže aj *službička* pošla (303). — Aj sa vypilo aj veselý bol svet, ale *pod mierou, pod mierou*... (52).

Expresívny charakter opakovania slov sa v texte znásobuje aj pomocou vytyčovacích častíc a atribútov k opakovanému slovu: *o chlebe, priam*

[1] Pojem lexikálnej expresivity u nás vymedzil J. Zima v štúdii *Expresivita slova v současné češtině* (Rozpravy Československé akademie věd, roč. 71, Praha 1961). Teoreticky spracúva tento problém i F. Miko v dvoch štúdiách: *Expresívnosť výrazu v umeleckej próze* (JŠ VIII, 1965, 5—41) a *Expresívny živel v Hečkovom románe Červené víno* (Litteraria VIII 1965, 24—75). Pojem jazykovej expresivity, fungovanie kategórie expresivity a vzťah expresivity k langue a k parole skúma vo svojej štúdii *Z teórie expresivity* (SR 33, 1968, 162 n.) M. Ivanová-Šalingová. Podrobný rozbor kontextovej expresivity podáva J. Mistrík v štúdii *Expresívnosť syntaktických konštrukcií v kontexte,* JŠ VIII, 1965, 85—109.

[2] Tatran, Bratislava 1967.

[3] „Opakovanie výrazu alebo konštrukcie je vždy príznakom expresívnosti prejavu" (J. Mistrík, c. m., 94).

[4] A. Matuška v štúdii *J. C. Hronský* (Bratislava 1970) pokladá opakovanie slov, opakovanie celých viet i širších spojení v Hronského diele za jeden zo základných princípov pri výstavbe textu. (Porov. str. 27 n.)

o chlebe; ale ťa skára, veru ťa skára; držal ju mocne, veľmi mocne; pagáč, dobrý pagáč; tá dlhá, veľmi dlhá robota; kus, veľký kus; ako mater, vlastná mater.

Tento typ opakovania je charakteristický tým, že druhý člen opakovaného výrazu má pri sebe časticu alebo atribút, ktorého funkciou je významovo umocniť opakované slovo, urobiť ho nápadným vo vetnom kontexte.

Opakovanie však nemusí byť realizované iba zdvojením slov tesne za sebou; v širšom kontexte sa opakujú slová na väčšiu vzdialenosť a opakovanie ako prostriedok syntaktickej expresivity sa kombinuje ešte s inými expresívnymi prvkami. V konečnom dôsledku spôsobuje ich kumulácia expresívny charakter celého kontextu.

Uvedieme niekoľko príkladov:

Posadil sa na stôl nemilosrdne, rozváľal *všetky* myšlienky, *všetky* triašky, *všetky* dobroty, odpúšťania a hriechy (172). — Rada by ju aspoň trochu ospravedlnil tu *pred božou tvárou, pred belasou oblohou, pred zvlhnutou trávou, pred hrudou* a *pred celou kotlinou* ... (189). — Detské *očakávanie* vrúti sa dolu potokmi, ozrutné *očakávanie*, úsmešky rozlaškujú sa po ľudských tvárach, ... hoci *očakávanie* vždy sklame (199).

Všetky tri obrazy sú založené na kontraste konkrétneho a abstraktného *(rozváľal myšlienky, triašky, dobroty ...; ospravedlniť pred božou tvárou ...; očakávanie vrúti sa dolu potokmi).*

Tento kontrast umocňuje opakovanie vetných konštrukcií a v poslednom príklade je opakované slovo ešte zvýraznené vysunutím z rámca vety vo forme pričlenenia.

Významovo silnejšie zaťaženie má také opakovanie, v ktorom má centrálne postavenie sloveso. Pri opakovaní slovies, ako aj pri iných druhoch opakovania výrazu, nejde u Hronského len o kvantitatívne priraďovanie, ale aj o kvalitatívnu diferenciáciu.

Pre Hronského román Chlieb je typickým prípadom syntaktickej expresivity takýto spôsob opakovania slovies:

Žobrák Gregor len *stál, stál* ... (141). — Stará Ondruška zastala, nepreriekla slova, len *hľadela, hľadela* ... (186). — Len sa *díval, díval*, nechápavo počúval ... (103). — Bacúšsky spokojný farár ... pomaly udieral si na koleno a *hľadel, hľadel* dolu chodníkom (235). — ... iba sa dívaj, ako ho *vozia, vozia* ... (181).

Tento veľmi častý typ opakovania slovesa má v texte niekoľko funkcií: a) naznačuje sa ním dĺžka trvania deja, b) je prejavom hovorovosti Hronského štýlu a c) svedčí o tom, že spisovateľ nadväzuje na ľudovú tradíciu,

na ľudovú rozprávku. Pre Hronského štýl je príznačné toto približovanie sa k reči ľudových rozprávok.

Máme na mysli Hronského rozprávky pre deti, kde má každý druh opakovania svoje funkčné opodstatnenie.

Nazdávame sa, že je tým zaujímavejšie, keď sa oná „rozprávkovosť" opakovania objavuje aj vo veľkej románovej kompozícii. Je to azda svedectvom toho, že Hronského pohľad na život je úzko spätý s ľudovou tradíciou, s oným rustikálnym spôsobom života, ktorý preniká nielen do životného štýlu jeho postáv, ale ktorý poznamenáva aj autorov štýl rozprávania.

Pozrime sa, ako opakované sloveso na konci prehovoru zobrazuje jednak výsledok deja, jednak potvrdzuje vyššie uvedené poznámky o „rozprávkovom" charaktere opakovania. V konečnom dôsledku je zdrojom expresívnosti celej výpovede:

Po chrbte prechodil jej mráz, na starenu nepozrela, šuchla sa popri posteli, sadla si zasa k decku a *plakala, plakala* (28). — Ona sa poberie, chytí ho za ruku, vedie do chalupy rovno pod okrúhlu pec a *hreší* ho, *hreší* ... (56). — Nevidela ju, lebo mala zaliate oči, no *bila* ju, *bila* ... (52).

Pravda, nie vždy a nie všetky opakovania majú za účel umocniť citový dojem, niekde majú opakované slovesá aj podoprieť explikatívnu[5] hodnotu významu, a to v tom zmysle, že prvé sloveso navodzuje situáciu a ďalšie, opakované, ju dokresľuje a prehlbuje:

Vnútri ju *trhalo* vždy na jednom mieste, *trhalo* ju tak, ako by jej zo srdca uškľbávalo ... (100). — Ba keď sa dolina i *prebudila, prebudila* sa tichšia i okrem toho, že dnes mala sa prebudiť na sviatočnú ... (238). — Ale zas ostalo ticho, nuž zasa *čakala,* skoro nehybne *čakala* ... (171).

Z hľadiska kontextovej expresivity hodno si povšimnúť aj postavenie opakovaných slovies na čele viet, pri ktorom každé ďalšie opakované sloveso stupňuje význam predchádzajúceho a všetky navzájom vytvárajú gradačný účinok zloženého súvetia. Uvedieme príklad:

Nenávidel vojnu, *nenávidel* vzburu, i to, keď sa Bacúšanom dobre viedlo, *nenávidel* všetko, čo znepokojovalo hladinu, všetko, čo donášalo trápenie (219).

Opakované sloveso je často zvýraznené tým, že nie je vždy v tom istom tvare, ale vyskytuje sa viackrát v rozličných obmenách; súvisí to s Hronského typickou šírkou výrazu a s jeho zámerom osvetľovať skutočnosť z viacerých strán. Porovnajme k tomu niekoľko príkladov:

[5] Porov. k tomu J. V. Bečka, *Úvod do české stylistiky,* str. 137, kde sa v takýchto prípadoch hovorí o „postupnej determinácii."

Metodej je čudný človek, hej, rád *poteší* ľudí, chce *tešiť*, a keď *teší*, iste vie, prečo to robí (54). — Usmeje sa Chlebko a maličké oči *otvorí* celkom tak, ako *otvárajú* ich iní, obyčajní ľudia... (9). — Kto ho ešte *chce*, nuž *chce*, kto ho *nechce; nechce!* (46).

V mnohých súvislostiach nachádzame výraznú kvalitatívnu premenu významu toho istého opakovaného slovesa: spočíva ona v tom, že prvé sloveso má iba komunikatívnu funkciu, je bez štylistického príznaku, pokým druhé, opakované, má výraznú expresívnu funkciu, lebo uvádza vetu celkom zjavného expresívneho charakteru. Uvedieme príklady:

...čakať v neistote, či *sa* muž vôbec *vráti*, alebo *vráti sa* v stave pod obraz boží (114). — Anča *zameškala* najdôležitejšiu vec..., *zameškala* ju pre sprostosť akúsi, lebo taká je ona, že v sprostostiach žije... (164).

Ako sme vyššie uviedli, Hronský využíva rôzne podoby opakovania výrazu; nejde len o opakovanie jednotlivých slov, v monologických a dialogických prehovoroch postáv sa opakujú i celé vety. Pri tomto zámernom opakovaní vychádza Hronský z charakterových čŕt hovoreného prejavu prostého dedinského človeka, ktorý vyjadruje svoje citové rozpoloženie okrem iného i opakovaním slov.

V nasledujúcich ukážkach uvidíme, ako sa opakovanie výrazu stáva jedinečným prostriedkom na vystihnutie nálady, hnevu, zármutku i radosti:

— *Či som peň, či som peň!* nariekal (239). — Ondrej, veď *čože ja inšieho mám*, ak nie trochu rečí, *čože ja inšieho mám?* (120). — *On je*, bohuprisám, *on je!* (21). — *Samy zvonia, samy zvonia!...* (30). — Čože *písať*, a čo *písať?* Ancikrista *písať!* (242).

Pokiaľ ide o diferenciáciu opakovania v racionálnej a emocionálnej rovine u Hronského, možno dôjsť k týmto konštatáciám:

Opakovania emocionálneho charakteru sa vyskytujú predovšetkým v prehovoroch postáv, vyjadrujú sa nimi ich city i pocity, najčastejšie ľútosť, rozhorčenie, údiv, odpor alebo ironický postoj, čiže sú tu prostriedkom na dokreslenie charakteru postáv z etického hľadiska. Formálne sa vyznačujú stručnosťou, asyndetickým pripojením, využitím rozmanitých slovných druhov a striedaním modality viet. Porovnajme ukážky:

— Diabla! *Naše* seno?! *Naše?* Ale *naše* že je predaté? (242). — Len som vždy *húkala, húkala*, dobre mi to hovorí Ondrej, za dvadsaťpäť rokov som *húkala*... (212). — *Ošklivá* je, *ošklivá!*... (133)

Druhý typ opakovania, opakovanie racionálneho charakteru sa vysky-

tuje prevažne v reči rozprávača a súvisí s autorovým videním sveta, s jeho postojom k ľuďom, k udalostiam, ktoré opisuje.

Uvedieme dva úryvky, ktoré sa vyznačujú opakovaním vetných konštrukcií bezprostredne za sebou. Takýmto spôsobom opakovania nadobúda text pozoruhodný rytmus, ktorý sa prejavuje vo vyrovnávaní dĺžky vetných taktov.[6] Opakovaný výraz vo vnútri konštrukcie[7] sústreďuje na seba pozornosť prijímateľa. Oba úryvky však pôsobia ako objektívna úvaha.

Ľudia sa vždy *rovnako* rodili, *rovnako* zožierali, *rovnako* mali sa radi, a dosiaľ ľudstvo vždy *rovnako* ľahostajne vyviazlo zo všetkého (31). — *Rovnaké* obleky preformujú ľudí navonok — azda i v duši, zdá sa, ale po ceste nesú sa *rovnaké* ruky, *rovnaké* oči, *rovnaké* tváre, tak ako *rovnaké* sú klobúky ... (249).

Takéto úvahy sú charakteristické i pre vnútorné monológy postáv a opakovanie výrazu má v nich poetizujúcu funkciu. Táto poetizácia je jedným z výrazných prvkov Hronského štýlu. Názorne to dokumentuje tento úryvok:

Gregor zastal v maštaľných dverách; myslel si, že asi toľko mu prorokoval gazda:

– Budeš mať *mnoho* detí. *Mnoho* detí znamená *mnoho* chleba, *mnoho* chleba znamená *mnohú* robotu a *mnohá* robota znamená zdravie a dlhý život (305).

Hneď na prvý pohľad badať na tomto texte autorov lyrický zámer, ktorý by sme mohli vyjadriť aj prepisom epického textu do rytmizovaného veršovaného útvaru:

Budeš mať *mnoho* detí!
Mnoho detí znamená *mnoho* chleba,
mnoho chleba znamená *mnohú* robotu
a *mnohá* robota znamená zdravie a dlhý život.

Takto sa ešte zjavnejšie ukázalo, že opakované slovo *mnoho* s výberom substantív strhuje na seba pozornosť i z hľadiska intonačného a je spisovateľovi takým istým prostriedkom na zestetizovanie prejavu, akým je básnikovi epanastrofa.

Jeden z typov opakovania sme z formálneho hľadiska nazvali vertikálnym opakovaním. Sem zahrňujeme dvojaké opakovania: refrén i opakovania anaforického charakteru. Pokým na charakteristiku prvého typu opa-

[6] „Estetická funkcia žiada osobitné zameranie na vyrovnávanie dĺžky taktov", píše F. Miko (*Rytmus v próze*, Litteraria VI, 1963, 5—61).

[7] J. Mistrík (c. m., 96) pokladá opakovanie výrazu vnútri konštrukcie za príznak inherentnej expresivity vety.

kovania nám postačil rozbor jednoduchej či zloženej vety, druhý typ súvisí s nadvetnými útvarmi. Uplatňuje sa najviac v diskurzívnych alebo úvahových partiách, ale nájdeme ho i v rozvinutejších dialógoch, pravda, ako komentár rozprávača k reči postáv a v širších súvislostiach prispieva k rázovitej charakteristike kompozičnej výstavby.

Anaforické a refrénovité opakovanie ako výrazový prostriedok nadvetnej, kontextovej expresivity sa prejavuje u Hronského najsilnejšie tam, kde ide o prehĺbenie citovej alebo etickej sféry, tam, kde ide o vyjadrenie tragického pocitu človeka v súvislosti s jeho sociálnym osudom. Všimnime si fragment z románu Chlieb, ktorého ústredným hrdinom je Urvanec:

Nuž takúto hrudu *zaklínal* nevládny, vyschnutý Urvanec — najprv.
Potom *tých*, čo vymysleli železnice a vysoké komíny.
Tých, čo sejú kolesá, oceľ a olovo, poháňajú mnoho paholkov a žnú zlato.
Tých, čo sprznili aj mnohú úrodnú brázdu a vtisli sa do útrob zeme, spretrhali, sprplali útroby, vyhrabúvali z nich železo, biele a čierne diamanty, a v útrobách do hliny, do blata, do tmy položili skyvu chleba.
Tých, čo majú dosť, a *tých*, čo majú ešte viac.
Zaklínal tých, čo plačú, i čo sa smejú.
Žltý lístok, čo ho odviezol do Francúzska; dobrých ľudí, čo mu v tom pomáhali; zachrípnutú Nemku, čo sa vtiahla vtedy v noci do baraku tam kdesi v južnom Nemecku; Ulinu, že nebola vtedy tam; všelijakých nocľažníkov, čo tam spali a rehotali sa, mykali chripľavú Nemku a nezadržali si ju len pre seba.
Špitále, biele plášte, nože.
Zaklínal tých, čo kradnú, rodnú mater, seba, chlieb, krv...
A zasa hrudu medzi prstami a tú neviditeľnú chrobač, čo mu zožrala už silu, vycicala krv, pre ktorú chrobač obchádzajú ho ľudia, čo ho vysťahovala z chalupy teraz väčšmi než Ulina a Zuzine oči.
Takto *zaklínal*, hoci ani nemyslel veľmi, ani nedýchal, ani slova si nepovedal, ani vlhkú hrudku nerozmrvil medzi prstami (117).

Vyjadrenie vnútorného stavu a vystihnutie citových polôh postavy je založené predovšetkým na opakovaní. Jednotlivé časti tohoto kontextu sú síce zvýraznené členením na odseky, ale reťazovite na seba nadväzujú; sú späté slovesom *zaklínať*, na ktorom je najväčší myšlienkový i emocionálny dôraz i napriek tomu, alebo najmä preto, že sa v mnohých vetách zámerne eliduje a sila opakovania sa sústreďuje na deiktickom zámene *ten*, ktoré sa tiež refrénovite opakuje a toto opakovanie sa majstrovsky kombinuje s opakovaním konštrukcie zámeno + vedľajšia veta. Vety, v ktorých sa opakuje sloveso *zaklínať*, alebo v ktorých ho pociťujeme ako myšlienkový základ, majú gradačný charakter, sú výrazom expresivity a dodávajú celému kontextu lyrický a do istej miery i patetický nadnesený ráz.

Niekedy je refrén iba východiskom pre rozvíjanie rozvetvených obrazov na tú istú tému. Opäť uvedieme dlhší úryvok, aby sme na ňom ukázali, že Hronskému stačí často jedno slovo, aby okolo neho ako okolo centra rozvinul obrazy svojich zložitých predstáv.

Ba veď Jožo toho aj užije! Materinu krv má: keď raz chytil sa písať, dopíše si svoje, čo priam zrútil by sa svet.

Možno — bude kňazom. Bude kázať Bacúšanom, keď nebudú mať oči, ani uši, iba ústa. Bude im dávať nekontrolovateľné nádeje, so zápalom bude ich rozhadzovať z kancľa, v zápale budú kvapky bacúšskej, svojskej chápavej krvi, v nádejach rozkúskované srdce, tak ho bude hádzať do otvorených úst. Ústa sa budú otvárať a zatvárať, akoby jedli.

Jožo — *možno* — bude buričom.

Vo svete bude sa túlať, všeličo bude hľadať, lenže nič nenájde, iba raz pociti v sebe deň Márie Magdalény, i blen na dne svojho života, vychytí ho jed, rozcvála sa, dych vystačí mu po prvú, po Bahúrovie chalupu, tú zapáli, a ostatné chalupy pochytí oheň i sám.

Celý Bacúch bude horieť.

Možno, zhorí na popol a nik ho viac nevzkriesi.

Možno, spod popola vyhúkne sviežejší, sťa tráva po požiari.

Jožo *môže byť* aj inžinierom.

Zaborí pluh priam do bacúšskeho brala, otvorí baňu na ražnú múku.

Alebo postaví fabrický komín pre Bacúšanov.

I advokát *môže byť* z Jožа Rázvorovie.

Zapravotí celý svet (356).

Slovo *možno* v citovanom kontexte s malou obmenou *môže byť* sa v texte šesťkrát refrénovite opakuje a zakaždým je „odraziskom" pre celú sériu úvah o Jožovej budúcnosti. Práve na tomto mieste sa ukazuje, ako vie Hronský naplniť jedno slovo mnohorakým významom a ako vie okolo neho rozvinúť bohaté variácie obrazových možností. Ale aj tu platí to, čo sme konštatovali vyššie, že takáto refrénovitosť je typická najmä pre tie časti románu, kde nejde o epický sled udalostí, ale o komentár, úvahu.

Umocnený expresívny charakter dodáva textu i frekvencia opakovaných slov; čím častejšie sa opakované slovo vyskytuje, tým väčšmi strháva na seba pozornosť; jeho stupňujúci sa účinok je znásobený ešte zámerným postavením na začiatku odsekov:

— Mal sa pohnúť oltár a okríknuť ich, vyhnať, aby *neluhali*.

Lebo *luhalo* biele rúcho: predstavovalo svet taký, ktorému je lahodno a dobre.

Luhalo červené rúcho, tlmočilo veselosť, radosť hlbokú, veľmi položenú do zelenej doliny Bacúšskej.

Luhala krv na tvárach, lebo by bola zdravím, sýtosťou, hybkosťou.

Luhali tu kvety, stuhy, oči, svaly, vyrastené, biele vlasy, piesne... (175).

Ak sme v prvej časti hovorili o ľudových prameňoch Hronského opa-

kovania, možno v týchto súvislostiach celkom zreteľne pobadať stopy rečníckeho štýlu, vyznačujúceho sa úmyselným pátosom, dodávajúcim vetám dôstojný, sviatočný charakter. O tom napokon svedčí aj výskyt opakovania v takých pozíciách, kde ide o vážne etické alebo aj filozofické úvahy, ktoré sú pre román Chlieb veľmi typické.

Expresívnosť výrazových prostriedkov je výrazným znakom Hronského prózy. Hoci sme sa pokúsili upozorniť iba na jednu z jej podôb, na opakovanie výrazu, jednako si uvedomujeme, že expresívne prvky ťažko možno skúmať izolovane, a tak naše hodnotenie nemôže mať vyčerpávajúci charakter.

Naším pozorovaním Hronského textu sme zistili, že autor používa mnohé variácie opakovania: od najjednoduchšieho spôsobu lineárneho zdvojovania slov v reči postáv, kde je opakovanie výrazu prostriedkom na vystihnutie ich emocionálnych reakcií, cez opakovanie vetných konštrukcií, ktoré spôsobujú pozoruhodný rytmus textu, až po zložité prípady anaforického a refrénovitého opakovania vo filozofických úvahách rozprávača, kde je opakovanie expresívnym prvkom zvýrazňujúcim ich gradačný účinok.

DISKUSIE

Jozef Štolc

NIEKOĽKO POZNÁMOK O ČÍSLOVKOVÝCH TVAROCH

Súhlasím s obsahom a vývodmi príspevku M. Ivanovej-Šalingovej *Z problematiky čísloviek a číselných výrazov* uverejneného v Slovenskej reči 35, 1970, 179—184, ako ich formuluje v 1., 2. a 3. bode. Aj ja stojím na tom, že v slovenskom jazyku sú pri prostom počítaní náležité mužské neživotné formy základných čísloviek, teda: *jeden, dva, dvadsaťjeden, dvadsaťdva* atď. (Tieto formy som uviedol ako normálne a jediné v prvom vydaní z r. 1953, ako aj vo všetkých ďalších vydaniach *Slovenskej gramatiky*.) Uvedené formy sa totiž používajú aj vo veľkej väčšine nárečí. Formy ženského rodu *jedna, dve, dvadsaťjedna, dvadsaťdve* treba v uvedených prípadoch pokladať za nespisovné. Používajú sa v niektorých nárečiach na západnom Slovensku.

V bode 4 autorka konštatuje, že namiesto *jednorazový* „vyslovuje sa *jednorázový* podobne ako *päťrázový*". Myslí, či „v takomto prípade nepovoliť vyrovnanie prípadov *jedno-, dvoj-, troj-, štvor-*, plus *-razový* (z tvarov *dva razy, tri razy*) a *päťrázový* (z pôvodného päť ráz) atď." a stavia sa za formu *jednorázový, dvojrázový*, „pretože ide o dlhé viacslabičné) slová, kde slovenčina žiada určité výraznejšie prízvukovo-kvantitatívne členenie". Napokon autorka ešte pridáva, že „ani v tomto prípade nie je norma hlbšie preskúmaná" (str. 134).

Odôvodnenie návrhu tým, že „slovenčina žiada . . . atď.", je negramatické. Norma v tomto prípade je natoľko jasná a nepochybná, že ďalší výskum by sotva čosi takého mohol objaviť, čo by podoprelo návrh M. Ivanovej-Šalingovej.

Pre kvantitu substantívneho základu prídavných mien utvorených príponou *-ový* sú dôležité kvantitatívne pomery vo flexii podstatných mien. Materiál vykazuje štyri typy:

1. V celej paradigme je krátky vokál v koreni podstatného mena. (V príkladoch sa uvádzajú formy nom. a gen. sg. a gen. pl.)

a) V podstatných menách mužského rodu: *dub — duba — dubov, strom — stromu — stromov, dom — domu — domov, kov — kovu — kovov, sklad — skladu — skladov, ľud — ľudu, rad — radu — radov, byt — bytu — bytov, hlas — hlasu —hlasov, čaj — čaju — čajov, boj — boja — bojov, kraj — kraja — krajov, stroj*

— stroja — strojov, olej — oleja — olejov, ľan — ľanu, tvar — tvaru — tvarov, syr — syra — syrov, vosk — vosku, smrek — smreku — smrekov, roh — rohu — rohov, sneh — snehu, hrach — hrachu, tvaroh — tvarohu.

b) V podstatných menách stredného rodu: *mäso — mäsa, maslo — masla, hrozno — hrozna, vajce — vajca — vajec.*

c) V podstatných menách ženského rodu: *sosna — sosny — sosien, hruška — hrušky — hrušiek, forma — formy — foriem, čerešňa — čerešne — čerešieň.*

Prídavné mená utvorené príponou *-ový* od vyššie uvedených podstatných mien majú v odvodzovacom substantívnom základe krátku samohlásku:

dubový, stromový, domový, kovový, ľudový, skladový, radový, bytový, hlasový, čajový, bojový, krajový, strojový, olejový, ľanový, tvarový, syrový, voskový, smrekový, rohový, snehový, tvarohový, hrachový;

mäsový, maslový, hroznový, vajcový;

sosnový, hruškový, formový, čerešňový.

2. V paradigme sa v koreni podstatných mien strieda krátky vokál s dlhým tak, že vo všetkých pádoch je krátky, iba v genitíve pl. je dlhý vokál.

a) V podstatných menách mužského rodu: *čas — času — čias, raz — razu — ráz.*

b) V podstatných menách stredného rodu: *plece — pleca — pliec, železo — železa — železiez, koleso — kolesa — kolies, kilo — kila — kíl, jablko — jablka — jabĺk, srdce — srdca — sŕdc.*

c) V podstatných menách ženského rodu: *doba — doby — dôb, lipa — lipy — líp, guma — gumy — gúm, voda — vody — vôd, pena — peny — pien, strana — strany — strán, hodina — hodiny — hodín, zelenina — zeleniny — zelenín, koruna — koruny — korún.*

Prídavné mená utvorené príponou *-ový* od vyššie uvedeného typu podstatných mien majú v odvodzovacom základe krátku samohlásku:

časový, razový;

plecový, kilový, jablkový, srdcový;

dobový, lipový, gumový, vodový, penový, stranový, hodinový, zeleninový, korunový.

3. V paradigme v koreni podstatných mien mužského rodu sa strieda dlhý vokál s krátkym tak, že dlhý vokál je v nominatíve sg., krátky vokál je vo všetkých ostatných pádových formách: *stôl — stola — stolov, dážď — dažďa — dažďov, vietor — vetra — vetrov, chlieb — chleba — chlebov, mráz — mrazu — mrazov.*

Prídavné mená odvodené príponou *-ový* od podstatných mien uvedeného typu majú v koreni odvodzovacieho základu krátku samohlásku: *stolový, dažďový, vetrový, chlebový, mrazový.*

4. V celej paradigme je dlhý vokál v koreni podstatného mena.

a) V podstatných menách mužského rodu: *kráľ — kráľa — kráľov, háj — hája — hájov, rám — rámu — rámov, chrám — chrámu — chrámov, tŕň — tŕňa — tŕňov, riad — riadu — riadov, pás — pása — pásov, bál — bálu — bálov, oblúk — oblúka — oblúkov, klobúk — klobúka — klobúkov, papier — papiera — papierov, trojuholník — trojuholníka — trojuholníkov.*

b) V podstatných menách stredného rodu: *víno — vína — vín, krídlo — krídla — krídel.*

c) V podstatných menách ženského rodu: *stránka — stránky — stránok, kôra — kôry, páva — pávy, káva — kávy.*

Prídavné mená odvodené príponou *-ový* od uvedeného typu podstatných mien zachovávajú v koreni odvodzovacieho základu dlhú samohlásku:
trojkráľový, hájový, rámový, rámcový, chrámový, tŕňový, riadový, pásový, bálový, oblúkový, klobúkový, papierový, trojuholníkový;
vínový, krídlový;
stránkový, kôrový, pávový, párový, kávový.

V prípade, ktorý nastolila M. Ivanová-Šalingová, je dôležitý typ uvedený v bode 2. Možno povedať, že ako neexistujú adjektívne formy „čiasový, kílový, koliesový, hodínový" atď. utvorené akoby z formy gen. pl. ako z odvodzovacieho základu, tak neexistuje ani forma *„rázový"* utvorená od gen. pl. *ráz*. Bola by to forma vymykajúca sa zo systému.

Okrem formy nom. sg. má číselné substantívum *raz* aj ďalšie pádové formy (hoci adverbializované): gen. sg. *zrazu, odrazu,* ak. sg. *naraz,* lok. sg. *na raze,* inštr. sg. *razom,* nom. (ak.) pl. *razy* a gen. pl. *ráz*. To celkom súhlasí so substantívami uvedenými v bode 2. Niet dôvodu od tejto paradigmatickej pravidelnosti ustúpiť. Nedodržiavanie paradigmatickej alternácie krátkych a dlhých samohlások v koreni podstatného mena má svoj pôvod v západoslovenskom nárečovom úze, kde je nielen *osem ráz,* ale aj *jeden ráz, dva ráze* i *rázi, tri ráze* i *rázi* a podľa toho aj v prídavnom mene je *jednorázový, trojrázový, osemrázový*. Keby sa v spisovnom jazyku pripustila forma *jeden ráz, jednorázový, päťrázový,* potom by neobstála ani forma *dva razy, tri razy, štyri razy* a musel by sa kodifikovať západoslovenský úzus v celom rozsahu. Ale to by bol veľmi hlboký zásah do systému kvantitatívnej alternácie vo flexii podstatných mien. To, že sa namiesto kodifikovaných a aj systémove zdôvodnených foriem *jednorazový, dvojrazový, päťrazový* z akýchkoľvek dôvodov vyslovuje *-rázový,* nie je dostatočný dôvod pre narušenie pevnej normy, ktorá platí pri odvodzovaní prídavných mien príponou *-ový* zo substantívneho základu. Najmä vyššie sa ukázalo, že forma gen. pl. podstatných mien nebýva základom ani pri tvorení substantívnych, ani adjektívnych, ani verbálnych odvodenín.

Napokon treba pripomenúť podstatné meno *ráz, svojráz* (charakter). Zavedením formy nom. sg. *ráz* namiesto *raz* by vznikla nepotrebná homonymita.

V 4. čísle Slovenskej reči 1970 (str. 228—235) vyšlo pokračovanie diskusného príspevku M. Ivanovej-Šalingovej, a to body 5—13.

K bodom 5, 6a-e, 10, 11, 13 nemám vážnejších pripomienok a s vývodmi autorky sa v zásade stotožňujem.

V bode 7 autorka sa stavia za spojenie typu *dvadsaťpäť* a proti typu *päťadvadsať*. Vyžaduje jednoznačnú kodifikáciu typu *dvadsaťpäť*. Treba uznať, že typ *desiatka + jednotka* je naozaj všeobecný a bežný v spisov-

nom i nárečovom úze. Ale popri ňom práve v nárečiach možno sa stretnúť aj s typom *päťadvadsať*. Vyskytuje sa hádam najčastejšie v sémantickom okruhu reči kupcov. Je to zrejme nemecký spôsob spájania desiatok s jednotkami. S istotou možno povedať, že i v nárečiach je to priame prevzatie z nemčiny na Slovensku.

Za základnú bezpríznakovú formu treba pokladať v každom prípade formu typu „desiatka + jednotka": *dvadsaťjeden, dvadsaťdva, dvadsaťpäť* atď., ale nemyslím, že by bolo treba typ „jednotka + desiatka" označiť za vyložene nesprávny, ba chybný. Bolo by vhodnejšie kvalifikovať ho ako dubletu charakteristickú len pre ľudovú reč zo sémantického okruhu kúpy a predaja.

V bode 8 zavrhuje autorka spojenie *jedenásťsto*, ktoré sa uvádza v *Slovenskej gramatike* (V. vyd., 232). Je pravda, že toto spojenie v spisovnom kontexte sa vyskytne len veľmi zriedka. Oprávnene ho možno pokladať za neslovenské. Ale treba pripomenúť, že aj toto spojenie sa vyskytuje v ľudovej reči z oblasti kúpy a predaja paralelne popri type *jedenadvadsať*. Je to zrejme doslovný preklad nemeckého *elfhundert, zwölfhundert* podobne ako typ *jedenadvadsať*. V tomto zmysle bude treba doplniť formuláciu v gramatikách.

V bode 9 stavia sa autorka za znenie *dvatisíc*, pretože podstatné meno *tisíc* je mužského rodu. Tak je to a z toho sa vyšlo aj v *Slovenskej gramatike* (5. vyd., 233).

V bode 12 súhlasne s autorkou zavrhujem zložené substantívum *jedenadvadsiatnik*. Po slovensky sa osoba, ktorá má 21 rokov, pomenúva spodstatneným prídavným menom *dvadsaťjedenročný*. Len pri zaokrúhlenej desiatke sa používajú podstatné mená na *-ik: tridsiatnik, päťdesiatnik, sedemdesiatnik*. Ale jednako podstatné mená uvedeného typu sú obmedzené na mestské spoločenské prostredie. V nárečiach sa používajú spodstatnené prídavné mená: *tridsaťročný, sedemdesiatročný*.

M. Ivanová-Šalingová porovnáva slovenské číslovky s českými a na tomto pozadí usudzuje. Ak sa už ide na vec s porovnávacím zreteľom, potom treba vziať do úvahy stav vo všetkých slovanských jazykoch a v takomto širokom rámci uvažovať o mieste slovenských tvarov. Čím ďalej tým viac sa totiž ukazuje, že pri posudzovaní slovenských jazykových javov aspekt slovensko-český je priúzky a úsudok z neho vychádzajúci je jednostranný, ba neraz pochybný.

Vlado Uhlár

O VIACRODOVOSTI DEVERBATÍVA ZO ZÁKLADU *zhreb-*: *zrebe, zreby, zrebie*

Deverbatívu zo základu *zhreb- (zhrebúť)*, resp. po vypadnutí interkonsonantického *-h- zreb-*, venovalo sa viac pozornosti a odborného skúmania ako iným, azda závažnejším problémom slovenskej lexiky a morfológie.[1] Po príspevku L. Dvonča[2] nemožno sa však nevrátiť k tejto problematike, ba ju treba na spresnenie a vyjasnenie ešte i rozviesť o problém slovotvorného procesu podobných deverbatív, a to aj v súvislosti s otázkou viacrodových substantív. Takto sa aj teoreticky závažná otázka zisťovania a kodifikácie normy dostane na potrebný všeobecnejší základ a nestane sa, že problém pôvodu a morfologického zaradenia deverbatíva zo základu *zhreb- (zhreby, zhrebe — zrebe, zreby, zrebie)* sa bude riešiť izolovane, bez povšimnutia významových súvislostí s inými deverbatívami a substantívami, pri ktorých pozorujeme obdobný slovotvorný proces a kolísanie v rode.

Na veci nič nemení známa skutočnosť, že spisovné jazyky sa vo všeobecnosti usilujú odstrániť kolísania tohto druhu (ako napr. aj dvojtvary v sufixoch substantív a adverbií *hostí — hosťov, čas — čias, roka — roku, mosta — mostu, autobusa — autobusu, sukieň — sukní, zubami — zubmi; celkovo — celkove, citovo — citove* ap.) v snahe po jednoznačnej určitosti ich gramatického významu.

Štúdium autora tohto príspevku[3] nemalo hlavný cieľ skúmať iba otázku kodifikácie, hoci ani tá nemôže ostať nepovšimnutým problémom. Pre slovenskú jazykovedu totiž nemôže byť ľahostajná ani otázka významu substantíva zo základu *zreb-*, jeho etymológie a rozšírenia po oblasti slovenského jazyka (spisovného i náreční), ale ani po ostatnom slovanskom svete. Tieto závažné skutočnosti v súvislosti s viacrodovosťou substantíva zo základu *zhreb-/zreb-* nemienim v tomto príspevku opakovať alebo parafrázovať, lebo to daná problematika nevyžaduje a nepripúšťa to ani odbornosť a ohraničenosť rozsahu článku v tomto časopise.

Pokiaľ ide o kodifikáciu deverbatíva zo základu *zhreb-*, po štúdiu materiálov a slovníkov zo staršieho obdobia nášho jazyka a po preštudovaní dokladov zo súčasného slovenského jazyka, ako aj po analýze bohatého ná-

---

[1] F. Kočiš, *Zrebe*, SR 30, 1965, 184—185. — V. Uhlár, *Zrebe (zhrebe). (Význam, pôvod, rozšírenie a morfologické zaradenie)*, SR 31, 1966, 228—235.

[2] L. Dvonč, *Ešte raz o skloňovaní slova zrebe*, SR 35, 1970, 39—45.

[3] Porov. príspevok v pozn. 1. Podnietila ho poznámka F. Kočiša o kodifikácii deverbatíva *zrebe* v súvislosti s redakčnými prácami na Slovníku slovenského jazyka, kde je heslo *zrebe* v 5. zv. na str. 710.

rečového materiálu získaného vlastným výskumom ľudovej textilnej terminológie v teréne i dotazníkmi zaujal som stanovisko, v ktorom som odobril postup kodifikácie v SSJ v tom zmysle, že sa dala prednosť tvaru *zrebe* (pomn. substantívum žen. rodu, vzor *ulica*), ale som nesúhlasil s tým, že sa pri tomto substantíve priveľmi zjednodušil stav v spisovnom jazyku popretím veľkej rozmanitosti, a dôvodil som, že jazyková skutočnosť a tradícia si žiadali citlivejšie a primeranejšie rozhodovanie. Priamočiarosť nebýva vždy najlepšou cestou v riešení takýchto zložitých problémov.

Pripojil som aj poznámku o budúcnosti používania tohto deverbatíva, ktoré kedysi patrilo do jadra slovnej zásoby slovenčiny, ale po prenikavých zmenách vo výrobe a po zániku domáceho spracúvania konopných i ľanových textilných vláknin sa v súčasnosti dostalo celkom na jej okraj. A hoci ide o slovo, ktoré sa celkom vytráca zo živej slovnej zásoby, predsa si zaslúži pozornosť.

V svojom prvšom článku som uviedol etymológiu skúmaného slova. Nepochybnou skutočnosťou je, že všetky podoby viacrodového deverbatíva *zreby, zrebe, zrebie* patria k slovesnému základu *zhreb-/zreb-*. Rozhodne by sa však bolo žiadalo dôkladnejšie rozviesť otázku slovotvorného procesu tohto substantíva, ktorá nie je bez značného významu pre jestvovanie viacerých foriem tohto viacrodového deverbatíva.

Priam sa núkala analógia deverbatív mužského rodu tvorených priamo zo slovesného základu typu *pád (padať), hod (hodiť), vrh (vrhať) zdvih (zdvíhať), let (letieť), sklon (skloniť), zber (zbierať), zvoz (zvoziť)* ap., lenže táto problematika je zložitejšia, než by sa s ňou bolo mohlo argumentovať vzhľadom na obmedzený rozsah štúdie.

Je totiž jasné, že deverbatíva uvedeného typu sú a b s t r a k t á, kým substantívum zo základu *zhreb- (zrebe, zreby, zrebie)* je k o n k r é t u m, reália, kedysi všeobecne známa. Potom zasa uvedené abstraktá — a k nim možno pridať aj L. Dvončom spomínané deverbatíva muž. rodu *vrt* (od *vŕtať), strih (strihať), des (desiť), rez (rezať), zraz (zraziť)* sú typickým produktom nových a najnovších slovotvorných procesov vznikajúcich z potreby označiť abstraktné skutočnosti a pojmy v súvislosti s potrebami bohato sa rozvíjajúcej vedy a techniky, ale napr. aj telovýchovy ap.

Jestvujú však aj starobylé abstraktá mužského rodu tohto druhu, ktorými bolo možno argumentovať v prospech tvaru *(*zhreb) zhreby/zreby*, teda muž. rodu, ako sú napr. deverbatíva *rod (rodiť), národ, čin (činiť), smiech (smiať sa), spev (spievať), boj (biť), sen* (od *spať), pochod (chodiť), príkaz (prikázať), úder (udrieť), skok, výskok (skočiť, vyskočiť), výrok (vyrieť), výbeh, beh (bežať), výhon, hon (hnať)*, ale iste aj *zálety, vohľady, úklady* a mnohé iné.

Ale ak deverbatívum muž. rodu *zreby* je prastará, už praslovanská

reália označujúca pozadné konopné (neskôr aj ľanové) vlákna, ktoré pri česaní ostávajú na šteti, odkiaľ sa tento materiál potom „zhrebne", sú k nemu paralely aj v starobylých deverbatívach na označovanie konkrétnych predmetov, ako je napr. *loj* (od *liať*), *hnoj (hniť)*, *útok* (od *utkať;* priečna niť v tkanine), *návoj* (valec, na ktorý treba osnovu *navinúť*), *závoj (zaviť)*, *priechod (prechodiť)*, *laz, prielaz (liezť)*, *priehon (prehnať;* priestor na preháňanie statku), *úhor (uhoriť)*, *prieloh (preležať)*, *záprah (zapriahnuť)*, *závoz, úvoz, prievoz* (od *viezť*), *stav* (*stavať;* predné a zadné *stavy* domu), *smyk* (náradie na *smýkanie,* zvlákanie dreva), obdobne *zvlek* a *vlak, sklad* ap. Z hľadiska slovotvorného procesu nič na podstate veci nemení skutočnosť, že medzi týmito deverbatívami sa uvádzajú aj zastarané výrazy a významy; poniektoré z nich dnešný slovenský spisovný jazyk už ani nepoužíva, alebo ich ani nepozná.

Isté je, že v súčasnom spisovnom jazyku sú častejšie tvary žen. rodu *zrebe, zo zrebí* ap., a to aj v súhlase so stavom najmä v stredoslovenských nárečiach, ktorých význam pre spisovnú slovenčinu nemožno popierať (ale aj na tejto oblasti sa vyskytujú tvary muž. rodu *zreby*[4]). I v súhlase s krátkym vysvetľovacím príspevkom F. Kočiša (35 riadkov) o postupe redakcie SSJ pri schvaľovaní spôsobu vypracovania hesla *zrebe* v svojej prvšej štúdii som vždy na prvé miesto kládol podobu *zrebe* a potom *zreby,* kým tvar *zrebie* som uvádzal len pre úplnosť. Jednoducho som konštatoval skutočnosť a početný výskyt v spisovnom jazyku i nárečiach. Príklady na tvary *zrebe, zreby* a *zrebie,* ktoré uvádzal F. Kočiš, som nepokladal za potrebné opakovať, a tak citovaním a parafrázovaním ešte rozširovať svoju štúdiu.

Netvrdil som, že rozdiel medzi tvarmi deverbatíva v starších slovníkoch *(zhreby — zreby)* a častejším súčasným stavom v spisovnom jazyku *(zrebe)* vyplýva z pohybu, prechodu z muž. rodu do ženského. Neprikláňam sa ani k výkladu,[5] podľa ktorého sa možno domnievať, že tento pohyb súvisí so zatemňovaním pôvodného vedomia súvislosti deverbatíva *zhreby/zreby, zrebe* so slovesom *zhrebnúť, zhriebsť (hrebiem),* lebo to som uvádzal iba na vysvetlenie zániku interkonsonantického *-h-* v slovnom základe. Používateľom (spracovávateľom) bol a je význam tohto výrazu pre pozadné konopné a ľanové vlákna veľmi jasný, čo sa aj dávno v ich vedomí stratila súvislosť so slovesným základom *zhreb- (zhrebnúť),* a to iste už pred zánikom konsonantu *-h-* zo základu substantíva.

V slovenskom jazyku máme dosť dokladov, že sa od slovesných kmeňov

[4] Uviedol ich F. Kočiš v svojom príspevku, napr. *v zreboch* (P. Zván), *zrebmi* (J. Záborský), *zo zrebia* (J. Felix). Tvary *zrebe* sú častejšie. Sám som uviedol viaceré, najmä veľmi priliehavé z P. Kuzmányho a J. Mihála.

[5] L. Dvonč, c. d., 43.

tvorili deverbatíva mužského rodu prostým osihotením slovesného základu s prípadnou alternáciou kmeňového vokálu a niekedy aj koncového konsonantu[6] *(bežať — beh, tiecť — tok, slyšať — sluch)*. Lenže v slovenčine máme aj starobylé deverbatíva utvorené slovotvornou príponou *-a*,[7] napr. *potopa (potopiť), brána (brániť), hrádza (hradiť), sadza (sadiť), vlaha (vlažiť), vláda (vládať, vládnuť), ložа (ložiť, položiť;* z kravy po otelení vyjde *loža, lôžko), noša (nosiť), spara (sparіť), vára (variť), vzbura (vzbúriť), strova/strava (stroviť), žiara (žiariť), priekopa (prekopať), záruba, prieruba, záloha, kúpa, úloha, rázvora, podima, podojma* (pod rázvorou na voze; od *podňať, podnímať*), *priadza (pradiem), priesada, priehrada* ap.

Zavše pozorujeme pri takýchto deverbatívach rozdiely v rode: *záloh — záloha, priehyba — priehyb, premena — priemeň* (premenené dieťa, nár.), *priekopa — priekop, zákopa — zákop, predstava — stav, priesada — sad,* dokonca často aj s významovou diferenciáciou, napr. *hrádza — hrad* (od *hradiť*), *žiara (svetlo) — žiar* (vypálené miesto, obec Žiar), *priehyba* (sedlo vo vrchoch) — *priehyb, zhyb* ap.

Mohlo by sa zdať, že spomínanie takýchto príkladov nie je účelné. A predsa má určitý cieľ a význam, a to nielen pri kodifikácii deverbatíva zo základu *zhreb-*. Bádateľovi pomáha pochopiť, že obdobne aj v našom prípade v čase slovotvorného procesu mohlo paralelne vzniknúť deverbatívum nielen mužského, ale aj ženského rodu, teda popri muž. rode **zhreb/zreb*, pl. *zhreby, zreby, zrebov* aj žen. rod **zhreba/zreba*, pl. *zhreby/zreby, zrieb*,[8] častejšie však *zhrebe/zrebe, zrebí* príklonom k mäkkému vzoru, azda obdobne, ako sú paralelne *konope, konopí, dvere, dverí* ap., keď je napr. aj v sg. nom. *konopa*, gen. *konopy*.

Uvedením slovotvorného postupu deverbatív zo slovesného základu pomocou slovotvornej morfémy *-ø/-a* dobre možno pochopiť nedávny stav v otázke rodu a tvarov substantíva zo základu *zhreb-/zreb-* v dielach spisovateľov i v nárečiach. Dnešný stav ukazuje, že na strednom Slovensku býva najčastejšie žen. rod *zrebe* (pl.), a tak je to aj u používateľov písomných prejavov a súčasných spisovateľov, ale aj u nich sa vyskytujú tvary *zreby* (muž. rod), ba aj *zrebie* (str. rod).

Je pochopiteľná snaha autorov gramatík, a najmä kodifikátorov spisovného jazyka zjednodušovať pestrosť v tvaroch a tobôž v rode. Preto chápeme postup redakcie SSJ, hoci máme iné stanovisko v otázke kodifikácie deverbatíva zo základu *zhreb-*.

---

[6] *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 193.

[7] V praslovančine slovotvorná prípona *-a* (pri *a-* a *ia*-kmeňoch) alternovala so slovotvornou príponou *o-* a *io*-kmeňov zakončených na tvrdý alebo mäkký jer, napr. *rodъ*, ale *lojь*.

[8] *Slowár slowenskí, česko-latinsko-ňemecko-uherskí* V, Budín 1825—27, 4316 od Antona Bernoláka uvádza heslo *zhrebi, zhréb*.

Ak nielen v nárečiach a hovorovom štýle spisovného jazyka, ale aj v písomných prejavoch používateľov spisovného jazyka, ba aj u spisovateľov sa vyskytuje kolísanie pri niektorých substantívach aj v takom citlivom mieste, ako je rod,[9] je pochopiteľná jednotiaca sila spisovného jazyka, ktorý ustálil kolísanie v prípadoch substantíva *kúpeľ* v prospech muž. rodu na úkor žen. rodu, podobne *odev, výstroj,* ale zasa naopak *obuv* (žen. rod na úkor muž. rodu), podobne *výzbroj;* kolísanie je medzi žen. a muž. rodom pri substantíve *zbroj* (hoci sa zdá, že *zbroj* muž. rodu je jednotlivý kus a *zbroj* žen. rodu je skôr hromadné pomenovanie, podobne ako *zbraň*). Pri slovách *výzbroj, výstroj, zbroj* rozhodujúcim spôsobom sa uplatňuje úzus našej armády a český vplyv.

Spisovný jazyk aj napriek teoretickým zásadám v otázke potláčania dvojtvarov je prinútený uznávať viacrodovosť viacerých substantív,[10] porov. napr. v SSJ heslá *moľa* (žen. r.) i *moľ* (muž. r.), *záloha* i *záloh, priehyba* i *priehyb, krm* i *krma* (v SSJ sa *krma* kvalifikuje ako nárečové), *námera* i *námer,* je *výmera* aj *výmer, výmoľ* i *výmoľa, obyčaj* (žen. rodu, zried. i muž. rodu) ap. Mohlo byť teda dosť dôvodov rešpektovať v SSJ popri žen. rode *(zrebe)* aj muž. rod *(zreby)* deverbatíva zo základu *zhreb-/zreb-*.[11]

Správnosť takejto požiadavky uznáva napokon aj L. Dvonč; hoci po obšírnom uvažovaní o kodifikácii a o pomere nárečí k spisovnému jazyku pokladá za správnu kodifikáciu v 5. zv. SSJ (str. 710) *zrebe, zrebí* (žen. rod), predsa napokon len pripúšťa oprávnenosť kodifikovať toto deverbatívum v dvoch podobách (dvoch rodoch).[12] V tomto smere je však charakteristický jeho postup: slovotvorným procesom zdôvodnil muž. rod *zreby, -ov,* ktorý podľa jeho výkladu prešiel do žen. rodu *zrebe, zrebí* (takúto kodifikáciu nezáväzne určuje SSJ), ale namiesto aj ním zdôvodneného

---

[9] I v nárečovej norme je veľká citlivosť v otázke rodu; príslušníka iného nárečia ľudia hneď pokladajú za Neslováka, ak proti miestnemu úzu povie napr. *je tu malý pec* (muž. r. *pec* vo vých.-slov. nárečiach), *krátky reťaz, zlý obyčaj* ap. Bol som svedkom veľkého rozhorčenia lekára, ktorý sa priam nepríčetne rozčuľoval: „Ako je možné, aby inteligent povedal moľa, keď je predsa ten moľ."

[10] Porov. E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* 4. vyd., Bratislava 1963, 157 kapitola Viacrodové substantíva a text v úvode: „Mnohé substantíva sa vyskytujú v hovorovom štýle, v nárečiach a v umeleckom štýle popri sebe v podobách dvoch rodov; často sú od seba odlíšené aj formálne." Uvádza napr. aj *pár — pára, nocľah — nocľaha, úval — úvala, priehrštie — priehršť.*

[11] Porovnaj isté ťažkosti v hovorovej reči i v písomných spisovných prejavoch so substantívami žen. rodu *snímka, požiadavka,* popri ktorých podľa českého úzu býva muž. rod *snímok, požiadavok.* Niekde sa ťažko vžíva požiadavka diferencovať muž. rod *zámok* (hrad) a žen. rod *zámka* (na dverách).

[12] „Mohla by sa azda popri nej [*zrebe,* žen. rod] používať aj podoba *zrebie,* na čo poukazuje sporadický výskyt v dnešných spisovných prejavoch." (V závere c. d., 45).

a dosť častého muž. rodu *zreby* pripúšťa aj str. rod *zrebie*, ktorého výskyt je celkom sporadický.[13]

Vidno teda, že by predsa len bolo treba riešiť kodifikáciu deverbatíva zo základu *zhreb-/zreb-* s väčším rešpektovaním bohatej rozmanitosti, s ktorou sa stretáme pri tomto substantíve aj v súčasnom spisovnom jazyku (i s prihliadnutím na starší vývin slovenčiny a na realitu nárečí). Trojrodovosť deverbatíva *zreby, zrebe, zrebie* je však v každom prípade pozoruhodnou jazykovou skutočnosťou v slovenskom jazyku, hoci ju aj kodifikácia nebude rešpektovať.

František Kočiš

JAZYK V INTERPRETÁCII UMELECKÉHO TEXTU

Výklad literárneho diela i napriek dnešným exaktným metódam analýzy a interpretácie má vždy v sebe čosi tajomné a príťažlivé. Proces odhaľovania skrytej podstaty, zašifrovanej krásy v umeleckom diele má všetky znaky citového vzrušenia a radosti z bezprostredného dotýkania sa, z bezprostredného nazerania a poznávania. Bez zveličovania to možno vzťahovať aj na zborník *O interpretácii umeleckého textu*.[1] Je to kniha vedeckého „rozjímania" o umeleckých útvoroch v literatúre: o šiestich básňach (Adam W a ż y k: *Električka*, Ján O n d r u š: *Studňa*, Miroslav V á l e k: *Zabíjanie králikov*, Zbigniew H e r b e r t: *Fortinbrasov žalospev*, Viliam T u r č á n y: *Začínajúci pracovný deň*, Milan R ú f u s: *Materstvo*) a o troch úryvkoch z prózy (Kazimierz B r a n d y s: *Ako byť milovaná*, J. C. H r o n s k ý: *Jozef Mak*, J. C. H r o n s k ý: *Smelý Zajko*).

Na motiváciu, zmysel, cieľ, na šírku i hĺbku interpretácie literárneho diela poukazuje S. Š m a t l á k v úvodných poznámkach. Jeho východisko je jednoduché, ale neúprosne logické a dôsledné. Latinská podoba slovesa vykladať je interpretor, -ari, -atus sum. Toto sloveso má dva významy:

---

[13] Podoba *zrebie* zo základu *zhreb-/zreb-* má oporu v deverbatíve *pazderie (pa--zder-* od slovesa *zderiem*), ku ktorému je aj podoba *pazder*. SSJ 3, 45 uvádza *pazder, -a*, mn. č. *-y*, ale ako zriedkavé i *pazder, -e* žen. r.
Nazdávam sa, že práve takýto postup mala redakcia SSJ zachovať aj pri deverbatíve *zrebe, zreby, zrebie*.

[1] *O interpretácii umeleckého textu*, zborník Pedagogickej fakulty v Nitre, Bratislava 1968.

vykladať, vysvetľovať a rozumieť, chápať, vedieť. Oba významy sú vo vzťahu logickej determinácie: nemôžem voľačo vykladať, vysvetľovať, ak to nepoznám, ak som to sám nepochopil. Otázku, čo pri interpretácii vykladáme, vysvetľujeme, S. Šmatlák rieši v zmysle striktných gnozeologických abstrakcií: vysvetľujeme vlastné poznanie predmetu, teda tak, ako sme ho pochopili. Toto konštatovanie je veľmi dôležité pri posudzovaní prístupu jednotlivých literárnych vedcov k interpretácii literárnych útvorov v zborníku.

Bolo by veľmi zaujímavé a poučné sledovať ďalej myšlienky S. Šmatláka i ostatných interpretov pri nazeraní na text literárneho diela. Postavili sme si však parciálnejšiu úlohu, užší cieľ: sledovať, ako pracujú interpreti umeleckého textu s jazykovou rovinou v texte, ako využívajú jazykové kategórie a zapájajú do interpretačného postupu jednotlivé jazykové plány (fonetiku, fonológiu, lexiku, morfológiu a syntax).

Konfrontáciu jazyka a ostatných zložiek literárneho diela robí S. Šmatlák na základe Mukařovského teórie o vzťahu slova a veci alebo javu už v úvodnom článku. Slovo ako prostriedok pomenovania je zložitý proces, v ktorom nejde len o vzťah pomenovania a veci; tu sa do vzájomného vzťahu dostáva celý významový systém jazyka s celým svetom vecí. Medzi oblasťou jazyka a svetom vecí-významov je ustavičné napätie, ktoré sa v slovesnom umení zosilňuje, pretože tu slovo nemá iba komunikatívnu funkciu, ale aj funkciu estetickú. Slovo sa tak stáva zdrojom novej a novej „sémantickej energie", môže nadobúdať aktuálne významy práve a najmä v poetickom kontexte, ale i v jeho interpretácii.

Pravda, toto je len rámec, naznačené možnosti chápania a potom aj využívania jazyka v interpretácii umeleckého textu. Jednotlivé pokusy o interpretáciu literárneho diela v zborníku už ukážu, ako sa v konkrétnej situácii pristupuje k jazyku. Uvidíme, že nie u každého interpreta je tento prístup rovnaký, že ani miera a spôsoby využívania jazykových prvkov ako nositeľov estetických hodnôt v literárnom diele nie sú rovnako intenzívne. V tomto zborníku sa črtajú dva základné spôsoby prístupu k jazyku v interpretačnom procese: buď sa interpretácia začína v jazykovej rovine a skúma sa konvergentnosť jednotlivých jazykových prvkov a jazykových situácií, ich vplyv na výsledný tvar literárneho diela, buď sa jazykom operuje ako dôkazovým materiálom asi v tom zmysle, že umelecký text má také a také kvality a potvrdzuje to aj jeho jazykové ustrojenie. V krátkosti by sme tieto dva prístupy k jazyku formulovali takto: alebo od jazyka k významovej štruktúre textu, alebo od významovej štruktúry k jazyku.

Prvou a podľa nášho názoru vynikajúcou ukážkou interpretácie básnického textu na jazykovej báze je interpretácia L. Pszczołowskej. V básni *Električka* vychádza z fonetického a fonologického plánu (na ktorý

viaže metrický typ a štruktúru verša), interpretuje lexikálnu a morfologickú rovinu (tu sa opiera najmä o lexikálnu a tvarovú homonymiu) a veľmi jemne a precízne pracuje s prvkami syntaktickej roviny básne. Pszczołowskej interpretácia vychádza teda z jazyka, z jednotlivých jazykových plánov; z jazykových kvalít básne usudzuje na jej oznamovaciu a poetickú silu.[2] Jazykové kategórie pomenúva a používa lingvisticky presne a adekvátne ich aplikuje v interpretačných postupoch. Tento spôsob interpretácie umeleckého textu — od jazykovej roviny k významu a zmyslu básne — osobitne sa vyzdvihol a ocenil v diskusii, v ktorej prvé miesto zaujal problém homonymie (lexikálnej a tvarovej, dokonca analogicky aj kompozičnej). V diskusii sa ďalej konštatovalo, že táto interpretácia ako usporiadanie vývodov podľa rovín jazykovej a tematickej organizácie diela je postup, ktorý sa výborne hodí aj ako metóda praktickej výučby analýzy na seminároch z poetiky (str. 32).

V nasledujúcich interpretáciách tento postup a v takej čistej forme už nenachádzame. Skôr naopak — v nich sa jazyk stáva pomocným, ilustratívnym materiálom, potvrdzujúcim to, čo sa zistilo vo významovom a poetickom pláne umeleckého textu. Napr. nasledujúci výklad básne *Studňa* explicitne priznáva „prvenstvo sveta pred jazykom" a že „zobrazená realita existovala tak povediac pred jazykovým stvárnením" (str. 40). Alebo toto konštatovanie: „Povšimnime si jeho pomalú, dôstojnú dikciu. Dosahuje sa viacerými činiteľmi. Predovšetkým používaním holých viet a tiež ich asyndetickým spájaním" (str. 46). — Autor tu síce pracuje s jazykovými kategóriami, ale k zmyslu básne sa dostáva cez obsah, to značí, že primárne si všíma globálny význam a zmysel básne, tvary a syntaktické konštrukcie iba sekundárne ako komplementárny prvok. Hlavný smer interpretácie ide od zmyslu k jazyku. Nasvedčuje tomu aj konštatovanie na str. 43: „Tomu zodpovedá i jednoduchá syntax: krátke, k sebe priraďované vety, napospol s holými vetnými členmi, len na troch miestach nájdeme rozvitý prívlastok".[3] Táto cesta interpretácie je schodnejšia, ľahšia, ale

---

[2] Interpretka svoje východisko formuluje takto: Na príklade tohto diela by som chcela ukázať, ako rôzne roviny jazykovej organizácie básne spolupôsobia pri utváraní jej definitívneho poetického tvaru (str. 18).

[3] Nevedno, čo P. W i n c e r pod rozvitým prívlastkom rozumie, ale v básni rozvitý prívlastok nie je. — Na istú neujasnenosť a nepresnosť v charakteristike syntaktických kategórií poukazuje i táto konštatácia: V syntaktickej rovine výraz *žaba na prameni* oddeľuje prísudok *(vytiahli potom)* od predmetu *(prilbu)*. — Čo však so spojením *žabu na prameni?* Aj toto spojenie treba syntakticky začleniť, v syntaktickej rovine totiž nemožno hovoriť o výraze, ale o vetnom člene. Spojenie *žabu na prameni* je tiež predmet v 4. páde k prísudku *vytiahli*. Predmet *prilbu* je konkretizáciou predmetu *žabu na prameni*. Rovnako aj formulácia „... sú mu (objektu) logicky priradené tri slovesá" (str. 41) nie je lingvistická. Ďalej konštatovanie, že „syntax sa stáva postupne zložitejšou" (str. 44) protirečí záveru na str. 43, ktorý sme vyššie odcitovali: tomu zodpovedá i jednoduchá syntax.

nevystačujúca pri takých textoch, ako je báseň. Hádam na to myslela A. Sławińska, keď v diskusii konštatovala: Ťažko je však hodnotiť akékoľvek dielo, ak vopred nevyznačíme vnútroštrukturálne funkcie básnických postupov, ktoré sa v ňom vyskytujú (str. 53).

Vo výklade Válkovej básne vychádza A. Bagin z veľmi zreteľného a v básni veľmi príznakového gramatického prvku — z infinitívu. Výstižne vysvetľuje štylistickú funkčnosť infinitívu ako slovesného tvaru širokou škálou skutočných i potenciálnych významov v kontexte celej básne, ale syntakticky ho ako „expresívnu zložku lexiky" izoluje, nezaraďuje ho do vetnej konštrukcie, syntakticky ho nevymedzuje. Toto zaradenie je ináč veľmi ľahké. Syntaktický pôdorys básne tvoria jednočlenné vety, v ktorých infinitív tvorí vetný základ.[4] A. Bagin tomuto infinitívu pripisuje funkciu jediného nositeľa expresívnosti. Nie je to presné. Nejde tu o expresívnosť, ale o širšiu kategóriu, o modálnosť a infinitív ako neurčitý slovesný tvar nemôže byť nositeľom modálnosti. Týmto nositeľom je celá jednočlenná veta, až v nej sa potom infinitív funkčne prehodnocuje.[5a] Pravdepodobne na to mierila L. Pszczołowska, keď v diskusii žiadala presné syntaktické zaradenie týchto viet s infinitívom (str. 67). Presné štruktúrne i konštrukčné zaradenie infinitívu bolo by interpretovi jednoznačne ukázalo, aká modalita má v básni prevahu, čiže aký postoj zaujíma básnik ku komunikovanej realite.

A. Bagin vo svojej interpretácii vychádza teda vcelku z jazykovej roviny, no s gramatickými jednotkami nepracuje tak presne ako L. Pszczołowska. Daktoré jeho konfrontácie jazykovej roviny s poetickou rovinou básne sú však originálne.

A. Popovič v interpretácii Turčányho básne Začínajúci pracovný deň jednoduchosť témy demonštruje i jazykovým plánom: „Všetko sa vybavuje v syntakticky prostých vetách, prevažne v parataxii(!). Táto (!)[5b] je „ľahšou" podobou syntaktického usporiadania, vyznačuje sa väčšinou jednoduchosťou a prirodzenosťou" (str. 92). — Podľa nášho názoru je to trochu zjednodušujúci pohľad na syntaktický pôdorys básne, lebo prvých päť veršov predstavuje pomerne komplikovanú stavbu jednoduchej vety. Explicitná priradenosť (parataxa) je iba medzi imperatívnymi vetami; veta *nechcem už rodiť zelinu* je priradená nepravou parataxou k predchádzajúcej vete *celú si ma rozor.*

Ďalšie miesto, ktoré ukazuje na aktívne zapájanie gramatiky do interpretačného postupu, nemožno akceptovať z metodologickej stránky. A. Po-

[4] J. Ružička *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku,* Bratislava 1956, 75.

[5a] J. Ružička, c. d., 76.

[5b] Bez akýchkoľvek postranných úmyslov chceme pripomenúť, že jazyková úroveň zborníka je vzhľadom na vedeckú úroveň seminára nevyhovujúca.

povič hovorí: „V priestore a v čase dochádza k metamorfóze zamlčaného podmetu, ktorého gramatický rod zjavne prezrádza objekt ženského rodu" (str. 92). Toto zapájanie gramatických kategórií sa nám vidí povrchové, vonkajškové. Termíny zamlčaný podmet a gramatický rod sú umelo a neorganicky začlenené medzi ontologické kategórie, ktoré tvoria základ výkladu a „nesú" ho; ako také nič nevysvetľujú, sú izolované.[6]

V ostatných prípadoch odvolávania sa na jazyk A. Popovič už postupuje zvyčajným spôsobom: jazykovými prvkami si dokresľuje alebo overuje to, čo interpretáciou zistil v iných polohách básne. Aj tu by bolo možné namietať proti niektorým označeniam syntaktických javov (napr. typ rozkazovacej vety apelatívnej výpovede, absencia interpunkcie stiera protiklad medzi jednotlivými typmi viet).

V interpretácii básne *Materstvo* (tu skôr možno hovoriť o rozbore, analýze básne) si interpret počína podobnou metódou ako jazykovedná štylistika. Priam štatisticky vypočítava jazykové prvky, ktoré charakterizujú štýl a poetickú rovinu básne (rozdelenie básne podľa gramatickej osoby, ktorá signalizuje prítomnosť básnického subjektu; výber slov podľa blízkych sémantických okruhov: slová z oblasti prírody, slová vyjadrujúce isté stavy, objektívnu činnosť človeka, slová z náboženskej oblasti atď.). Jednotlivé vrstvy slov, „lexikálne ustrojenie" básne je podľa interpreta celkom bežné, básnik „formovo neexperimentuje". V celkovom hodnotení básne interpret nenachádza druhý významový plán alebo rovinu symbolov (ako napr. v predchádzajúcich dvoch básňach), a tak sa nevyhnutne musí pohybovať v objektívnom, bežnom významovom okruhu básnického slova. Usiluje sa preto o maximum aj v čisto jazykovej rovine. Nedarí sa mu to vždy najmä preto, že striktne neoddeľuje jazykovú (v nej lexikálnu, morfologickú a syntaktickú) a poetickú (v zmysle poetiky ako náuky) rovinu. Napr. spojenie *drsný súd* ako syntagmu nemožno dávať do priameho súvisu s básnickou figúrou (oxymoronom).[7] Rovnako nemožno súhlasiť s používaním termínov *slovo* a *sloveso* v tom istom kontexte. Tak je to napr. na str. 112: „Opakované slovo *zaspievam* sa tak dostáva do významovej súvislosti s poslednou strofou druhej časti, v ktorej sloveso *zaspievam* vytvára raz anaforu a raz epizeuxu.[8]

[6] O niekoľko riadkov nižšie A. Popovič spojenie *zem celina* charakterizuje ako rozvitý prívlastok. Je to tá istá chyba, akú sme spomínali v poznámke 2. (Rozvitý prívlastok je dvojitou syntagmou, napr. *malý čierny psík.*)

[7] Spojenie *drsný súd* nie je potrebné hodnotiť ako syntagmu. Syntagma je totiž konštrukcia, syntaktický útvar, v ktorom je sémantika komponentov irelevantná. Spojenie *drsný súd* ako oxymoron má svoj významový pendant v lexike, kde sa hovorí o spojeniach (voľných alebo ustálených), v ktorých primárnou stránkou je sémantika alebo lexikálny význam.

[8] V tejto nezhode termínov nemožno vidieť iba nejaký formálny výrazový nedostatok. Každý jazykový prvok má v príslušnom jazykovom pláne iné gramatické zaradenie a tým môže nadobúdať potenciálne aj iné štylistické funkcie.

Druhý pokus o interpretáciu básne *Materstvo* sa zameriava na logické problémy interpretácie, konkrétne na interpretačný jazyk jazyka básne, na interpretačný metajazyk. Zvyšujúce interpretácie sa týkajú prozaického textu a pohybujú sa viac v oblasti kompozície, takže niet v nich osobitných poukazov na jazyk. Výnimkou je tu vari príspevok F. Mika *Prediktabilita čiže zákonitosť štýlu,* v ktorom sa pokúsil „štylistickou analýzou textu demonštrovať dôsledky istej koncepcie umeleckého štýlu" (str. 157), konkrétne postaviť tézu o prediktabilite štýlu, o opakovateľnosti alebo neopakovateľnosti prvkov v stavbe umeleckého diela. Keďže našou úlohou je sledovať jazykovú rovinu ako bázu a východisko v interpretácii literárnych útvorov, príspevok F. Mika si nebudeme osobitne všímať, lebo je napokon aj z pera eminentného lingvistu. Ani pokus o interpretáciu dielka Smelý zajko od J. C. Hronského z jazykovej stránky neprináša nič nové. Interpret si zväčša všíma syntax, z nej funkčné využitie priraďovania viet a vetných členov, asyndetické spájanie viet, ktoré podporuje bezprostrednosť a splývavosť dejov. J. Kopál si ďalej všíma využívanie dynamických jazykových prvkov (slovesá). Rytmizovanie textu podporuje aj striedanie jednoduchých viet a súvetí.

Z tohto sporadického a zaiste neúplného prehľadu odvolávaní sa na jazykové plány pri interpretácii literárneho textu nemožno robiť ďalekosiahle závery v prospech alebo neprospech lingvistiky alebo literárnej vedy. Jedno je potešiteľné, že skupina literárnych vedcov a jazykovedcov vystupujúca na tomto seminári urobila veľký krok vpred v pokuse o úmerné využívanie všetkých zložiek umeleckého textu v interpretačnom postupe. Táto úmernosť v participácii sa týka hlavne jazykovej roviny, ktorej najmä lexikálny a syntaktický plán interpreti miestami úspešne využívali na dešifrovanie poetických významov. Na konkrétnych príkladoch sme však ukázali na nedostatok presnej lingvistickej terminológie i na nepresnosť v určovaní gramatických kategórií. Nedostatok afinity jazykovej a poetickej (významovej) roviny v interpretácii umeleckého textu treba vidieť aj v tom, že kým v poetickej rovine interpreti operujú s prvkami celého jej systému, v jazykovej rovine pracujú iba s jednotlivými kategóriami alebo len s izolovanými jazykovými jednotkami. Interpreti svoj postup nekonštituujú úmerne na všetkých zložkách umeleckého textu, lebo nedoceňujú jazykovú bázu. Okrem príspevku L. Pszczołowskej ani jeden z interpretačných pokusov neaktivizoval naplno jazykovú rovinu.

Interpretácie umeleckého textu v zborníku ukazujú, že väčšie možnosti uplatnenia jazykovej roviny ako východiska sú skôr v poézii ako v próze. V básni je totiž maximálna kondenzácia jazykových prvkov s niekoľkými významovými rovinami, v próze sa jazyková rovina málokedy líši od objektívneho jazykového komunikátu. Interpretácia takého textu sa potom

z jazykovej stránky opiera o sémantický a syntaktický plán, no najviac o kompozíciu, v ktorej sa aj jazykové prvky hodnotia komplexne. Pravda, ani tu možnosť nových interpretačných postupov nie je obmedzená. Potvrdzuje to veľmi výrazne F. Miko v pokuse o prediktabilitu štýlu alebo nakoniec aj Š. Knotek v druhej interpretácii Materstva.

Na tej úrovni interpretácie umeleckého textu, ktorá reprezentuje zborník *O interpretácii umeleckého textu,* bola by teda potrebná ešte intenzívnejšia účasť jazykovej roviny, aby sa dosiahla — ako hovorí aj J. Kopál — súhra jazykového plánu štruktúry diela s jeho významovou zložkou. Exaktnosť interpretácie bude vyžadovať dokonalejšie zvládnutie lingvistickej teórie a jej presnejšiu aplikáciu. Potrebu lingvistickej teórie zdôrazňuje aj záver seminára, v ktorom sa J. Kopál vracia k významu lingvistickej poetiky pri rozbore literárneho diela v súvislosti so stále trvajúcim napätím medzi lingvistickou a literárnou štylistikou. A tak okrem pravidelných pracovných seminárov, v ktorých pokračuje Katedra slovenského jazyka a literatúry PF v Nitre, bolo by užitočné rozmýšľať o stretnutí lingvistov a literárnych vedcov na širšom fóre.

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum Vincenta Blanára

Jeden z popredných slovenských jazykovedcov docent dr. Vincent Blanár, DrSc., dlhoročný spolupracovník a v r. 1955—1966 člen redakčnej rady nášho časopisu, dožíva sa 1. decembra 1970 päťdesiatich rokov.

V. Blanár patrí do prvej povojnovej generácie slovenských jazykovedcov, ktorých vedecký profil sa začal formovať v období rozkvetu štrukturalizmu. Hneď na začiatku svojej vedeckovýskumnej činnosti Blanár aplikoval metódu štruktúrnej analýzy na štúdium v l a s t n ý c h m i e n (v knižnej monografii *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*, 1950). Aj neskôr sa vracia k problémom vlastných, najmä osobných mien. Skúma ich ako sústavu a prehlbuje ich teoretické štúdium. Jeho koncepcia štruktúrnotypologického výskumu osobných mien sa stretla s priaznivým ohlasom aj v cudzine.

Iná výskumná oblasť, kde Blanár dosiahol pozoruhodné úspechy, je h i s t o r i c k á l e x i k o l ó g i a. Viacerými štúdiami a knižnou monografiou *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961) prispel k lepšiemu poznaniu vývinu slovnej zásoby slovenskej národnosti ako aj k metodológii výskumu slovenských jazykových pamiatok. Vývin lexikálnych jednotiek sleduje v konfrontácii s dostupnými lexikografickými a jazykovozemepisnými údajmi. Celkový obraz dokresľuje konfrontáciou vývinu lexikálnych jednotiek a sémantických polí v slovenčine a v češtine alebo aj v iných, najmä západoslovanských jazykoch. Zamýšľa sa nad problémami zdomácňovania cudzích slov v slovnej zásobe spisovného jazyka. Stal sa u nás priekopníkom metodického postupu, ktorý využíva pojem lexikálno-sémantického poľa.

Neskôr sa Blanár zaoberal problémami dejín spisovnej slovenčiny. Prispel k hlbšiemu poznaniu a objektívnemu hodnoteniu jazykovedného diela Ľudovíta Štúra.

Od štúdia teoretických problémov historickej lexikológie dostal sa Blanár k slovenskej h i s t o r i c k e j l e x i k o g r a f i i. Pod jeho vedením a za jeho aktívnej účasti vypracoval kolektív historického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV návrh koncepcie slovenského historického slovníka.

Z problémov súčasného spisovného jazyka Blanára zaujali najmä praktické otázky jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Teoreticky sa zaoberal syntaktickými problémami pričlenenia.

Bibliografiu Blanárových prác a zhodnotenie jeho publikačnej činnosti prinesie časopis Slavica Slovaca.

Vincent Blanár je človek neobyčajne húževnatý, agilný a iniciatívny. Aktívne sa zúčastňuje na vedeckých konferenciách a zjazdoch. Je členom viacerých medzinárodných komisií a inštitúcií. Ako predseda Slovenskej onomastickej ko-

(pretože reč značí už určitú situáciu). Z toho vyplýva, že heslo v slovníku sa má skladať z dvoch zložiek: 1. slovo sa musí interpretovať na rovine jazyka (pomocou presných sémantických ekvivalentov), 2. heslo musí odrážať ekvivalentnosť aj na rovine reči, t. j. musí ukázať, ako možno zameniť východiskový jazyk v podmienkach jeho aktualizácie. Na francúzsko-ruskom materiáli autor ukázal, že pri preklade daného slova ide o špeciálne sémantické transformácie.

I. Poldauf vo svojom referáte poukázal na istý rozpor, ktorý vzniká medzi stále bohatšími výskumnými výsledkami lexikológie a medzi možnosťami ich aplikácie v lexikografii. Zdôraznil, že je dôležité nájsť spôsob preverenia výsledkov dvojjazyčnej lexikografie čiže vlastne spôsob preverenia ekvivalencie. Má to byť kontrola ekvivalencie podľa textu. Podľa dobrého slovníka by používateľ na základe ekvivalenčného materiálu a uplatnenia gramatických princípov mal mať možnosť vytvoriť „prijateľnú" vetu. Pravda, tento cieľ sa dá len ťažko dosiahnuť, najmä pri typovo rozdielnych jazykoch. Lexikografovi musí byť jasné, čo už do oblasti jeho problémov nepatrí; to však, čo patrí, musí sa uplatniť dôsledne. Metóda kontrastívnej analýzy textu, ktorou sa na základe kombinácie lexiky, gramatiky a syntaktických zásad dosiahne vyhovujúci preklad, má byť dôležitým preverením výsledkov slovníkových prác.

I. Grek-Pabisowa (Varšava) sa zaoberala problémom slovotvornej štruktúry lexikálneho systému v dvojjazyčných slovníkoch. Vychádzajúc zo skúseností na veľkom rusko-poľskom slovníku, prišla k výsledkom cenným pre slovníkovú prax najmä z hľadiska výberu slov.

Metodickými otázkami konfrontačnej lexikálnej analýzy sa zaoberal vo svojom referáte J. Kohout. Na základe detailnej analýzy jedného slovného druhu (prídavných mien v češtine a v ruštine) sa usiloval ukázať, ako sa člení mimojazyková skutočnosť prostredníctvom jednotiek slovnej zásoby. Ukázal, že analýza slovnej zásoby musí byť mnohoaspektová a že sa dá najlepšie robiť na báze slovného druhu. Na základe takejto konfrontačnej analýzy sa ukážu typické črty slovnej zásoby ako sústavy. Autor pripustil, že takýto program je maximalistický.

E. Sekaninová rozoberala najvlastnejší problém dvojjazyčného slovníka — význam lexikálnej jednotky. Vychádzala z chápania lexikálnej jednotky ako jednoty lexémy (zvukový obal slova) a semémy (obsah slova). Konfrontovaním ruštiny a slovenčiny predstavila referentka rozličné typy zhody a nezhody semém dvoch jazykov. Na základe týchto zhôd a nezhôd a s použitím názorných schém sa Sekaninovej podarilo vydeliť počet ekvivalentov v jednotlivých prípadoch. Určovanie ekvivalentnosti uvedenou metódou sa zdá spoľahlivé a realizovateľné v lexikografickej praxi.

Analýza lexikálnej jednotky a osobitne otázka vzájomného vzťahu jej obsahu a výrazu boli predmetom referátu M. O. Malíkovej. Hľadala, čo je rozhodujúce pri členení výrazového plánu na ekvivalenty. Podrobnou analýzou niekoľkých lexikálnych jednotiek v ruštine a slovenčine ukázala, že týmto rozhodujúcim činiteľom je to, ktorý sémantický prvok je z hľadiska pomenovania pre výrazový plán relevantný. Na základe tejto relevantnosti alebo irelevantnosti sém (sémantických prvkov) upozornila na odlišnosti skúmaných jazykov. Táto metóda má okrem toho, že je jedným zo spôsobov určovania ekvivalentu, aj význam čisto teoretický.

Metódy určovania ekvivalentu sa týkal vlastne aj referát D. Kollára. Referent vidí tento problém z hľadiska tzv. prekladového významu. Princíp tohto

významu sa mu javí v totožnom alebo rozdielnom pohľade na skutočnosť nositeľov dvoch rôznych jazykov. Pri štruktúre prekladového významu nemá ísť o prenášanie významovej štruktúry jedného jazyka do jazyka druhého.

Referát J. Filipca *(Ekvivalenty a synonymá v slovnej zásobe)* osvetlil pojem ekvivalencie na základe jej vzťahov k synonymii. Synonymá pritom autor pokladá za prostriedok vnútrojazykovej konfrontácie, ekvivalenty za prostriedok konfrontácie medzijazykovej. Mnohé styčné body medzi obidvoma javmi mu pomáhajú teoreticky spresniť pojem ekvivalentu a vydeliť jeho základné typy. Lexikálne ekvivalenty rozlišuje podľa rozdielnej úrovne abstrakcie. Na prvom stupni abstrakcie (význam lexikálnych jednotiek) skúma ekvivalenty (podobne ako synonymá) z hľadiska formy, významu, štylistickej kvality, z hľadiska syntagmatických a paradigmatických vzťahov, frekvencie ap. Objasňuje sa tu chápanie ekvivalentov ako prvkov čiastkových štruktúr a systémov obidvoch porovnávaných jazykov. — Pod abstrakciou druhého stupňa sa rozumejú ekvivalenty zahŕňajúce všetky významy lexikálnych jednotiek východiskového jazyka.

Výklad E. Kučerovej o slovných spojeniach vychádzal z postavenia a fungovania slovných spojení v slovnej zásobe a zameriaval sa na ich využívanie (ako exemplifikačného prostriedku) v slovníkoch. Jadrom výkladu bolo určiť hodnoty jednotlivých spojení ako jednotiek exemplifikácie. Šírka sémantickej náplne členov voľných spojení sa ukázala ako najlepšie kritérium na určenie tejto exemplifikačnej hodnoty.

Frazeologickými ekvivalentmi sa zaoberal referát Vl. Červenej a E. Pokornej. Autorky na materiáli ukrajinsko-českého slovníka rozoberali jednotlivé typy frazeologizmov a jednotlivé typy im zodpovedajúcich ekvivalentov. Zaoberali sa aj štylistickým hľadiskom pri voľbe ekvivalentov, otázkou synonymných frazeologických jednotiek a problémom výberu frazeologizmov do slovníkov.

Okruh tretieho dňa zahŕňal problematiku, ktorú predstavuje lexikálna jednotka v lexikografickom spracovaní. K otázke výberu slov hovorila N. Djordjevićová (Beograd). Zamerala sa na problém výberu niektorých slovných skupín, napr. slovesné podstatné mená, prídavné mená a príslovky odvodené zo slovies, prechýlené mená a pod. Ako kritériá pre ich výber určila v dvojjazyčnom strednom slovníku najmä ich frekvenciu, hláskoslovné zmeny pri odvodzovaní a existenciu ekvivalentov v reláciách oboch jazykov.

Referát Z. Sochovej sa týkal otázky univerzálneho heslového štandardu ako podkladu pre dvojjazyčné slovníky. Príslušnosť k lexikálnemu štandardu určuje index uzuálnej dôležitosti slova. Je výslednicou najmä týchto činiteľov: frekvencie slovného prostriedku, funkčnej a sémantickej použiteľnosti slova a štruktúrnej závažnosti lexikálneho prvku. Majú v ňom byť zastúpené relatívne všetky zložky celonárodnej slovnej zásoby s vylúčením prvkov periférnych, ustupujúcich a izolovaných.

M. Filkusová v referáte *Zástoj cudzích slov v spisovnej ruštine a ich spracovanie v slovníku* si všímala dopĺňanie slovnej zásoby spisovnej ruštiny preberaním cudzojazyčnej lexiky. Pokúsila sa vymedziť pojem cudzie a prevzaté slovo. Z hľadiska dvojjazyčného slovníka upozornila na základe porovnávania ruského a slovenského materiálu na skutočnosť, že popri významovej totožnosti cudzích slov v obidvoch jazykoch sú časté prípady významového odklonu, posunu, ktoré bývajú úskalím prekladateľskej praxe.

V. Dorotjaková sa zaoberala otázkou sémantizácie v dvojjazyčnom slovníku. Zahŕňa do tohto pojmu všetko, čo pomáha vymedziť okruh použitia, šírku platnosti istého ekvivalentu, t. j. štylistické a odborné skratky, gramatické údaje relevantné pri vydeľovaní nového významu, exemplifikáciu a vysvetlivky (pomocou synoným, opisov atď.). Na konkrétnom materiáli (v prekladovom slovensko-ruskom slovníku pre slovenského používateľa) ukázala, že lexikálne sústavy dvoch jazykov sa nekryjú, ani keď ide o dva blízke jazyky.

Podiel morfológie na štruktúre slovníkov bol témou referátu L. Kroupovej. Všimla si morfologický prvok ako jeden z konštituujúcich prvkov formálnej i významovej stránky slova ako lexikálnej jednotky. Morfologické kategórie signalizujú významové rozdiely, sú sémantickými faktormi, morfologické prvky v slovníku sú prvkami informatívnymi. Špecifickosť morfologickej problematiky v dvojjazyčných slovníkoch spočíva v typologických rozdieloch jazykov.

J. Jehličková predniesla referát o metóde výskumu rekcie ruského slovesa a o jeho uplatnení v lexikografickej práci. Tak sa postupne vytvorí svojrázny slovník, v ktorom budú symbolicky zachytené rekčné schémy každého slovesa a lexikálne rady substantív patriacich do týchto schém. Syntagmatikou prísloviek v dvojjazyčnom slovníku ako súčasťou exemplifikácie slovníkových hesiel sa zaoberala Z. Šromová. Ukázala spájateľnosť prísloviek s ostatnými plnovýznamovými slovami a roztriedila typy takýchto syntagiem.

K. Hais na anglickom materiáli ukázal sémantickú charakteristiku tzv. veľkých hesiel, najmä slovies.

Posledný deň rokovania bol venovaný koncepcii veľkého slovensko-ruského slovníka a diskusii o ňom. Návrh vypracoval kolektív lexikografov z Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV. Pri koncepcii sa vychádzalo z bohatých skúseností tohto kolektívu na Veľkom rusko-slovenskom slovníku. Špecifické problémy chystaného slovníka si však vyžadujú v mnohom odlišný prístup. Týka sa to napr. výberu slov (slovník bude zameraný najmä na slovenského používateľa), ale i spracovania. Účastníci konferencie návrh prediskutovali a v zásade s jeho podobou súhlasili.

Smolenickú konferenciu možno hodnotiť ako závažnú udalosť v oblasti lexikológie a lexikografie, a to nielen v rámci našej vedy, ale i z hľadiska širšieho. O konferenciu mali záujem známe lexikologicko-lexikografické pracoviská v zahraničí, najmä slavistické. Vystúpenie delegátov z týchto pracovísk bolo kladom podujatia. Kladnou stránkou bolo i to, že účastníci konferencie vopred dostali jednotlivé referáty. Táto okolnosť aspoň trocha pomohla odľahčiť inák veľmi prehustený pracovný program. Množstvo referátov uberalo čas diskusii, ktorá má byť živou konfrontáciou názorov. I tak však odznelo vyše 70 diskusných príspevkov. Po bratislavskej konferencii (1952) a lexikografickej porade v Piešťanoch (1959) pokračovalo sa v diskusii medzi zástancami pražskej a bratislavskej školy. V diskusiách. no najmä v referátoch sa prejavovala často nejednotnosť prístupov i metód a s tým súvisiace nezhody v terminológii. Túto pestrosť však nemožno hodnotiť záporne. skôr ju treba chápať ako príznak živosti vo vede. Kladom konferencie bolo aj nadviazanie vzájomných kontaktov medzi zahraničnými a domácimi účastníkmi. Medzi najdôležitejšie úlohy, ktoré sa prijali na záver konferencie, patrí vydať zborník z materiálov tejto konferencie a vypracovať pojmoslovie lexikológie a lexikografie.

M. Pisárčiková — E. Smiešková

F. Miko, *Estetika výrazu.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1969. 292 strán

Rozsiahly súbor Mikových štúdií vydal Kabinet literárnej komunikácie pri Pedagogickej fakulte v Nitre ako prvý zväzok „Štúdií". Do zborníka sú zahrnuté prevažne staršie štúdie, ktoré vyšli v jazykovedných časopisoch, zborníkoch, v literárnovedných časopisoch atď. Daktoré z príspevkov sú prepracované, rozšírené, doplnené, ale nemenia základný charakter súboru; ide o analýzy umeleckých textov, presnejšie: textov umeleckej prózy. Sústredenie analýz na jednu štýlovú oblasť, na štýl umeleckej prózy má svoje výhody, no pre štylistickú teóriu, ktorá chce mať všeobecnejšiu platnosť, má takéto obmedzenie aj výrazné nevýhody. Preto sa — možno predpokladať — dostáva do titulu diela nie „štylistická teória výrazu", ale iný, v určitom zmysle ešte všeobecnejší pojem „estetika" výrazu. Tento fakt determinuje svojím spôsobom nielen jednotlivé konkrétne analýzy umeleckých diel, štýlu umeleckých individualít, ale aj celkovú Mikovu teoretickú koncepciu — tzv. teóriu výrazu. Pretože sa táto teória zameriava na analýzu textov s estetickým príznakom, teda ani nie na celú oblasť umeleckého štýlu (chýba oblasť poézie a drámy), nemožno túto teóriu charakterizovať ani ako všeobecnú teóriu štylistiky, ani ako systematickú teóriu umeleckých štýlov, ba ani štýlu umeleckej prózy, hoci analýzy umeleckej prózy sú podané najširšie a najhlbšie. Tak aj napriek tomu, že si F. Miko vo všeobecne zacielených príspevkoch kladie za cieľ nahradiť doterajšie štylistické teórie, nie je možné uznať všeobecnú platnosť tejto teórie pre spomenutú „tradičnú" obmedzenosť na estetickú, umeleckú oblasť, ďalej preto, že sa nerozoberá problematika štýlov a štylistiky systematicky, ani sa hierarchicky nevybudoval celý systém pojmov a výskumných metód vhodných pre výskum jednotlivých štylistických kategórií, javov, útvarov, procesov atď.

O všeobecnú platnosť teórie výrazu — t. j. o subsumáciu všetkých štýlových oblastí a javov pod zovšeobecnenú estetickú koncepciu štýlu — sa síce autor usiluje v úvodných štúdiách, ale celkove sa mu tento cieľ nepodarilo dosiahnuť. Je to tak napr. pre „lingvistickú podmienenosť výrazovej koncepcie" (7), ktorú sa Miko v teoretickej sfére snaží síce prekonať, predbehnúť ju, predstihnúť, ale pri konkrétnych analýzach oboma nohami stojí na pôde jazykových a lingvistických analýz (porov. napr. *Protiklad lyrického tvaru a epického vyjadrenia* 133 n., *Štruktúra, predikabilita, zákonitosť* 222 n., *Hečkovský expresívny živel* 60 n. ap.). Okrem iného ostávajú konkrétne štýlové analýzy v prevažnej miere jazykovednými aj preto, že Miko pomerne málo pracuje s čiro estetickými a literárnovednými javmi a kategóriami. Ba aj vtedy, keď s nimi pracuje, budia dojem nevyhranenosti a neurčitosti, napr. estetická hodnota (185), jazyková estetika (184), životná motivácia estetickej štruktúry (187), základom stavby umeleckého diela je primárne kontrast rušivého a vyrovnávajúceho prvku (189), „konkrétne" umenie (189), dekoratívne umenie (189), estetický tvar (190), estetický kontrast (167), estetický objekt (190), estetická miera (198 n.), lyrika a sujet (200), asymetria života a sujetu (167), estetické „Aha!" (202), lyrika, lyrickosť (166 n.), lyrizovaná epika (168).

Ak sa teória výrazu chce rozísť s doterajšími štylistickými, resp. i literárnovednými teóriami o analýzach umeleckých textov, nemôže pri vlastných analýzach používať pojmy a termíny zo staršej teórie (je to tak napr. pri charak-

teristikách prostriedkov z jednotlivých štýlových vrstiev, pri označovaní štylistických kategórií, hoci aj tie používa autor neraz vo viacerých významoch — porov. pojem „štýl" a iné).

F. Miko má správnu zásadu: všímať si pri analýzach umeleckých textov estetické kritériá, estetické javy, pravda, na meranie daných estetických, umeleckých, literárnych hodnôt, javov ap. nestačí vždy aspekt jazykovedca. Preto sa miera hodnotenia a metódy interpretácie nezdajú čitateľovi vo všetkých prípadoch úmerné a adekvátne. Z týchto príčin nemožno Mikovu novú teóriu dobre porovnávať ani s existujúcimi domácimi štylistickými a literárnovednými teóriami (hoci pri konkrétnych analýzach stojí najbližšie k nim), ani s cudzími, zahraničnými štylistickými a literárnovednými teóriami, lebo v diele sa Miko s nimi nevyrovnáva (iba ak výnimočne, napr. str. 134, 135, 139, 234) — a tak máme pred sebou „samorast" zaujímavých proporcií, osobitých tvarov i vnútorného napätia.

Uvedomujeme si, že v tejto našej krátkej recenzii sa nemôžeme zaoberať všetkými problémami, ktoré Miko vo svojich rozsiahlych štúdiách spracúva, ale sústredíme pozornosť na daktoré teoretické otázky, pojmy, termíny, vzťahy štylistických javov a na podaktoré konkrétne postoje a hodnotenia autora, ktoré sú sporné, problematické, alebo aj neprijateľné.

Hneď na začiatku sa F. Miko vyrovnáva so základnými štylistickými pojmami a teoreticky ich zdôvodňuje, stavia určitú hierarchiu javov i pojmov v oblasti výskumu umeleckého diela. Citujeme: „Ukazuje sa, že spoľahlivým a teoreticky nosným východiskom pri skúmaní estetickej tvárnosti literárneho diela môže byť len všeobecná štylistika" (str. 3).

Aj keď autor chápe estetično ako závažný faktor pri tvorení i percepcii umeleckého diela, jednako sa nazdávame, že pri estetickej tvárnosti umeleckého diela (i literárneho diela) nemožno vychádzať len zo všeobecnej štylistiky. Oveľa bližšie by stála teória estetickej analýzy umeleckého diela, teória umeleckého štýlu, pretože všeobecná štylistika sa zaoberá najvšeobecnejšími štylistickými kategóriami (funkčnými štýlmi, štylistickými hodnotami, štylistickými faktormi, typológiou štýlov, štýlových javov, hierarchizáciou a systematizáciou štylistických javov, vrstiev, príznakov, prostriedkov, postupov atď.). Kategórie, ako napr. individuálny štýl, štýl umeleckého diela, štýl jazykového prejavu, sú predsa len v hierarchii štylistických javov javmi nižších rovín a patria do všeobecnej štylistiky iba ako zovšeobecnené kategórie s príslušnou systémovou charakteristikou a zaradením. Preto v úvode k Estetike výrazu čitateľa zaráža, že sa hneď v ďalšom odseku hovorí o analýze umeleckého diela a o „troch rovinách styku s krásnou literatúrou" (3).

F. Miko podáva aj definície základných pojmov. Na viacerých miestach charakterizuje a definuje kategóriu štýl, pravda, širšie chápanie sa tu kríži s úzkym chápaním, prekrývajú sa vyššie a nižšie kategórie štýlu, takže neraz nevieme, o ktorú kategóriu, o ktorý jav Mikovi v konkrétnom prípade ide. „Štýl potom vyčerpáva umeleckú podstatu diela" (5) a ďalej v tej istej vete: „je totožný vlastne s tým, čo voláme *umeleckou štruktúrou* diela" (podč. Miko). Ak teda štýl skutočne vyčerpáva umeleckú podstatu diela, ide o kategóriu umelecký štýl, a to umelecký štýl literárneho diela, nie umelecký štýl v širšom zmysle. Mikovi tu splynuli dve rozdielne kategórie, a to jazykový štýl umeleckého diela a literárny štýl umeleckého diela. Ďalšiemu nebezpečnému stotožneniu, t. j. stotožneniu štýlu a umeleckej štruktúry, sa vyhol v tom zmysle, že ich bude

„predsa len rozlišovať" (5). Aj keď súhlasíme s F. Mikom, že štýl jazykového prejavu má integračnú funkciu (to je napokon stará známa vec — všeobecne v štylistike uznávaný názor), nedomnievame sa, že by z tohto dôvodu bolo treba zrovnoprávniť, vyhlásiť za homogénne, „i keď len v istej svojej časti" — ako to robí Miko (5), javy heterogénne, prvky a javy nerovnorodé (napr. postavy, téma, kompozícia, sujet atď.).

Na vyhlásenie rovnorodosti a rovnocennosti témy a jazyka mu slúži pojem „výrazová platforma", no ani tento pojem Miko dostatočne nedefinuje, ani nerozvádza. Hneď prechádza k pojmu „výrazová rovina", ktorý definuje ako „to, čo zrovnoprávňuje všetky ingredienty umeleckého diela" (5). „Štýl je súhrnom istých výrazových hodnôt" (6) — pričom parciálne hodnoty sú podľa Mika napr. expresívnosť, emocionálnosť, figuratívnosť (metaforickosť), kolorit ap. (5—6). Tieto výrazové hodnoty či kvality autor nijako nekonfrontuje s umeleckou hodnotou a estetickou hodnotou, čo by bolo pri širokom východiskovom chápaní štýlu umeleckého diela celkom prirodzené. Ako vidíme, od náznakov chápať štýl zoširoka, pričom Miko nevymedzil vzťah tejto kategórie ani k individuálnemu štýlu, ani k funkčnému umeleckému štýlu (jazykovému ani literárnemu), sme stále na rovine kategórie jazykového (nie umeleckého, literárneho) štýlu umeleckého diela. Dokazujú to výrazové kategórie, na ktorých Miko svoju výrazovú koncepciu štýlu postavil, výrazové hodnoty, ktoré v štýle umeleckého diela zisťuje a pojmová sústava (i terminológia), s ktorou táto výrazová koncepcia štýlu pracuje (porov. 6—7 a inde). Teória analýzy jazykového štýlu umeleckého diela nemôže suplovať ani všeobecnú teóriu funkčných štýlov, štylistickú systematiku a metodológiu, ani všeobecnú štylistiku (synchrónnu, historickú, porovnávaciu atď., teoretickú, praktickú atď.). Výrazová koncepcia štýlu, ak by teda chcela mať všeobecnejšiu platnosť, musela by pracovať so širším materiálom, ako je materiál umeleckého štýlu, kde umelecká a estetická funkcia a hodnota špecificky ovplyvňujú výrazové prostriedky a výstavbové postupy v umeleckom jazykovom prejave. Poučná by bola aplikácia tejto koncepcie na materiál z oblasti odborného a publicistického štýlu.

„Štýl... manifestuje sa ako prchavý fenomén..." (9) — no štýl ako konštantná jazyková kvalita nielen umeleckých, ale aj neumeleckých prejavov by prestal byť „prchavým fenoménom" a konštituenty štýlu by sa vymedzili a charakterizovali pozitívnejšie a konkrétnejšie, keby táto teória platila pre všetky štýly. Mikova teória výrazu má však značné nevýhody a obmedzenia, a to celkom prirodzene, pretože dnes už je známe, že všeobecne platnú štylistickú teóriu nemožno postaviť na teórii jedného funkčného štýlu, ani umeleckého.

Ak na str. 6 charakterizoval Miko kategóriu štýl vo vzťahu k umeleckému dielu ako „súhrn istých výrazových hodnôt", tak na str. 12 charakterizuje hovorový štýl takto: „A táto súhrnná výrazová kvalita, to je už vlastne štýl, v danom prípade hovorový štýl." Alebo na tom istom mieste: „Štýl je konfigurácia výrazových vlastností v prejave." (12) Zlepšená definícia vyzerá takto: „... štýl je dynamická konfigurácia výrazových vlastností v jazykovom prejave" (12). Ako vidieť, pri vymedzovaní takej zložitej a heterogénnej kategórie, akou je napr. funkčný jazykový štýl, sa berie do úvahy iba konfigurácia výrazových vlastností, hoci pri funkčnom jazykovom štýle máme do činenia s bohatou hierarchiou štýlových javov a kategórií — nemožno teda funkčný jazykový štýl definovať a určiť v podstate tými istými vlastnosťami ako štýl umeleckého diela, slovom kategóriu z celkom inej roviny. Okrem toho sa Miko

dostáva do protirečenia, keď buduje svoju teóriu výrazu na analýze umeleckého diela, preskakujúc hneď z diela na funkčný jazykový štýl, slovom z parolového javu na languový jav (pozri str. 14—15). Autor píše: „Jedinečný štýl, v ktorom sú výrazové kategórie reprezentované jedinečnými, individuálne zaostrenými výrazovými hodnotami, je záležitosť parole." (15)

Nie je teda vôbec jasný prechod od javov parole k javom langue, od parolovej štylistiky k languovej štylistike, nevedno, ako sa možno od parolových javov dostať k teórii štylistiky a k všeobecnej štylistike, ako sa tvrdí na začiatku v úvode práce.

Výrazovej teórii nepomôže konštatácia, že „ikonickosť je základnou, východiskovou vlastnosťou výrazovej sústavy" (17) a hneď: „Pre ikonickosť sme už nijakú nadradenú vlastnosť nevedeli zistiť." (17) Ak ide o výrazovú teóriu štýlu či štýlov (teda o všeobecnú štylistiku) — či možno tvrdiť, že ona platí i pre odborný štýl a hovorový štýl? Ďalej totiž Miko dodáva: „Iné základné výrazové kategórie sme okrem ikonickosti a operatívnosti už nezistili." Kým sa v určitej teórii neurobí detailná klasifikácia, hierarchizácia a diferenciácia, špecifikácia javov, ťažko predpokladať jej širší dosah a všeobecnú platnosť. Týka sa to tak celej teórie, ako aj jednotlivých zistení a východísk.

Ak by sme aj napr. uznali protiklad zážitkovosť — pojmovosť, ťažšie je uznať protiklad subjektívnosť — sociatívnosť, pretože oproti subjektívnosti by sme predpokladali objektívnosť a oproti individuálnosti — sociatívnosť atď. (19)

F. Miko sa pri konkrétnych analýzach štýlov umeleckých diel a individuálnych štýlov autorov sústreďuje na problematiku umeleckej prózy. Pri jeho analýzach obdivujeme množstvo postrehov, jednotlivých pozorovaní a konfrontačnú schopnosť. No nemožno nevidieť, že mu nejde o hlbšie prepracovanie doteraz známych pojmov a poznatkov, ani o vedeckú kategorizáciu javov umeleckej prózy, ale o zistenia izolované, platné v danom okruhu umeleckých javov a individualít.

Nejasné sú neraz nielen bežné pojmy rozprávanie, vyprávanie, rozprávač, vyprávač, autorská reč atď., ale aj usúvzťažňovanie javov: autorská reč a epický obraz (40), expresia — expresivita/expresívnosť — expresionizmus — expresivizácia (60 n., 110 n.), expresia — impresia, expresívnosť — impresívnosť (63), subjektívnosť — expresívnosť — lyrickosť (162 n. a inde). O terminologickej uvoľnenosti svedčia tieto výrazy: lyrický tvar (138), lyrické prúdenie (165), lyrický výlev (135, 141), lyrická poloha (141), lyrický podtón (164), lyrické „ambície" (164), lyrický náboj (163) atď.

Nielen mnohé nové pojmy a termíny by si zaslúžili v tejto práci podrobnejšie osvetlenie a definovanie, ale aj mnohé konštatácie. Za všetky uvádzame aspoň jeden príklad: „Epický materiál, sujet, sa vyznačuje sebe vlastnou súdržnosťou, je silne asymetrický (je to motivované asymetriou života) a ťažšie sa poddáva estetickej miere. V tradičnej epike kladie asymetria sujetu rozhodný odpor voči tejto miere a epický tvar má vždy, aspoň navonok, podobu samorastu." (167) V tomto texte nerozumieme pojmom: asymetria života — jej vzťah k asymetrii v epickej próze, k asymetrickému epickému materiálu; nevieme, aký je podľa Mika vzťah reality k umeleckému kódu v tradičnej epickej próze, v lyrizovanej próze, v modernej próze atď. Aká asymetria kladie v tradičnej epike (t. j. epickej próze?) rozhodný odpor? Môže vychádzať lyrika z „uvoľňovania súdržnosti faktov" (Hamada!)? A „žije výdatne z asociácií a z fantázie" (167) — tu F. Miko podáva naplno ruku esejizácii.

Na takom malom priestore, ako je táto naša recenzia, nemôžeme podať podrobnú analýzu, ani podrobnú charakteristiku Mikovej teórie výrazu a jednotlivých konkrétnych analýz umeleckých diel z oblasti slovenskej prózy. Poukázali sme iba na daktoré aktuálne problémy z teórie štylistiky, z teórie funkčných štýlov a metodológie štylistických analýz. Preto predpokladáme, že sa k tejto zaujímavej a podnetnej práci budeme nielen my, ale aj ostatní bádatelia v oblasti štylistiky, teórie literatúry a estetiky vyjadrovania a výrazu opätovne vracať, preverovať jej nosnosť, aby sme mohli spravodlivo určiť jej miesto a význam v rade súčasných štylistických a literárnovedných teórií.

Považovali sme za svoju povinnosť postaviť sa k Mikovej práci kriticky, pretože si kladie vedecké ciele na prvé miesto, pretože ide o novú teóriu, ktorá sa hlási do života. Prax sama overí a overuje jej životaschopnosť.

M. Ivanová-Šalingová

OPRAVY

V 2. č. Slovenskej reči sa v príspevku I. Ripku *Cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka* stala nepríjemná chyba: na str. 121 chýba prvý riadok, takže veta zo str. 120—121 je neúplná. Celá veta správne má znieť takto: Obyvateľské meno má mať podobu *Sacramentan* a príd. meno *sacramentský* (práve pre túto podobu — resp. jej význam v slovenčine — kvalifikuje SSJ názov mesta ako nesklonný).

V 5. č. Slovenskej reči v príspevku J. Kačalu *Intenčná hodnota slovesa* oprsať je na str. 274 (2. r. zhora) chybne „ofúknuť proti sfúknuť" namiesto správneho *ofúknuť* proti *fúknuť*.

V tom istom čísle na str. 314 v rozličnosti M. Marsinovej zaradila tlačiareň chybný 5. r. zdola, takže sa celkom stráca zmysel viet, ktoré znejú takto: To by mohlo byť svedectvom, že sloveso *ozdravieť* v pôvodnom význame azda trochu ustupuje. Pritom je však hodné povšimnutia, že príslušné faktitívum *ozdraviť*, bohato doložené od štyridsiatych rokov, teda skutočne nový a živý prvok slovnej zásoby v publicistickom štýle, sa len obmedzene používa v pôvodnom význame (napr. *ozdraviť pastviny zamorené cudzopasníkmi; zelené rastliny ozdravujú ovzdušie*), ale zato priam očividne pribúdajú doklady na význam „vytvoriť eticky alebo hospodársky zdravé ovzdušie, zdravé vzťahy niekde, v niečom zlepšiť niečo": ozdraviť *a vlastne stvoriť slovenskú literárnu kritiku* (SP 1951); *pokus o reformu pozemkovej dane (v r. 1948), ktorou sa mali* ozdraviť *štátne financie* (tlač 1949); *zámernými hospodárskymi opatreniami* ozdraviť *vegetačné pomery* (tlač 1956) ap.

ROZLIČNOSTI

O skloňovaní slova pani. — O skloňovaní podstatného mena *pani* v súčasnej spisovnej slovenčine platia tieto poučky: Slovo *pani* sa skloňuje iba vtedy, keď stojí samostatne alebo keď je nadradeným členom rozvitého výrazu, t. j. keď je rozvité zhodným (prepozitívnym) alebo nezhodným (postpozitívnym) prívlastkom: *(mladá, stará) pani, (mladej, starej) panej, (mladú, starú) paniu, s (mladou, starou) paňou, (mladé, staré) panie, (mladých, starých) pani, (mladým, starým) paniam, o (mladých, starých) paniach, s (mladými, starými) paniami; pani domu, panej domu* ... Rovnako sa skloňuje slovo *pani* v archaických ustálených spojeniach typu *veľkomožná pani, milostivá pani* ... a tak isto sa skloňuje aj zložený výraz *milosťpani*. Ako prívlastok je slovo *pani* nesklonné: *pani Nováková, pani Novákovej, pani Novákovú* ...; *pani hostinská, pani hostinskej, pani hostinskú* ...; *pani učiteľka, pani učiteľky, pani učiteľke, pani učiteľku* ...; rovnako v spojeniach *pani suseda, pani majstrová, pani farárka, pani matka, pani svokra* a pod.[1]

Z uvedených poučiek vyplýva, že napríklad v spojeniach *veľkomožná pani, urodzená pani* sa slovo *pani* skloňuje, kým v opačných spojeniach *pani veľkomožná, pani urodzená* slovo *pani* ostáva nesklonné.

Zdá sa však, že používanie substantíva *pani* pôsobí v praxi isté ťažkosti. Stretávame sa s dvojakými odchýlkami od súčasnej spisovnej normy. Niekedy sa slovo *pani* ponecháva nesklonné aj vtedy, keď sa má obmieňať, inokedy sa zase naopak skloňuje vtedy, keď má ostať nesklonné. Napríklad vo vete *Napokon zistí, že za istou* pani (!) *kráčal akýsi neznámy* ... (Smena, 14. januára 1970) je nesklonný tvar *pani* použitý nenáležite.[2] Má tu byť tvar *paňou*, keďže slovo *pani* stojí samostatne. Príklad na odchýlku opačného rázu, t. j. na skloňovanie slova *pani* v polohe prívlastku uvádza L. Dvonč zo školského prostredia.[3]

Častejšie vznikajú ťažkosti pri používaní podstatného mena *pani* v množnom čísle, v ktorom sa slovo *pani* vyskytuje zriedkavejšie ako v singulári. V pluráli je zriedkavá najmä nesklonná podoba slova *pani*. Normatívne príručky spisovnej slovenčiny vôbec nezaznamenávajú spojenia typu *pani učiteľky* v množnom čísle. V tomto bode treba poučky o skloňovaní slova *pani* doplniť. L. Dvonč (c. m.) na otázku o skloňovaní substantíva *pani* dáva jednoznačnú odpoveď, že v spojeniach typu *pani učiteľka* slovo *pani* ostáva nesklonné aj v pluráli: *pani učiteľky, pani učiteliek, pani učiteľkám, o pani učiteľkách, s pani učiteľkami*. Dvončovo stanovisko možno podoprieť dokladmi z literatúry, i keď nie sú početné:

[1] Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu*, § 92 a *Morfológia slovenského jazyka*, 111—112.

[2] Na rovnakú chybu v spojení „hľadám pani k deťom" namiesto *hľadám paniu k deťom* upozornila E. Kučerová v *Jazykovej poradni 5*, Bratislava 1968, 203—204.

[3] L. Dvonč, *Zo skloňovania slova pani*, Kultúra slova 4, 1970, 61—62.

Tieto a podobné vtipy rozprávali si *pani učiteľky* z okolia v meste na trhu... (Tajovský) Malibi radšej *paňi matki* cérki svoje... k čítaňú kňíh užitočních privjesť... (Slovenskje národňje novini I, 1845)

Ale v literatúre sa stretneme aj s dokladmi na skloňovanie slova *pani* v polohe prívlastku. Napr.:

Pani notárka... prehodila ručník cez chudé plecia a šuchla záhumním *k panej radnej.* (Vajanský) Všade sa hovorilo... o šatách *panej podsudcovej.* (Vajanský) *Panie susedky* celkom vystali. (Vajanský) Tu toho mora mnoho neužijete — hovorili Pavlovskí (!) *panej Zine.* (Jilemnický)

Uvedené príklady hodnotíme ako svedectvo neustálenej normy v staršom období spisovnej slovenčiny. Stojí za povšimnutie, že v dvoch dokladoch z Vajanského je tvar *panej* v susedstve substantivizovaného adjektíva s koncovkou *-ej: panej radnej, panej podsudcovej.* Podobnou tvarovou asimiláciou si možno vysvetliť aj niektoré iné doklady. Napr.:

Ja idem uvedomiť milostivú *paniu kráľovnú.* (Hviezdoslav)[4] Ona bola jeho jedinou *paňou „urodzenou"*, ostatné dámy boli len jednoducho pani Strnádka... (Jégé)

V niektorých prípadoch rozhodovali o použití plného tvaru substantíva *pani* aj iné momenty. Uvedieme si dva príklady:

Rád by som hovoril *s osvietenou paňou Dermolovou.* (Peter Zván) Presťahoval som sa *...k rozvedenej panej Neonile Michajlovne Nagurskej.* (Jesenský)

V oboch citovaných príkladoch ide o možnosť kolízie dvoch protichodných momentov, ktoré rozhodujú o skloňovaní, resp. nesklonnosti substantíva *pani:* samostatného, resp. prívlastkového postavenia. V spojení *osvietená pani* sa slovo *pani* skloňuje, kým v spojení *pani Dermolová* ostáva nesklonné. Trojčlenné spojenie *osvietená pani Dermolová* možno rozkladať na dvojčlenný výraz *osvietená pani* a vlastné meno *Dermolová* (vtedy sa slovo *pani* bude skloňovať: *osvietenej panej Dermolovej, osvietenú paniu Dermolovú...*), alebo na dvojčlenný výraz *pani Dermolová*, ktorý sa ďalej rozvíja zhodným prívlastkom *osvietená* (vtedy by slovo *pani* ostalo nesklonné). Peter Zván v citovanej vete pokladal slovo *pani* za súčasť rozvitého výrazu *osvietená pani*, a preto použil tvar *paňou.* Obdobná situácia je aj v príklade z Jesenského.[5]

Pozornosť zaslúži ešte spojenie *pani Milankin šiator* (Tajovský), pripomínajúce konštrukciu *môjho otcova záhrada.*[6] Z konštrukcie *pani Milankin šiator* možno vyabstrahovať pravidlo, že slovo *pani* ostáva nesklonné aj pred privlastňovacím prídavným menom na *-in, -ina, -ino,* s ktorým tvorí rozvitý prívlastok.

Ukazuje sa, že poučky o skloňovaní slova *pani* treba doplniť aspoň v dvoch bodoch: a) konštatovaním, že slovo *pani* vo funkcii prívlastku ostáva nesklonné v jednotnom i množnom čísle, a b) konštatovaním, že slovo *pani* ostáva nesklonné aj pred privlastňovacím prídavným menom na *-in, -ina, -ino,* s ktorým tvorí rozvitý prívlastok: typ *pani Milankin šiator.*

Š. Peciar

---

[4] Ale: *...nemeškáme poustávať sa pre jej milosť pani kráľovnú.* (Hviezdoslav)

[5] Porov. opačné riešenie v podobnej jazykovej situácii: *Z mesta sa nevysťahujem, proti vzácnej pani Kôpronickej bojujem ďalej...* (Stodola)

[6] Pozri *Morfológia slovenského jazyka,* 220.

RESUMÉ

J. Horecký, Niektoré predpoklady rozvoja slovenskej jazykovedy (Quelques conditions du dévelopment de la linguistique slovaque). — C'est en Slovaquie qu'on peut étudier le slovaque le mieux, parcequ'il est présent là dans toutes ses formes et fonctions. Tandisque la langue est la même, la profondeur de l'étude ainsi que la méthode utilisée varient. Pour mieux connaître le slovaque on doit utiliser toutes méthodes linguistiques et compléter les institutions linguistiques. On doit aussi développer les études des autres langues slaves, des langues germaniques et romanes.

M. Marsinová, Názvy typu murárčina (Die Benennungen vom Typ murárčina). — In der slowakischen Schriftsprache kommen zwei Schichten von Benennungen der Nomina Officii vor: eine, neutrale, notionale Form, die mit Hilfe der Endung *-stvo/ /-ctvo* gebildet wird, und daneben eine andere, die nur in der Umgangssprache verwendet werden kann und die mit Hilfe der Endung *-čina* gebildet wird. Nach diesem Typ werden auch verschiedene Ableitungen von pejorativer Bedeutung gebildet und in der Journalistik und Essayistik verwendet.

M. Marsinová, Odvodzovanie adjektív a adverbií typu milučký, milučko (Die Ableitung der Adjektive und Adverbien vom Typ milučky, milučko). — Im Slowakischen werden neben den substantivischen Diminutiven mit Hilfe von ähnlichen Diminutivendungen auch Adjektive und Adverbien mit expressiver Bedeutung gebildet. Beispiele für diese Wortarten werden in allen Grammatiken angeführt, aber ihre Ableitungsregeln wurden bisher nicht festgelegt. In diesem Artikel werden nicht nur die Regelmässigkeiten, sondern auch alle Ausnahmen erwähnt.

M. Mikluš, K sémanticko-syntaktickej charakteristike slova už (К семантико-синтаксической характеристике слова „уж" в системе современного словацкого языка). — Анализируя инвариантного семантическую сущность и синтаксические функции слова „уж" в системе современного словацкого языка, автор доказывает, что данное слово никогда не называет никакие временные обстоятельства, а фактически только указывает на отношение действия (состояния, признака) к определенной, тем или иным способом всегда выраженной ситуации с точки зрения говорящего. Значит, слово „уж" не является полнознаменательным словом и не принадлежит в разряд обстоятельственных наречий — куда его относят не только в словацком, но и в других славянских языках — а в действительности — это неполнознаменательная частица, которая функционирует и как компонент сложных союзов, или междометных конструкций.

Š. Ondruš, Význam a pôvod slovesa páčiť sa (Bedeutung und Ursprung des Zeitwortes páčiť sa „gefallen"). — *Páčiť sa* ist eine sekundäre Transformation des Verbs *páčiť* „sehen" (vergl. lat. *si tibi videtur*), das dem pln. *baczyć* entspricht. Der Anlaut *p-* im Slowakischen spiegelt den ursprünglichen ursl. Zustand ab. Die semantische Entsprechung zwischen „sehen" und „sorgen" (vgl. lat. *videant consules!*) führt zur Ansicht, dass *pačiti/bačiti* „sehen" mit dem ursl. *pekti* „sorgen" identisch ist. Der Ablaut *pek-/pōk-* wurde durch den Konflikt mit dem ursl. *pek-ti* „backen" hervorgerufen. Zum Ablaut vgl. *rekti: rōk-ī* > *račiti, verti* „sieden": *vōr-ī-* > *variti* „kochen". Von *pek-/pōk-* „sehen — sorgen" wurde westsl. *pēkn-* „schön" abgeleitet. Vgl. *schauen: schön.*

Š. Ondruš, Význam a pôvod slovies hútať — hútoriť (Bedeutung und Ursprung der slowak. Zeitwörter hútať „nachdenken" — hútoriť „sprechen"). — Die Semantik und die Ableitungsbeziehungen der lat. Ztw. *agere — agitare — cogitare* bestätigen die semantische Entsprechung „treiben": „denken". Diese Entsprechung führt zur Ansicht,

dass das slowak. *hútať*, in der älteren Lautform *gǫtati*, eine Ableitung vom ursl. *gen-/ /gon-* „treiben" darstellt. Der Nasalvokal im älteren Lautbau des Verbs *hútať* wird durch das ungar. *gond-ol-* „denken" bestätigt, das nur als Entlehnung aus dem Slowakischen erklärt werden kann. Die Semantik des ursl. *dumati* in den histor. Slavinen (russisch „denken", bulg. „sprechen") führt zur Voraussetzung, dass *hútorit* < *gǫtoriti* „sprechen" in genetischer Beziehung zum *hútať* < *gǫtati* „denken" steht.

K. Palkovič, Duálové formy v spisovnej slovenčine, najmä u J. Hollého a M. Kukučína (Le duel en slovaque littéraire surtout chez J. Hollý et M. Kukučín). — En slovaque écrit se maintenaient longtemps quelques formes de duel, surtout l'instrumental des substantifs (sporadiquement le génitif) lequel duel indiquit les couples et leurs épithètes, ainsi que les numéraux „dve" (deux) et „tri" (trois). Le poète J. Hollý a introduit avec conséquence le duel auprès de tous les noms. Le prosateur M. Kukučín utilisait la forme de la deuxième personne de duel „sta" (du verbe „byť" — être) comme le moyen morphosyntaxique qui caractérisait le langage des personnages populaires.

Š. Peciar, Kvantita slovies na -ovať (Die Quantität der Verben auf -ovať). — Bei der Quantität der slowakischen Verben auf *-ovať* sind zwei entgegengesetzte Tendenzen zu beobachten. In den meisten Denominativen wird die Quantität der Ableitungsbasis bewahrt: *čiarkovať, číslovať, kolíkovať, garážovať.* Nur wenige Verben älteren Ursprungs weisen im Stamme des entsprechenden Nomens kurze Vokale gegenüber langen Vokalen auf: *pán — panovať, kráľ — kráľovať/kraľovať, kríž — križovať, chýr — chyrovať, múr — murovať, púť — putovať, práca — pracovať, správa — spravovať, múdry — mudrovať.* Kurze Vokale haben jedoch mehrere Verben fremden Ursprungs: *drotovať/drôtovať, figľovať/figľovať, pudrovať, figurovať, terminovať, archivovať...*, alle auf *-izovať.* In den meisten Deverbativen wird die Länge vor dem Suffix *-ovať* gekürzt: *-brániť/-braňovať, -dialiť/-ďaľovať, -cítiť/-ciťovať, -búriť/-burovať, -dlžiť/-dlžovať; -kázať/-kazovať, -žiadať/-žadovať, -viazať/-väzovať; -siahnuť/ /-sahovať, -kríknuť/-krikovať...* In Wurzelmorphemen nominalen Ursprungs wird jedoch die Länge erhalten: *-cieľovať, -sídľovať, -trieďovať, -rieďovať, -čiarkovať* u. dgl.

J. Škultéty, Zo slovenskej chromatickej terminológie (Из области словацкой хроматической терминологии). — Изучение языковых средств, которыми обозначаются цвета, очень интересна и важна. Сравнение языков с этой точки зрения показывает, что между ними существует в этом отношении как сходство (напр., цвета чаще всего обозначаются именами прилегательными), так и различие (в французском языке, чаще чем в словацком, в этой функции применяются имена существительные). В статье автор останавливается на некоторых вопросах словацкой хроматической терминологии, особенно на том, как используются при этом имена прилагательные, каково их происхождение, какова частота их употребления, как они образуются и стилистически применяются. В статье констатируется, что сложные имена прилегательные этого типа в словацком языке богато представлены, а также вспоминаются иные части речи, связанные в некотором отношении с хроматической терминологией.

INDEX K 35. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramtického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

algebraická lingvistika: správa o sympóziu 248—250
Baník A. A., zhodnotenie práce pri príležitosti sedemdesiatky 48—50; súpis prác za r. 1920—1965, posudok 308—310
Blanár V., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatky 381—382
bondovka, tvorenie slov tohto typu 349—356
bungalov, bungalow, pravopis a výslovnosť 63—64
byť pripútaný, prikovaný k posteli, nie „strážiť posteľ" 128
cudzie slová: *rekviem, Requiem*, význam, pravopis a skloňovanie 62—63; *bungalov (bungalow)*, pravopis a výslovnosť 63—64; zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka 118—123; *design*, význam a používanie 192; *Phnompenh*, výslovnosť a skloňovanie 315—316; *Prátér*, pravopis a skloňovanie 318—320
častica, častice: sémanticko-syntaktická charakteristika slova *už* 98—105
čeština: kvantita v slovesách typu *lumpačiti* 17—19; české ekvivalenty slov typu *murárčina* 152—161; Staročeský slovník, recenzia 310—312; prídavné mená typu *milučký* v češtine 340—349; slová typu *detektívka, bondovka, mayovka* v češtine 349—356
čiarka: nesprávne kladenie pri prekladaní z cudzieho jazyka 303—306
číslovka, číslovky: z problematiky číslovíek a číselných výrazov 179—184, 228—235; *dvatisíc*, „dvetisíc" 232—233, 368; o číslovkových tvaroch *päťadvadsať, jedenásťsto* 365—368
dejiny slovenského jazyka: účasť M. M. Hodžu pri formovaní spisovnej slovenčiny 65—68, 134—141, 199—205; jazyk H. Gavloviča 79—87; J. Palkovič a jeho slovník 321—331
design, význam a používanie 192
detektívka, tvorenie slov tohto typu 349—356
Dobšinská ľadová jaskyňa, Dobšinská Ľadová jaskyňa, písanie názvov 318
Drahožica, pôvod názvu 106—111
duál v spisovnej slovenčine 265—271
dvatisíc, „dvetisíc" 232—233 360
etymológia: slovesa *páčiť sa* 257—265; slovies *hútať* a *hútoriť* 332—340
expresívnosť výrazu v Hronského románe Chlieb 357—364
fakultatívne členy frazeologickej jednotky 205—113, 280—284
fantazijný, význam a používanie 60—61
Florin T. H. a jeho básnická reč 169—174
frazeológia: v slovenských nárečiach 23—28; „strážiť posteľ" 128; fakultatívne členy frazeologickej jednotky 205—213; S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego I, II*, recenzia 250—254; nárečové zápisy Š. Zolyomiho 275—280; slovnodruhová charakteristika fakultatívnych členov frazeologizmu 280—284
Gavlovič H. jazyk v jeho diele 79—87
genitív singuláru pri vzore dub 161—169; tvar gen. pl. subst. *izoterma* 61—62
Habovštiaková K., *Bernolákovo jazykovedné dielo*, recenzia 186—190
hláskoslovie: v diele H. Gavloviča 79—87
Hodža M. M., účasť pri formovaní spisovnej slovenčiny 65—68, 134—141, 199—205
Hollý J., duál v jeho literárnej tvorbe 265—271
Horecký J., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatky 46—48
Hronský J. C., slovesá v jeho tvorbe 74—79; expresívnosť vyjadrená opakovaním v románe Chlieb 357—364
hútať, hútoriť, význam a pôvod 332—340
chromatická terminológia 216—220
intencia slovesa *oprášať* 271—274
interpretácia umeleckého textu 374—380
Isačenko A. V., *Spektrografická analýza slovenských hlások*, recenzia 113—118
izoterma, tvar gen. pl. 61—62
jazyk: v hre P. Karvaša Absolútny zákaz 29—38; v Hronského diele 74—79, 357—364; H. Gavloviča 79—87; v diele T. H. Florina 169—174; v preklade románu Egoisti od B. Tecchiho 297—306; v interpretácii umeleckého diela 374—380
jazykoveda: predpoklady rozvoja sloven-

skej jazykovedy 3—7; dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy 195—199
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV: správa o činnosti za rok 1969 240—244
jeden, jedna, z problematiky číslovky 179 184, 228—229
kambodžský jazyk, kambodžština, tvorenie názvu 317
konferencie: správa o konferencii o slovenčine na rozhraní 19. a 20. storočia 247—248; správa o sympóziu o algebraickej lingvistike 248—250; správa o lexikografickej konferencii v Smoleniciach 382—386
K o r e ň J., nekrológ 58
K r i š t o f Š., *Osobné mená bývalej Tekovskej stolice,* recenzia 123—124
K u k u č í n M., duál v jeho literárnej tvorbe 265—271
kvantita: slovesa *lumpáčiť* 17—19; slovies na *-ovať* 142—152
Lenin o jazyku 193—195
lexikografia: správa z konferencie v Smoleniciach 382—386
literárčina, literátčina, „literátština" 88—91
lumpáčiť, kvantita 17—19
maľovanka, „nie omaľovanka" 213—216
Marx, Engels — „Marks, Engeľs" ako zemepisné mená 291—297
matematická jazykoveda: správa o sympóziu 248—250
mayovka, tvorenie slov tohto typu 349—356
miestne názvy: pôvod názvov *Drahožica* a *Radobica* 106—111; pôvod názvu *Mohelnica* 174—178
M i h á l J., nekrológ 50—51; súpis prác za roky 1932—1969 51—57
M i k o F., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatky 112; *Estetika výrazu,* recenzia 387—391
milučký, milučko, odvodzovanie príd. mien a prísloviek tohto typu 340—349
Mohelnica, pôvod názvu 174—178
murárčina, názvy tohto typu 152—161
nárečie, nárečia: výskum slovníka a frazeológie slovenských nárečí 23—28; nárečové nápisy Š. Zolyomiho 275—280
nech, podmieňovacia spojka 221—227
O interpretácii umeleckého textu, otázky jazyka v zborníku PF v Nitre 374—380
odborný štýl: jeho vývin na Slovensku v 20. stor. 7—16, 69—74
odvodzovanie: prídavných mien a prísloviek typu *milučký, milučko 340—349;* substantív typu *murárčina 152—161;* názvov detských hračiek 213—216; názvov kníh typu *detektívka, bondovka, mayovka* 349—356
„omaľovačka" — *vyfarbovačka, maľovanka* 213—216
onomastika: pôvod názvov *Drahožica* a *Radobica* 106—111; pôvod názvu *Mohelnica* 174—178
opakovanie výrazu v Hronského románe Chlieb 357—364
opozícia ukazovacích zámen *tu — tam* 91—98
oprášať, intenčná hodnota 271—274
ortoepia: vzťah výslovnosti a pravopisu 285—291
ozdravieť, vyzdravieť, uzdraviť sa, používanie 313—315
páčiť sa, význam a pôvod slovesa 257—265
Palkovič J. a jeho slovník 321—331
pani, skloňovanie 392—393
Phnompenh, skloňovanie a výslovnosť 315—316
podmieňovacia spojka *nech* 221—227
podstatné meno, podstatné mená: *zrebe,* skloňovanie a otázka rodu 39—45; 369—374; „literátština", *literárčina — literátčina* 88—91; názvy typu *murárčina* 152—161; „omaľovačka" 213—216; *kambodžština* 317; typu *detektívka, bondovka, mayovka* 349—356; *pani,* skloňovanie 392—393
Práter, pravopis, skloňovanie a spájanie s predložkami *na, v* 318—320
pravopis: slova *rekviem/Requiem* 62—63; slova *bungalov (bungalow)* 63—64; v lit. diele H. Gavloviča 79—87; slova *show* 126—127; a výslovnosť 285—291; miestnych mien *Marx, Engels — „Marks, Engeľs"* 291—297; *Dobšinská ľadová jaskyňa* a *Dobšinská Ľadová Jaskyňa* 318; *Práter* 318—320
predložka, predložky: používanie druhotnej predložky *vyjmúc* 191—192; *na, v* pri mene *Práter* 318—320
preklady: výrazový posun a jazyková adekvátnosť v preklade 297—306
prídavné meno, prídavné mená: význam a používanie príd. mena *fantazijný* 60—61; odvodzovanie expresív typu *milučký* 340—349; *jednorazový* — „jednorázový" 184, 365—367
prípona, prípony: *-ovať,* kvantita slovies 142—152; *-čina* v slovách typu *murárčina* 152—161; *-a/-u* v gen. sg. vzoru *dub* 161—169; *-čka* pri odvodzovaní názvov detských hračiek 213—216; *-ičký, -učký* v expresívach typu *milučký, milučko* 340—349; *-ka, -ovka* pri pomenovaniach typu *detektívka, bondovka, mayovka* 349—356
príslovka, príslovky: odvodzovanie expresív typu *milučko, milunko* 340—349

prísudok: viacnásobný 235—239
Radobica, pôvod názvu 106—111
rekviem, Requiem, význam, pravopis a skloňovanie 62—63
show, pravopis a skloňovanie 126—127
Skorupka S. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, I., II., recenzia 250—254
slavistika: Slovenský komitét slavistov, správa o ustanovení 307—308
slavizmy v slovenčine za 1. svetovej vojny 129—133
slovakistika: predpoklady rozvoja slovenskej jazykovedy 3—7; V. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry — Studia Academica Slovaca, správa 58—60; slavizmy v slovenčine za I. svetovej vojny 129—133; dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy 195—199
slovenčina na rozhraní 19. a 20. stor., správa o konferencii 247—248
slovenská jazykoveda: predpoklady jej rozvoja 3—7; zhodnotenie práce za ostatných dvadsaťpäť rokov 195—199
Slovenský komitét slavistov, správa o ustanovení 307—308
sloveso, slovesá: kvantita slovesa *lumpáčiť* 17—19; významy slovesa *zaškoliť* 19—23; v Hronského tvorbe 74—79; kvantita slovies na *-ovať* 142—152; *páčiť sa*, význam a pôvod 257—265; intenčná hodnota slovesa *opršať* 271—274; *ozdravieť, vyzdravieť, uzdraviť sa*, používanie 313—315; *hútať* a *hútoriť*, pôvod a význam 332—340
slovná zásoba: v slovenských nárečiach 23—28; v diele H. Gavloviča 79—87; slavizmy v slovenčine za 1. svetovej vojny 129—133; nárečové zápisy Š. Zolyomiho 275—280; J. Palkovič a jeho slovník 321—331
slovník: cudzie zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka 118—123; J. Palkoviča 321—331
slovnodruhová charakteristika fakultatívnych členov frazeologizmu 280—284
spojka, spojky: *nech* 221—227
Staročeský slovník, recenzia 310—312
„strážiť posteľ" = *byť pripútaný, prikovaný k posteli* 128
strednodobý plán — „stredodobý plán" 255—256
Studia Academica Slovaca: správa o piatom ročníku 58—60
sympózium: správa o sympóziu o algebraickej lingvistike 248—250
syntax: sémanticko-syntaktická charakteristika slova *už* 98—105; podmieňovacia spojka *nech* 221—227; viacnásobný prísudok 235—239; v preklade románu Egoisti od B. Tecchiho 297—306
štýl: vývin odborného štýlu spisovnej slovenčiny v 20. stor. 7—16, 69—74; v hre P. Karvaša Absolútny zákaz 29—38
štylistika: slovesá v Hronského diele 74—79; Miko F., Estetika výrazu, recenzia 387—391
terminológia: chromatická 216—220
tesla, skloňovanie 125—126
Tóbik Š., nekrológ 57—58
tu — tam, ich opozícia 91—98
tvaroslovie: v diele H. Gavloviča 79—87; častica *už* 98—105; z problematiky číslovieok a číselných výrazov 179—184, 228—235; duálové formy v spisovnej slovenčine 265—271; slovnodruhová charakteristika fakultatívnych členov frazeologizmu 280—284; číslovkové tvary 365—368; otázka rodu slova *zrebe* 369—374; skloňovanie slova *pani* 392—393
tvorenie slov: *literárčina*, literátčina, „literátština" 88—91; názvy typu *murárčina* 152—161; „omaľovačka" 213—216; *strednodobý* 255—256; *kambodžština* 317; odvodzovanie prídavných mien a príslovieok typu *milučký, milučko* 340—349; typu *detektívka, bondovka, mayovka* 349—356
ukazovacie zámená: opozícia *tu — tam* 91—98
uzdraviť sa, ozdravieť, vyzdravieť, používanie 313—315
už, sémanticko-syntaktická charakteristika 98—105
Vavro J., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatky 185—186
veľké písmená: *Dobšinská ľadová jaskyňa, Dobšinská Ľadová Jaskyňa* 318
viacnásobný prísudok 235—239
viacrodovosť: slova *zrebe (zreby, zrebie)* 39—45; 369—374
vyjmúc, používanie 191—192
výrazový posun a jazyková adekvátnosť v preklade 297—306
výslovnosť a pravopis, vzájomný vzťah 285—291
vyzdravieť, ozdravieť, uzdraviť sa, „vyzdraviť sa", používanie 313—315
základné číslovky: z ich problematiky 179—184, 228—235; číslovkové tvary *päťadvadsať, jedenásťsto* 365—368
zámeno, zámená: opozícia ukazovacích zámen *tu — tam* 91—98
zaškoliť, významy 19—23
Združenie slovenských jazykovedcov, správa o činnosti za rok 1969 244—247
zemepisné názvy: cudzie v Slovníku slovenského jazyka 118—123
zrebe: skloňovanie 39—45; otázka rodu 369—374

M. Považay